מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · מתנות כהונה

מתנות כהונה על איכה רבה

רבי ישששכר בער

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מתנות כהונה על איכה רבה

רבי יששכר בער

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מתנות-כהונה-על-איכה-רבה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פתיחתא 6
פסקה א 6
פסקה ב 6
פסקה ג 7
פסקה ד 8
פסקה ה 8
פסקה ו 9
פסקה ז 9
פסקה ח 9
פסקה ט 9
פסקה י 10
פסקה יא 11
פסקה יב 11
פסקה יג 12
פסקה יד 12
פסקה טו 13
פסקה טז 13
פסקה יז 14
פסקה יח 14
פסקה כ 14
פסקה כא 15
פסקה כב 15
פסקה כג 16
פסקה כד 20
פסקה כה 22
פסקה כו 23
פסקה כז 23
פסקה כח 23
פסקה כט 24
פסקה ל 24
פסקה לא 24
פסקה לב 25
פסקה לג 25
פסקה לד 27
פרשה א 29
פסקה א 29
פסקה ב 30
פסקה ג 31
פסקה ד 32
פסקה ה 35
פסקה ו 35
פסקה ז 36
פסקה ט 36
פסקה י 36
פסקה יא 37
פסקה יב 37
פסקה יג 38
פסקה יד 39
פסקה טו 41
פסקה טז 42
פסקה יז 42
פסקה יח 43
פסקה יט 43
פסקה כ 43
פסקה כא 44
פסקה כב 44
פסקה כג 44
פסקה כד 46
פסקה כה 46
פסקה כו 46
פסקה כז 46
פסקה כח 46

פסקה כט 47
פסקה ל 48
פסקה לא 48
פסקה לב 52
פסקה לג 52
פסקה לד 53
פסקה לה 54
פסקה לו 54
פסקה לז 55
פסקה לח 55
פסקה לט 56
פסקה מ 56
פסקה מא 57
פסקה מב 57
פסקה מג 58
פסקה מד 58
פסקה מה 59
פסקה מו 60
פסקה מז 60
פסקה מח 61
פסקה מט 61
פסקה נ 61
פסקה נא 62
פסקה נב 64
פסקה נג 65
פסקה נד 65
פסקה נה 66
פסקה נו 66
פסקה נז 66
פרשה ב 66
פסקה א 66
פסקה ב 67
פסקה ג 68
פסקה ד 70
פסקה ה 75
פסקה ו 76
פסקה ח 76
פסקה ט 76
פסקה י 76
פסקה יא 76
פסקה יב 77
פסקה יג 77
פסקה יד 77
פסקה טו 78
פסקה טז 78
פסקה יז 79
פסקה יח 79
פסקה יט 80
פסקה כ 80
פסקה כא 80
פסקה כב 80
פסקה כג 81
פסקה כד 82
פסקה כה 82
פרשה ג 82
פסקה א 82
פסקה ב 83
פסקה ג 83
פסקה ד 84
פסקה ה 84
פסקה ו 85
פסקה ז 86
פסקה ח 87
פסקה ט 87

פסקה י 87
פסקה יא 88
פסקה יב 88
פסקה יג 88
פסקה יד 89
פסקה טו 90
פסקה יז 90
פסקה יח 90
פסקה כ 90
פסקה כא 90
פסקה כב 90
פסקה כג 91
פרשה ד 91
פסקה א 91
פסקה ב 92
פסקה ג 92
פסקה ד 93
פסקה ה 94
פסקה ו 94
פסקה ז 95
פסקה ח 95
פסקה ט 95
פסקה י 96
פסקה יא 96
פסקה יב 96
פסקה יג 96
פסקה יד 96
פסקה טו 96
פסקה טז 96
פסקה יח 97
פסקה יט 97
פסקה כ 98
פסקה כא 98
פסקה כב 98
פסקה כג 98
פסקה כד 99
פסקה כה 99
פרשה ה 99
פסקה א 99
פסקה ד 100
פסקה ה 100
פסקה ז 101
פסקה ט 101
פסקה י 101
פסקה יא 101
פסקה יב 101
פסקה יג 101
פסקה יד 102
פסקה טו 102
פסקה טז 102
פסקה יז 102
פסקה יח 102
פסקה יט 102
פסקה כ 102
פסקה כא 103
פסקה כב 103

פתיחתא

פסקה א

אמר ישעיה לישראל: **בדברי תורה**. שעסק התורה היא צהלה ושמחה אמתית וזולתה הוללות וסכלות:

בבתי כנסיות. בילקוט ישעיה גרס ציצי קולך לפלפין [לפנינו שם לכליין] פי' היה משורר לפני הכלות בקול נעים כעוף המצוייץ בקולו:

מסויימין. מסומנים ונכרים בעולם כל רואיהם יכירום כי הם בני אל חי:

ה"ג עניה מן הצדיקים וכן הוא לקמן בפתיחא ו' ואנו ואבלו ובילקוט ישעיה. ומלת עניה חוזר על הקשיבה את העניה מן הצדיקים:

ואם לאו. שלא תקשיב:

ענתותא. כלומר הרי ירמיהו איש ענתות וה"ג בילקוט בהדיא הא ירמיהו הענתותא:

ומתנבא עלך. דברי תוכחה וה"ג בילקוט:

קונן עליהם. ירמיהו היה מקונן עליהם איכה:

פסקה ב

פתיחא. מי האיש כו':

על עזבם כו'. דרשו מלשון עזוב תעזוב כלומר על ענין העזיבה שהיה להם לעזוב ולא עזבו נאבדה הארץ ודומה לזה ממש תמצא לקמן בפסוק בכה תבכה בפ' ואומר חלותי ע"ש: דיפקון ויתקנון גרסינן. וכן הוא בירושלמי פ"ק דחגיגה ובילקוט תלים בפסוק אם ה' לא יבנה בית ופירושו שיצאו ויתקנו עיירות של א"י ולראות מה המה צריכין לתקן בדברי תורה ומצות והיו נכנסים לעיר אחת ולא מצאו שם מלמדי תינוקות הכי איתא בירושלמי ואמרו להם לבני העיר הביאו אלינו שומרי העיר והיו מביאים להם ראש הממונה על שמירת העיר וסנטרא הוא שומר שדות העיר כדאיתא בפרק המוכר את הבית והיו ר' אמי ור' אסי אומרים להם וכי אלו הם שומרי העיר אין אלו אלא מחריבי העיר שהם משתקעים בהבלי העולם ובנינו ואמרו להם בני העיר ואלא מי הם שומרי העיר:

ה"ג אמרו להם אלו סופרים:

סופרים. מלמדי מקרא:

ומשנים. מלמדי משניות:

ומשמרין את התורה כו'. והוא דוגמת שומרי החומות ביום ובלילה:

לא יבנה בית וגו'. סיפיה דקרא אם ה' לא ישמר עיר וזהו בלימוד התורה ושמירת מצותיה:

אין כתיב כאן. אע"פ שהיה בידם כל העבירות הללו:
ואותי עזבו וגו'. ולמה לו לומר אחר כך ואת תורתי וגו' הרי הכל בכלל עזבם את ה':
ה"ג מתעסקין בה המאור שבה כו'. כך מצאתי בירושלמי דכתיבת יד פ"ק דחגיגה ואמר מאור על שהיא מאירה עיני האדם להטותו מדרך רעה לטובה וכדמפרש ואזיל אכן בירושלמי שנדפס גרס כמו כאן:
מעלבונה של תורה. שעולבים אותה ואין מחשיבין אותה לעסוק בה תדיר כפירש"י בפרק ו' דמסכת אבות:
היא גוזרת גרסי':
ארצה וגו' גרסי'. וסיפיה דקרא ועשתה והצליחה:
זנח ישראל וגו'. פסוק הוא הושע סימן ח':
זנח ישראל טוב וגו' גרסי'. וסיפיה דקרא אויב ירדפו וה"ג ליה בירושלמי פ' ראוהו בית דין:
נתתי לכם וגו' גרסי':
פלוסופין. בלשון יון חכמים:
אמרו להם. אומות העולם לבלעם ואבנימוס בדרך שאלה:
להזדווג. להרע להם:
ה"ג בפ' תולדות על בתי כנסיות שלהם אם התינוקות מצפצפין בקולם אי אתם יכולים להם והילקוט מסיים ואם לאו אתם יכולים להם שכן כו':
הקול קול יעקב וגו'. אומנות הקול הוא שלו ואם לא יתפיס אומנות שלו אומנות הידים נתונה לעשו ולעיל בפ' תולדות כתבתי פירוש אחר בשם הר"י בן חביב בפ' צו:
ה' צבאות וגו' גרסי':
אוי לזה. לאותו בן:
אנא הוא כו'. אני הוא שהחוב תלוי בי שגדלתים גידול רע שהרי אין טוב בהם אין גם אחד:
דידי ודידהון כו'. כלומר עלי ועליהם יש להרים קול נהי:
התחיל מקונן עליהם כו'. כלומר שנשאר יושב בדד עירי והנמשל מבואר מעצמו ובילקוט ל"ג כאן איכה ישבה בדד:

פסקה ג

פתיחא לא ישבתי:
בתי תיאטראות כו'. בתי שחוק שמשחקין שם במיני שחוק הוללות וסכלות:

מפני ידך כו'. מפני צווייך שצויתני שלא לילך בחוקות הכנענים ישבתי לי בדד לבלתי לכת בבתי שחוק שלהם:
וה"ג בילקוט ירמיה בדד ישבתי ד"א מפני ידך בדד ישבתי נגעה כו':
שנגעה בי ידך. שנאמר אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום:

פסקה ד

פתיחא והמה כאדם:
אשר צויתיך וגו'. גרסי':
גירושין. משמע חוץ למקום אשר היה שם בראשונה:
בשילוחיך משמע עוד הרחק הלאה:
איכה כתיב. שהיה לו לכתוב איך בקמ"ץ בלא ה"א:

פסקה ה

פתיחא אוי עיר הדמים:
אוי עיר הרמים גרסי':
מן קמי כו'. מפני העיר ששפכו דמים בתוכה:
דשפכו גרסי' לקמן וכן בילקוט:
דחפשושיתא. לפי הענין הוא זוהמא והערוך הביאו ולא פירשו:
מטליות. חתיכות בלשון חז"ל מטלניות שאין בהם שלשה על שלשה וכן פי' הערוך ור"ל שלא גלו כולם בבת אחת:
הממם כבמכביד. פי' כמו מכבדת שמכבדין בו את הבית:
במטאטא גרסי'. והוא מכבדת כדאיתא במס' ראש השנה:
קלסים. גורלות:
כי דמה כו'. זה דמו של זכריה ועי' לקמן בפסוק מחטאת ובפסוק בלע ה':
כל כך למה כו'. למה התאנף ה' כל זה השיעור שלא היה הדם נבלע והיה תוסס להעלות כו' כך פרש"י והרד"ק פי' זה שלא כסו אותו הם עצמם כדי להעלות חימה עליהם וכאילו עשאו בשביל זה וכן משמע בירושלמי סוף מס' תענית:
ה"ג לקמן בפסוק בלע ה' ובפסוק מחטאת וכסהו בעפר ברם הכא כתיב כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר וכגירסת הספר גרס בירושלמי סוף מס' תענית ולקמן בפתיחא וזכור את בוראך:
העצים אלו הלגיונות גרסי'. וכן הוא בילקוט יחזקאל ופי' חיל אנשי מלחמה:
אלו המלכים גרסינן. ור"ל מלכי יהודה וישראל:
והרקח גרסי':

ולממון שלנו. בתמיה:
כמו בשמים. מעשה רוקח וזהו הרקח המרקחה:
והעצמות יחרו גרסי':
תוסס. כדבר המתבשל שהוא חם מאד ובתלמוד מצינו יין תוסס:

פסקה ו

פתיחא אפרים לשמה:
אפרים. עשרת השבטים נקראו בשם אפרים על שם שהמליכו עליהם ירבעם משבט אפרים:
בני פלטין שלו. שב"ה נבנה בחלקם ובילקוט תלים מזמור ע"ו יש שא"ה אמרו כן:
חס ושלום. הם דברי הספר ח"ו לא היה שם משוא פנים שהרי לבסוף גלו גם הם אלא שעדיין לא נתמלאה סאתם:
הא תקיף וכו'. אל חזק ואל אמת שאפילו לבני ביתו אינו נושא להם פנים:

פסקה ז

פתיחא ואנו ואבלו:
ואבלות מבחוץ. וה"ג בילקוט:
ה"ג בילקוט פתחיה ב' פתחים חורבן כו':
נקיה. ריקה ונקיה כד"א ובעל השור נקי לפי מדרש חז"ל:
ה"ג בילקוט לארץ תשב ישבו לארץ ידמו:

פסקה ח

פתיחא כי קול נהי:
מבזונים. בוזזים:
ממי שהוא משרה שכינתו כו'. כביכול הקב"ה אמר כן עליו ועל ישראל וכדלעיל סוף פתיחא מי האיש:
ה"ג משכנותינו אלו בתי כנסיות:

פסקה ט

פתיחא בושנו:
בכליבה גרסי'. ופי' כמד"א כלוב עוף והוא מלא נקבים ובקעים מכל צד והנתון בפנים נראה מבחוץ מכל הצדדים:
בחוצות ירושלים. להראותם אל שאר האומות אשר באו שמה:
האומה הזאת. ישראל:

כל אפיין שוין. כל הפנים שוות כלומר הרי ישראל גם המה עובדי עבודת כוכבים כשאר האומות ועיין בערוך ערך אפי:

שוין הדא הוא גרסי':

ביצתן. של עמון ומואב:

מקדשי. מקדשי לשון רבים:

פסקה י

פתיחא ולא אותי: שמע לה כו'. פירושו של פסוק זה היה לומד ושמע מפסוק זה דלקמן: **שס"ה בתי עבודת כוכבים היו בדמשק**. ולפיכך מזכיר מפלת דמשק עם ערוער כן פרש"י בספר ישעיה ושם הביא רש"י שערוער הוא מא"י וכאן שאמר שהיא בתחום מואב כי ישראל לקחוהו מסיחון והוא נלחם במלך מואב ולקחו מידו וכמו שאמרו חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון והרד"ק ז"ל בספר השרשים שרש ערער כתב דעות שונות בפי' פסוק זה ואינם מתישבים לפי מדרש זה ובמדרש חזית בפסוק אל תראוני ובילקוט פרשת חקת מפרש שבסיבת יושבי ערוער באה להם פורענות לדמשק שאמר הקב"ה לאליהו על שאתה מקטרג על אלו פי' על ישראל בא וקטרג על אלו פירוש יושבי דמשק מיד כו' ע"ש:

והיו עובדין כולן גרסי'. פי' היו עובדין כל העבודות כוכבים באותו יום ועיין לקמן בפתיחא שקדתי:

ועבדו אותן כו'. פי' בכל יום:

לא תהיה כהנת כו'. משל הוא בסוף מסכת יבמות דתנן התם הפונדקית גויה נאמנת לעדות אשה לאמר שמת בעלה ואשה מישראל אינה נאמנת וקא מתמה תלמודא ולא תהי כהנת כלומר אשה כשרה כפונדקית גויה וכאן הנמשל מבואר:

בגרזימי. מין מאכל הבא באחרונה בסעודה ועיין בערוך ערך גרז:

טרון. כלומר נושא ונותן כמא דאת אמר שקיל וטרי ופירושו עומד כל היום בשוק ונושא ונוחן בעסקיו ואינו יגע ולהתפלל לפני הקב"ה הוא יגע וכדמפרש ואזיל ובמגילת אסתר הגירסא נשתנת לעילוי:

אתי וצלי. בא והתפלל ואמר לו אין אני יכול שיגע אני:

ה"ג אשר עשה הוי ולא אותי קראת יעקב הלואי לא הכרתיך:

למה כי יגעת בי. ובעבודתי אתה עיף ויגע:

הכבש אחד גר':

ה"ג הערבים ובדם זבחיך:

זה קומץ המנחה. שאין בו עול עבדות כי קטן הוא ועל כן אמר לא העבדתיך:

קנה. לפיטום הקטורת ולא היו צריכין לקנותו בדמים וכדמפרש ואזיל:
ה"ג וחלב זבחיך לא הרויתני אלו אימורים:
מה גרמו לי. והוא יגיעה רבה לפני המקום ברוך הוא כביכול ולכן אמר הוגעתני:
ולישב לי לבדי. בילקוט ישעיה גרס ולישב לי בדד:
איכה ישבה בדד. ומאחר שהיא ישבה בדד מן הקב"ה כביכול הקב"ה גם הוא יושב בדד בלעדה וממנה:

פסקה יא

תביאמו כו'. בדרך תשר"ק מונה והולך זה לקבל זה עד גמר סימן צפע"ס:
מועדי. העיי"ן והדלי"ת הם שורש בתיבה זו ועיקר שורשו הוא ועד ועיין בשרשים של הרד"ק:
ה"ג קוראים ממרום שלח אש:
עליכם וגו' גרסי'. וסיפיה דקרא תטהרו היפוך של טומאתה בשוליה:

פסקה יב

בימות הגשמים. שעת צינה היא וצריכים להתכסות:
זה בוגד. מותח ומושך הבגד עליו לכסות בו:
מעדה. הסר תרגום אונקלוס ויסר ואעדי:
על שם שקראו כו'. דרש קרה כמו קרא בחילוף אותיות אחה"ע:
הכי גרסינן שלישית ומצאה חומץ אמר:
הא מסתיא כו'. הרי ראייה וסייעתא שכולם חומץ ואין צריך לבדוק יותר:
כל דזמר זמרא כו'. כלומר שמוכיח וחוזר ומוכיח בן שוטה וכסיל אף על פי כן איננו שומע ומקבל וכן פרש"י בספר משלי:
הכי גרסינן בערוך ערך רקד באדניה דרקדא. פי' באזני הטפש המרקד בבי כובי:
קרה כהדה גרסי':
וסותרו. החומץ מקלקל וסותר הנתר:
כפרה כו'. כל מה שהפרה מלחכת הוא בזוי ומנוול ומשוקץ כמו שדרשו חכמינו זכרונם לברכה בתבנית שור אוכל עשב וכן מלעיבים פי' בוזים ומלעיגים ומשקצים את דברי הנביאים:
ממללים כו'. דרך קינטור ולהג הרבה:
אמר הקדוש ברוך הוא חייכם גרסינן:
כי בימיכם בית המרי. פסוק הוא ביחזקאל סימן י"ב:

רבי פנחס כו'. בא לומר שזה שכתוב ואת כל בתי ירושלים מדבר בבתי מדרשות וכדמפרש ואזיל שהרי לא כל הבתים שבירושלים נשרפו:
ה"ג ושמונים בתי כנסיות. וכן הוא בירושלמי ריש פ' שני דייני גזירות ועיין לקמן בפסוק בלע ה' ובילקוט ישעיה גרס למקרא ובית ספר למשנה ובית ספר לתלמוד וכולן כו' וגירסת הספר הביא בילקוט באיכה ובס"י ג"כ וכן הוא בירושלמי ריש פ' שני דייני גזירות ופרק בני העיר במגילה:
מתנין. מספרים:

פסקה יג

פתיחא. מפיץ חרב:
אלו ישראל. והקדוש ברוך הוא נקרא ריע של ישראל שנאמר ריעך וריע אביך אל תעזוב:
הכי גרסינן לרעות אותנו השן אכלה ומדקה אחרים ולמה כו':
ה"ג בצורנו מעדה בגד ביום קרה. ודרש בגידה ומעילה שמעלו בהקב"ה ודבקו בעבודת כוכבים וזה קרה כמו קרא וכדלעיל:
מערערה. פי' הערוך שוברת:
ממטמטה. לשון דריסה ומיסמוס:

פסקה יד

פתיחא איש חכם:
נשפט גרסי':
ה"ג הה"ד חכם נשפט שפט אין כתיב וה"ג בילקוט משלי המעיין יראה לעין שגי' הספר נתקלקלה בעירוב שורות והכי מוכח גירסא הילקוט בס' משלי וכן מצאתי שוב און לי בספר אות אמת וה"ג אלא נשפט ד"א איש חכם נשפט זה הקב"ה שנאמר חכם לבב ואמיץ כח את איש אויל אלו ישראל שנאמר כי אויל עמי ורגז ושחק רגזתי ואין נחת שחקתי ואין נחת רגזתי עליכם בימי פקח כו':
בימי אמציהו. הראה להם פנים שוחקות שהם נצחו שונאיהם וכדמפרש ואזיל:
כפי. הגי הוא עמוק כמו כיפה והרי הוא כאילו כתיב כפי המלח ודרשו שוב לשון כיסוי כלומר כפות וקשור ומלח דרש בהיפוך אותיות לשון מלחמה פירושו וילך בקשרי המלחמה:
שבו בני יהודה גרסי'. פי' בני יהודה שבו מבני שעיר ככתוב בדברי הימים ב' סי' כ"ה וכולם נבקעו וזהו השחוק שויתר להם על כך:

ה"ג וכולם נבקעו ואין נחת. ופי' דכתיב גבי אחז אחר שנפל ביד פקח בן רמליהו ויזבח לאלהי דרמשק וגבי אמציה כתיב ויבא את אלהי שעיר וגו' וסיום הגרסא כך הוא וכולם נבקעו ואין נחת באותה שעה אמר הקב"ה כו':

פסקה טו

כך מצאתי הגי' בילקוט כל המעמיד תלמיד רשע בא"י כאלו מעמיד לסטים ובחוצה לארץ עבד ע"כ. ונ"ל כי לעולם הרשעים שבא"י היה יותר טובים מבח"ל וכדאמרינן פ' אין מעמידין תא חזי מה בין לסטאי דא"י לגנבי דח"ל ופרש"י אע"פ שהלסטים פריצים יותר מגנבים. ולפיכך המעמיד תלמיד רשע בא"י הוא כאלו מעמיד לסטים שתלמידו נהפך אליו למשחית שיודע ובקי לצוד ולקפח הבריות ובחו"ל ע"כ הוא יותר גרוע שהוא כעבד דהיינו עובד כוכבים. ובס' ישן גרס המעמיד תלמיד בחו"ל מעמיד לסטים ובח"י מעמיד לו עבד ולפ"ז יהיה עבד לשבח כלומר שמשמש את רבו כעבד וכמ"ש חז"ל כל מלאכות שעבד חייב לרבו תלמיד עושה לרבו:

נפרע מפרעה גרסי'. ולמה הניח לנו להזדווג לישראל להרע להם:

ולעולם נער הוא. בתמיה וכי אתה סבור שלעולם הוא נער ובכחו:

הזקינו הדברים. דרך כינוי הוא או ר"ל אותן דברים שעשה בשכבר הימים ואתה אין יכול לעשותה כה:

קריא גרסי':

עם ה' אלה גרסי':

ואוכר להם איכה. וזהו מום ופרצה ועונש שלהם:

פסקה טז

להזקק ללגיונותיו. לספק להם פרנסתם בריוח ובמילוי:

ה"ג במדבר כתיב הנני וכו'. וכ"ה בילקוט ירמיה ופי' מנהג בשר ודם הוא לספק פרנסה ללגיונותיו יותר בריוח בישוב מבמדבר והקב"ה נהג בהיפוך עם ישראל שהרי במדבר כתיב הנני ממטיר וגו' שנתן להם לחם לשובע. והכא פי' בישוב כתיב עוללים כו':

שאלו לחם וגו' גרסי':

צפד עורם וגו'. ולא הגין עליהם ענן למסך ומסתור:

אורחתיך כו'. דרכך ומנהגים שלך הרעים ומעשיך שעשית מרד למרוד בהקב"ה:

ה"ג כי מר כי נגע עד לבך:

לית לבי וכו'. כאילו אינם אותם שנקראו לבי וחוקקי ומצאתי גירס' ליתני לחוקקי:

ה"ג לית לבי לחוקקי ישראל דבר אחר כי נגע כו':

עד לבך זה הקב"ה גרסי':
איכן. כמו היכן:

פסקה יז

תרטיאות כו'. בתים ששוחקים בהם שחוק הוללות וסכלות ועיין ערוך ערך תיאטר:
בנין דלא נצרוך. כלומר הרי אין אנו נחרבים וגולים כיהודים הללו או יהיה פירושו הרי אכלנו ושתינו כשאלת נפשנו ואין אנו צריכין לאכול חרובין מעוני כיהודים הללו והוא לעג וקלס לישראל:
והן אומרים. עוד ליצנות ולעג אחרת שאומרים זה לזה כמה שנים אתה צריך ללקות ומשיב כחלוקו של היהודי שהוא לובש משבת לשבת וצריך כיבוס גדול:
ומכניסין כו'. גם זה ליצנות אחרת הוא:
מתאבל. על שהיה מעוטף בחלוקין שלו והן שואלין ומשיבין אלו לאלו דרך שחוק וליצנות:
החוחים. הקוצים:
ומכניסין את המתים. לקמן בפסוק הביא בכליותי גרס המומוס וכן מצאתי בב"ר פ' פ' בפי' האב"א שהביא הגירסא מאומס וכן היא גירסת הערוך ופי' בו אדם שמשנה עצמו בלבושיו ובצורתו שלובש על פניו מאותן צורות משונות שקורין בלע"ז מומס ע"כ:
מגולח. האב"א בפרשת וישלח הביא הגירסא מגולה בין כך ובין כך פירושו קרח מן השער:
ומתעפרין בעפר. ולפיכך שערן יוצא ובעל מומס זה הוא יהודי ולפי' יצא שערו וראשו קרח:
וסכין כו'. זהו ליצנות אחרת לפי שישנים על הארץ צריכין לסוך בשמן להעביר הזוהמא ולפיכך השמן ביוקר:
וקוראין קינין כו'. וצריך לקרותו בטעמו ונגונו וזהו ונגינות שותי שכר:

פסקה יח

ממה שהשביעני כו'. שצוה אותי לאכול הפסח על שובע במשתה ויום טוב על מצות ומרורים כנגדו הרוני בליל ט' באב כו':
הוי לילי י"ט כו'. שלעולם באותו יום שחל להיות בו יום טוב ראשון של פסח בו ביום חל להיות ט' באב:

פסקה כ

הומוניא. כלל א' כאיש א' ועיין לעיל בפתיחא ולא אותי קראת:

אלא ויתן. כאיש א' בלב א' כמו שפרש"י שם:
ואהיה כצפור. ונעשיתי כצפור כו':
וישבתי כו'. ויהיה הה"א של ישבה כינוי כלפי שכינה וכן הוא בספר הזוהר בפרשת עקב:

פסקה כא

פתיחא והצרוע:
גלי דכסיא. פי' הערוך הדוכסים והשרים וזהו וראשו כלומר הראשים שבהם ודרש מסך מלשון נסיכי מדין והתרגום ורש"י והרד"ק לא פירשו כן בספר ישעיה סימן כ"ב ועיין שם:
לא היה כו'. כאילו פיהם מעוטף ומכוסה:
כימי הבעלים. כימים אשר עבדו הבעלים יפקוד עליהם להיות גולים ואח"כ יגאלו:
כאשר קרא כו'. כשיעור שלא שמעו כן כו':
תחת מה וגו'. סיפיה דקרא כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר כן תעבדו זרים בארץ לא להם ירמיה סימן ה':
מדה כנגד מדה. כשיעור מה שמאסו בחקי השם ימסרם ביד אויב:
כנגדכם. כנגד מה שהכעסתם את המקום תהיה ארצכם שממה:
כל ימי וגו'. כשיעור כל הימים שהיתה נגעה של עבודת כוכבים בא"י ובבית המקדש יהיה טמא בישיבת זרים:

פסקה כב

פתיחא הוי מגיעי:
על ה"ג בס"י ובילקוט על שדהו ליטלה אמר הקב"ה מה כו' עד את הארץ (וישבתם) [והושבתם] לבדכם בקרב הארץ באזני ה' כו':
מלוהו. לעני על ביתו כו':
לא באחת. כזה שאינו מצווח באוזן אחת כמנהג אלא בשתים כך כו' ובילקוט ישעיה גרס זה שהוא צווח באוזן של חבירו לא באזנו אחת הוא צווח שמא בשתים וכאן באזני ה' כו':
הכי גרסינן בילקוט מי גרם למקום ליחרב. פי' לירושלם ליחרב:
שלא הניחו כו'. וזהו עד אפס מקום שלא נשאר מקום פנוי מעבודת כוכבים:
לוכסון. פירש הערוך באלכסון:
כדי שיהא כו'. ר"ל כשהיה עומד בכל אחד מראשי התלם היה מסתכל ומכוון על הצלם.
הכי גרסינן עד אימתי. פי' עד אימתי היו מתחזקים והולכים עד שהכניסוהו בבית קדשי קדשים:

הכי גרסינן הקנאה הזה בביאה:
בייה. לשון צעקת חמס ועוות דין ועיין בבראשית רבה פרשה י"ב וברמב"ן פרשת מקץ:
הכי גרסינן בייה בייה תותבא מפני כו'. וכן הוא בילקוט יחזקאל ובפ' ואתחנן. ופי' אוי אוי למנהג זה שגר תושב יפנה ויגרש בעל הבית מביתו:
שתריע. לשון חבר וריע וכדמפרש ואזיל:
אשה. ר"ל ישראל ובעלה זה הקדוש ברוך הוא וריע זה עבודת כוכבים ודרש מהשתרע בלשון נוטריקון מהשתרר ריע וכן פי' רש"י בפ"ק דיומא ובס' נשא פ"ז גרס מהשתרר עליו שני רעים כא' וכן הוא בפ"ק דיומא והכוונה שאין מקום וענין לעבוד בב"ה להש"י וגם לעבודת כוכבים ובויקרא רבה סוף פי"ז הגירסא יותר ברורה:
צרה. כאשה שנעשת צרה לחברתה:

פסקה כג

פתיחא וזכור:
שבחרותיכם קיימות. כדמפרש ואזיל כולם שכתיב בהן לשון בחירה:
שאת קיימת. כנסת ישראל בעצמה:
ימי הגלות. במדרש קהלת מסיים כד"א המנדים ליום רע:
לא טובה כו'. לקמן במדרש קהלת גרס שזכות אבות בטלה:
כחצי גורן. והוא כדמות הלבנה בהתחדשה שהיא כדמות חצי גורן עגולה:
חורבן. קשה כגשם שוטף וטורד והיסורין שהגיעו אחר החורבן המה כעבים הקשים והעכורים:
אלו הכהנים. וכדמפרש ואזיל למה נקראו אנשי חיל על שם שכחם גדול:
המוראה גר':
דבר קל. וקשה לזורקו למרחוק אם לא בכח גדול וביד חזקה:
ה"ג הטוחנות אלו משניות:
כלול בהם. במשניות כלול התלמוד:
לזכור. במדרש קהלת גרס לסבור:
בר אלנתן. שם איש עשיר ונדיב גומל חסדים טובים:
על ידי שלא נתעסקו כו'. וכדפירש למעלה ובטלו הטוחנות:
נמשלו ישראל. בענין עסקם בתורה ולקמן במדרש קהלת גרס נמשל התורה והיא היא:
אינן בטלות לעולם. שטוחנין יומם ולילה אם לא יעכבם דבר:
יוצאת בפלטין גרסי'. וכן הוא במדרש קהלת:

עבדא כו'. עבד רע לך והחרב בית אדוניך ר"ל בית המקדש שבניו של אדון הכל אינם שומעין לו:
דכתיב בשיר וגו'. בילקוט קהלת לא גרס ליה ואי גרס ליה נראה דצ"ל ובטל השיר מבית המשתה הה"ד כו':
מגבוהו של עולם. הקב"ה:
ולא בעי. ולא רצה נבוכדנצר לעלות ולהחריב ירושלים שאמר רוצה הקב"ה לכבוש אותי ולהביאני בכבל רסן כמו שעשה לזקני סנחריב:
מצמצמה. לצמצם ולכבוש אותי כרצונו כד"א מבעד לצמתך צמתו בבור לפי פרש"י או יהיה פירושו להכריתני לפי' הרד"ק והערוך הביאו ולא פירשו:
חתיתא. פחד ומורא:
מחבי חביים. בויקרא רבה פ' י"ז ובמדרש קהלת גרס מתוואה תוואים בדרך שנא' כי עמד כו' ופירושו לשון אות ומופת כד"א והתוית תיו כלומר שהיה מנחש אם יצליח אם לאו וכדמפרש ואזיל אע"ג שאותו שבפ' מצורע פירשו הערוך לשון חרדה אינו ענין לכאן ועיין שם:
כי עמד כו'. פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"א:
ה"ג לקמן בקהלת על אמא דבצליה. פי' על אם הדרך והוא בראש הדרך שהתפצלין הדרכים ופורשין זה כאן וזה כאן ובספר אות אמת פי' שהוא שם עיר:
שהוא מתווכת גר'. והוא לשון תוך ואמצע כלומר באותו מקום שהוא האמצע של שני הדרכים:
מקלקל בחצים. פירשו המסורת ורש"י ליהט בלהט החצים כמו והוא לא פנים קלקל ומכל מקום ענינו שזרק חצים כלפי מעלה:
והיו מאירין. בקהלת מסיים בו עוד הציף ספינות בים כו':
כהדין ערבא כו'. כערבי הזה ששוחט כשב ורואה בכבד שלו דרך נחש וקסם אם יצליחו מעשיו אם לא:
בימינו כו'. פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ח:
ה"ג לקמן בקהלת על ירושלים בימינו לשום כו'. פי' אותו ניחוש וקסם שהיה עושה על ירושלים היה עולה בימינו וכרצונו:
ה"ג בספר ישן ובילקוט וערוך לשום כרים פלימרכוס. והוא מן שלטונות ושרי חיילות:
ספקלטרים. הורגי בני אדם המחויבים מיתה:
סרפינוס. מין חצוצרות:

ה"ג על שערים טירונין. ופירושו שרים היה ממנה אתה תהיה על שער פלוני ואתה על שער פלוני וכדלקמן בפסוק היו צריה לראש כן פרש"י ועיין עוד בהרד"ק:

בליסטרס. קלע שקולעין בו אבנים גדולות:

ה"ג ולבנות דיק כבשים וכולם והיה להם כקסם כו':

כבשים. מדרגות וסולמות והרים עשויים מעץ או מעפר להלחם ממנו על העיר:

כקסם שוא. לא היו ישראל משגיחים בכל זה אע"ג שהיה עולה ומצליח ביד נבוכדנצר כן פירש"י ורד"ק:

שבעה משבעה. התורה נדרשת במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא:

ומקסם עליכם כו'. מ"ט קסמים היה נבוכדנצר קוסם על ירושלים והיה מצליח בכולם כן פרש"י:

גבוה מכל העם. בחשיבות וגדולה:

גדולות. דברי תוכחות:

להעלות חימה כו'. נתבאר לעיל בפתיחא אוי עיר הדמים ועיין בירושלמי סוף תענית: וחללו את השם לא גרס ליה בירושלמי ונשארו שבעה אבל לקמן בפסוק בלע ה' ובפסוק מחטאת גרס ליה וצריך לומר דשבת ויום כפורים כחדא חשיב להו:

ה"ג טיבו של דם זה אמרו כו':

לא אידמו. לא היה דומה לו:

אין אמריתו כו'. אם תאמרו לי מוטב:

קמינן כו'. קמנו עליו והרגנוהו והרי עברו עליו כמה שנים ולא נח דמו:

אייתי קומי'. הביא לפניו:

ה"ג וסנהדרי קטנה וקטלינהון:

אמר. נבוזראדן זכריה כו':

ניחא לך כו'. בתמיה וכי טוב בעיניך לכלות את כולם:

הרהר. נבוזראדן תשובה:

ההוא גברא כו'. כלפי עצמו אמר כן כלומר אני שהרגתי כל אלה מישראל עאכ"ו שיהא עונשי גדול.

ערק. ברח מתוך בני חילו:

ושדר כו'. פי' הערוך שלח מנחה ודורון לתוך ביתו ובפ' הנזקין גרס פרטתא ופירש"י שטר צואה:

וינאץ השקד וגו'. חוזר למעלה לפרש הפרשה מקהלת:

מי"ז בתמוז. שבו ביום הובקעה העיר ועיין עוד במדרש קהלת:

צלמו כו'. וקראו חגב דרך גנאי חגב כמו עגב בחילוף אותיות אחה"ע והוא כנוי לאבר המשגל ודרש ויסתבל שלא יכול לסבול משאו מפני גבהו:
ה"ג בקהלת בקנה היו מעמידין כו'. ועיין כל זה בפי' רש"י בקהלת.
דמוס. פי' הערוך נדבך של אבנים:
לנדה. זו עבודת כוכבים שמטמאה כנדה שנאמר תזרם כמו דוה צא תאמר לו:
ה"ג האביונה זו זכות אבות. ודרש האביונה לשון אבות וכן מצאתי בספר ישן:
האדם. אלו ישראל שנקראו אדם שנא' אדם אתם כן פרש"י:
מבבל היו. האבות שנאמר ויאמר ה' אל אברם לך לך ועיין שוב במדרש קהלת:
ה"ג בילקוט וערוך נקטה ברבריה ופרש"י בב"ר פר' י' מלך שבידו הנצחון ובערוך פי' מלכנו נצח ולקח לו עם לועז שנקראו ברברים ונראה שהוא כינוי לכל אנשים ריקים ופוחזים בני בלי שם:
והוון שאלין כו'. בני גלות יכניה היו שואלין לאלו בני גלות של צדקיהו מה נעשה באבי מה נעשה באחי מה נעשה בבני והם אמרו להם אשר כו':
והוון כו'. בני גלות יכניה היו מקלסין את המלך ביד אחת והיו מספידין בכף על ירך ביד אחת:
כדו של ברוך כו'. שניהם ראשי ישראל היו והיו משכחים תורתם מעוני הדרך וכדפרש"י בסוף קהלת ופליגי איזה מהם היה גולה באחרונה ושנשבר גם כדו על גבי מבוע תורתו של הראשון:
זוטא. תחתיתו:
ה"ג מי מבול דכתיב גם בבל לנפול חללי ישראל גם לבבל נפלו חללי כל הארץ. ופסוק הוא בירמיה נ"א:
למה נקראת כו'. והלא בבל היא:
ה"ג דור המבול ד"א שנער שהן מנוערין מכל המצות מצות תרומות ומעשרות ד"א שנער שהן כו'. ומאמר זה נתבאר בב"ר פ' ל"ז:
מתין נערים. שנער דרש נוטריקון ששריה נערים משמע שכל ימיהם נשארים נערים הרי שכך מתים בנערותם:
ה"ג ד"א שנער ששריה מתים כו':
ע"י ששריה נערים מביטים גרסי'. ובב"ר פ' ל"ז הגירסא יותר ברורה. ובירושלמי בפ' תפלת השחר ל"ג ליה ובספר ישן גרס ע"י ששריה נערים מבעטים בתורה:
שונא וער. ער פי' אויב כד"א ופשריה לערך:

פסקה כד

פתיחא משא גיא חזיון:

ה"ג שם עירו ירושלמי היה. פי' מעיר ירושלים:

שהשליכו כו'. החזיון השליכו לעמק ולגיא כלומר לארץ:

ולאיגרא כו'. בתמיה וכי היו עולין להם על הגגות:

גסי הרוח. ובדרך משל אמר שבדעתם עלו לרום שמים:

מרגשות גרסינן:

עיר הומיה קרתא כו'. כן הוא תרגום שלו וגם בראש פתיחא זו גרס בילקוט משא גיא חזיון מטול רב בחלתא דנבואתא:

ומה הן. אלא באיזה מיתה מתו:

מזי רעב כו'. כד"א טובים היו חללי חרב מחללי רעב:

מקשיותם. משמע מפני קושי ערפם נענשו שנמסרו למלכות ועיין עוד פירושו בפרש"י בישעיהו:

שהיו מתירים. השונאים היו מתירים כו':

מרחוק ברחו גרסי':

מרחוקים מלשמוע דברי תורה גרסי':

לא ידון רוחי. י"ל רוחי לא יהא נדון כדינו ומנהגו זה כל הימים לקבל נחת רוח בשיר המלאכים או ר"ל רוחי לא תשוב לנדנה שתהיה שקטה בשובה ונחת רוח ועיין בבראשית רבה פרשה כ"ו:

ולא קרב זה אל זה. דרשו חז"ל על כתות המלאכים האומרים שירה שנא' בם וקרא זה אל זה ואמר:

תאיצו. דרש לשון ניאוצין:

יום דביזה. מבוסה דרש כמו מבוזה בחילוף זיי"ן בסמ"ך:

ה"ג ועושין אותן מגינים ומעמידין כו':

שועיהם. חזקם ובטחונם וזהו על החומה וכדלקמן כמד"א ולא נכר שוע:

חדא. אולי שצ"ל הדא:

קיבוץ דגירי. של חצים ועיין בתרגום ורש"י ורד"ק שפירשוהו כן:

ה"ג ברכב אדם ופרשים:

ערה. פירושו כמו ערו ערו עד היסוד וכדמפרש ואזיל שהיו מקרקרים כו':

של מי ים. שהוא המבחר והגדול שבעמקים וכן נקרא יקבי המלך:

משתיי אזלין כו'. דרך שתי היו הולכין ושבים הנה והנה כדי שיהיו נראים הרבה יותר משהיו:

גלי דכסיא. נתבאר לעיל בפתיחא והצרוע:

ה"ג דכסיא ותבט ביום:

כלי זיין כו'. דרש נשק כלי זיין כמשמעו ובית יער דרשו על הר סיני ועיין מזה במדרש חזית בפסוק מצאוני השומרים:

ה"ג ואת בתי ירושלם:

ה"ג לא הבטחתם היינו הוא דאמר ולא הבטתם אל כו':

ה"ג ואתה אומר כדין אמר להון אנא מליף לכון כו' עד על חלצים כך תהיו מספידין. וכן הוא בילקוט ישעיה ופי' כתיב הוד והדר גו' ולכן אין אנו בקיאין בהספד ויללה אמר להם אני אלמד אתכם:

שדים. קרי ביה שתים על בית ראשון ושני:

בית חמדתי. זה בית המקדש:

לחרוב את בית המקדש גרסי':

במסתרים תבכה נפשי. עיין זה משלם בפ"ק דחגיגה:

ה"ג מה אעשה לכם התרתי בכם ולא חזרתם:

ה"ג בילקוט ואין לך כאב לא עלי ולא על בני לך וקרא אל אברהם:

עמוד וראה גרסינן:

ה"ג בימיך היתה לבנינו זאת:

ה"ג ובוכין והולכין עד שערי:

שהחזירך הקדוש ברוך הוא גרסי':

כפתתי. קשרתי:

לעולה בני. ודרשו חז"ל ואם אין שה יהיה לעולה בני:

יפלו עצמותי גרסינן:

ווי על דמטא כו'. אוי על מה שהגיע לבנינו היאך נהייתם כיתומים בלא אב היאך אתם ישנים בצהרים ובקיץ בלא לבוש ובלא כסות היאך הלכתם בהרים ואבני חצץ שלופי מנעלים ובלא סנדלים היאך אתם טעונים משאות טעונות חול היאך היו ידיכם קשורים לאחוריכם היאך לא היה לכם פנאי לבלוע הרוק שבפיכם:

ליטא שמשא כו'. מקולל תהא את השמש למה לא נעשית חשך בשעה שנכנס האויב לבית המקדש השיבה לו השמש בחייך אנכי אשבע משה רועה נאמן היאך היה אפשר

לי להיות חשך לא הניחו לי ולא הרפו ממני מלמעלה שלקחו אותי והכו אותי בששים שרביטים של אש ואמרו לי צא והאר אורך:

בשיתין גרסינן.

תוב כו'. שוב פתח משה ואמר אוי על זיו שלך את ב"ה היאך נעשה הזיו שלך חשך אוי על שהגיע זמנך ליחרב והיכל לישרף באש ותינוקות של בית רבן מומתים ואבותם הולכים בשבי ובגלות ובחרב:

ה"ג כי מטא זימנך ליחרב:

שבאי. כלפי השונאים אמר כן אתם השבאים:

אי. לשון געגה בחייכון אני משביע אתכם:

אתם השבאים גרסינן שלא תהרגום מיתה אכזרית ולא תעשו כלה כולה ולא תמיתון הבן בפניו של אביו וב? בפניה של אמה שיגיע עת וזמן שאדון השמים חשבון יחשוב עמכם ויקבל הדין מעמכם אבל הכשדיים הרשעים לא עשו כן אלא היו מושיבים הבן בחיקה של אמו ואמרו לו לאביו קום שחטהו והיתה בוכה אמו והיו נושרים הדמעות עליו ואביו היה תולה לו ראשו למטה לשחיטה:

בכנפיה דאימיה גרס:

ועוד אמר משה לפניו גרסי':

או שה גרסי':

וסבלתי כו'. כלומר התאפקתי וסבלתי וכבשתי האהבה בקרבי:

ה"ג שיהא סבור שהיא רחל:

פסקה כה

פתיחא תנו לה' אלהיכם כבוד:

בית וועד. לבית המדרש:

למדנו. למד אותנו והוא דרך אבילות כאילו לא היו יכולים ללמוד בלעדו:

ה"ג בארון זה קיים מה שכתוב ועיין בילקוט ד"ה ובפ"ק דבבא קמא:

טפטיות. וילונות ומצעות של בגד ועיין בערוך ערך טפיט:

נתיחפו. הרגישו היחפות והיה קשה להם:

עשר מסעות כו'. עיין בפרק בתרא דמסכת ראש השנה ובילקוט יחזקאל שהגירסא נשתנית מגירסת הגמרא:

אלא ויבא. שהרי בא לו לפנים מן המפתן עד על הכרובים:

מן כדון כו'. מעתה יהא שלום לך ועיין בילקוט:

הוי שלום גרסינן:

כנפיהם וגו' גר':
ה"ג מנין אנך. ויאמר ה' הנני שם אנך א"ר יהודה בר סימון כו'. ועיין לעיל ריש פ' בהר סיני ובילקוט עמוס:
שהם מתגאים כו'. שלא היה רצונם שיברא את האדם:
עדרים עדרים גרסי':
נשבה. לשון יחיד:

פסקה כו

פתיחא הוי אריאל:
אריא גיברא. ארי גבור ודרש אריאל שתי תיבות ארי אל אל לשון חוזק וגבורה כד"א ואת אילי הארץ:
דלא חניה ליה. לא עלתה בו חנייה כ"א לזרע דוד ובילקוט ישעיה לא גרס ליה:
לקסרקיטון. הערוך הביאו ולא פירשו ומצאתי פירושו בלשון נוטריקון לקיסר קיטון פי' חדר ומשכן לקיסר:
ה"ג בילקוט ובספר ישן ינקופו שנה עלתה שנה נפקא ולא כו'. פירוש שנה נכנסת ושנה יוצאת ולא היו עולין כו':
מעלין היגים גר'. וה"ג בילקוט היגים וקוצים:
הה"ד חגים וגו'. דריש חגים כמו היגים ינקופו כמו ינפוקו:
מכאן שהיתה כו'. קודם חורבנו היה להם בה קורת רוח ודעה נוחה ודרש מדכתיב והציקותי לשון צרה וצוקה מכלל שקודם זה היה להם קורת רוח לישראל:
והיתה וכו' סכופין כו'. פי' הערוך ענין כלים והשחתה דוגמת הא דאמרו סוף מסכת כתובות בזוזי ובזוזי דבזוזי:
כחורבן כו'. מדכתיב כאריאל בכ"ף הדמיון מורה עוד על אחת כדומה לזה:

פסקה כז

ה"ג הה"ד ואם עד אלה ר' יהושע כו' הרי שהתרה בהם ודרש עד מלשון עדות:
ה"ג ת"ל ואם עד אלה עם עוד אלה יש כו':
שבע עבירות. עיין בפרש"י בחומש בפ' בחקותי:
שבע אלפא ביתא. זכור ה' חשיב ליה ג"כ באל"ף בי"ת כדלקמן לפי שיש בו כ"ב פסוקים:

פסקה כח

פתיחא וירמיהו לקח:
מן תלתא כו'. הרי שיש בו אלפא ביתי"ן כמו שיש בשלש איכה הראשונים וזהו כהמה:

פסקה כט

פתיחא אלהים מושיב יחידים:

וכיון שנגאלו גרסי':

הומוניא. כת אחת וקבוץ אחד וע"ל בפתיחא שקדתי:

ה"ג בילקוט תהלים הומוניא אחת וכיון שגלו חזרה שכינה בפני עצמה וישראל בפני עצמן הה"ד אך סוררים שכנו צחיחה הה"ד איכה ישבה בדד:

צחיחה. כלומר בד בבד כשן הסלע הזה שיוצא יחידי:

פסקה ל

פתיחא לא האמינו כו':

דוד אמר ארדוף גרסי':

לשני לילות. שיש להם שני בקרים וזהו למחרתם:

כמה דתנינן כו'. מביא משנה זו לפרש דבריו מהו בזיקים וברקים וכן הוא לקמן בפסוק לא האמינו ובשוח"ט מזמור ע"ט לא גרס ליה וכן בילקוט שמואל לא גרס ליה:

ואתה עושה. בהם ההרג וא"ל הקדוש ברוך הוא אני עושה כדבריך:

ולא לומר שירה. בשוח"ט לא גרס ליה וגבי יהושפט איתא התם שהלבישן הקב"ה אספקלריא המאירה והיו רואין את המלחמה וחזקיה אמר שאין בו כח לראות המלחמה אלא בשעה שאני ישן כו':

שורט שריטה. דהיינו וי"ו:

שנים שלשה. הרי חמש וכן ארבע וחמשה הרי תשעה:

אלא כיון כו'. בפרק חלק יליף ליה מדאמר וריויה דרביעאה דמה לבר אלהין ואי לאו דחזא ליה מנא הוה ידע:

מצמצמא. ענין כבישה כד"א מבעד לצמתך או ענין כריתה ועיין לעיל בפתיחא וזכור את בוראיך:

כמה דעביד גרסי':

דפני. פירש הערוך משפם הרבלה תרגום דפני:

פסקה לא

פתיחה רע רע יאמר הקונה:

ה"ג העם הרע הזה וזה היה עוד בשעה שהיו קנויין לו:

ואוזל. פירושו כשהלכו להם וילך ת"א ואזיל וענין התהלה היא הקינהשהיה מקונן עליהם:

ה"ג בילקוט צפניה מהו הוי מראה הוי מפני האימה כו' ודרש מראה מלשון פחד ומורא:

את מוצא כו'. דרש ונגאלה מלשון גאולה:

אל אלהיה גרסי':

ה"ג בספר ישן כלה דלא שמעה כו' מה היא לאו שטותא היא. פי' כלה שאינה שומעת לקול חתנה המכניסה לחופה מה היא לאו שוטה היא ועיין בילקוט צפניה:

ה"ג בילקוט הוי מראה הוי מקמי כו'. ומפרש ואזיל פי' הכתוב הוי מראה פי' הוי מפני השטות:

דברי תורה. מראה דרש מלשון מורה הוראה:

פסקה לב

פתיחה מבליגיתי:

ה"ג מבלי הוגין כו'. ודרש מבליגיתי נוטריקון מבלי הוגין גיתי וכדמפרש ואזיל:

עשיתי ביתי. ב"ה כגת הנדרס כד"א גת דרך ה':

על ב"ה. שמצינו שנאמר עליו דויון לב שנאמר על זה היה דוה לבנו ובילקוט ירמיה הנוסחא נשתנת:

דבור זה. לשון של שועה:

ה"ג בילקוט ירמיה מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם. שועה דכתיב קול שועת בת עמי נאקה כו':

לשון פרפור גרסי':

ה"ג גולים כיון שחטאו גלו:

פסקה לג

פתיחא ויהי לאבל:

טבילה. פירש"י סוף מסכת תענית שלא לבייש נידות הצריכות להטביל את כליהם אבל בירושלמי סוף מסכת תענית משמע דמפרש בו טעם אחר ועיין שם:

וחלות. לשון מחוללות:

ה"ג וחלות בכרמים תנא מי שאין כו' עד במהרה בימינו בשלמא י"כ יום סליחה וכפור לישראל יום שנתנו בו לוחות אחרונות אלא ט"ו כו' וכן הוא בירושלמי והכי מוכח בבבלי:

אל תתן עיניך בנוי. בירושלמי מסיים עוד כי שקר החן והבל היופי תנו לה מפרי ידיה:

זה מתן תורה. פרש"י שלוחות אחרונות ניתנו ביום הכפורים:

זה בנין ב"ה. פרש"י שנתחנך ביו"ה כדאיתא במועד קטן:

שכל עצים גרסינן והכי גרסינן בירושלמי:

פרוזדאות. שומרים היושבים על הדרכים לעכב את ישראל מלעלות לרגל:

מלך אשור וגו' גרסינן. וסיפיה דקרא ויהי לו הושע עבד במלכים ב' י"ז:
שהעביר כו'. במה שהרשה אותם לעלות לירושלים כל א' על פי רצונו ומי שפשע ולא הלך אין בו עון אשר חטא:
לא אמר גרסי'. וכן הוא בירושלמי:
יסקון ויצלון. יעלו ויתפללו דרך צווי:
למטה אחר וגו' גרסינן. וסיפיה דקרא כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל ולכן אמר וכי אפשר לבת שתירש ב' מטות והכי איתא בפרק יש נוחלין דדייק מדכתיב מטות:
אביה משבט אחר כו'. ולכן ממשפחת בית אביה תהיה כו'. והעברת נחלה לא היה נוהג אלא לאותו דור ואח"כ הותרו כל השבטים לבא זה בזה ובפ' יש נוחלין פי' רשב"ם הכי הוו קים להו שבט"ו באב הותרו:
ה"ג בילקוט שופטים ובב"ר פ' כ"ב ובירו' דמסכת תענית א"ר יוחנן מקרא קראו ורחקוהו מקרא קראו וקרבוהו מקרא קראו ורחקוהו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי מקרא קראו וקרבוהו גוי וקהל גוים יהיה ממך:
שאינן נחשבים עם אחיהם. אפרים ומנשה לא יהיו נמנין במנין אחיהם של בני יוסף בכלל אלא כל א' לשבט בפני עצמו וא"כ בנימין שהוא האחרון הוצא ממנין שנים עשר שבטים ובירושלמי וילקוט וכן לעיל בב"ר לא גרס ליה:
גוי וקהל גוים יהיה ממך. ועדיין לא נולד בנימין בעת ההיא כמו שפירש"י בפ' ויחי וה"ג בירושלמי בהדיא:
ר' יהודה כו'. וזהו גירסת הבבלי בפ' יש נוחלין וסוף מסכת תענית:
ה"ג שהותרו השבטים לבא זה בזה ויליף ליה התם מדכתיב זה הדבר דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור הזה:
ה"ג ר"א הגדול אומר ניחא כו':
ניחא בט"ו. כלומר נח בט"ו בו שבו היו נוחין מלכרות עצים למערכה מפני שמכאן כו' ולישנא דקרא נקט ולפי גי' הגמרא בפרק יש נוחלין וסוף מס' תענית חסר פה גירסת הספר וע"ש:
תשש כו'. פי' הרשב"ם ויש בעצים לחלוחית ומעלה עשן וגם יגדיל תולעת:
תבר מגל. שבירת הקרדומות כלומר ששברו הקרדומות לאמר אין אנו צריכין להם עוד:
מכאן ואילך כו'. פי' הרשב"ם והערוך מט"ו באב ואילך הלילות מתחילין להאריך והימים מתקצרים והמוסיף ללמוד אף בלילה מוסיפין לו טובה ואורך ימים מן השמים:
יסיף. יאסף אל עמו בחצי ימיו כמד"א וזכרם לא יסוף מזרעם לשון כלייה כן פי' הרשב"ם:

החפר. כדמפרש ואזיל שבטל מהן חפירת קברות:
ולשחרית כו'. בירושלמי לא גרס ליה ובסוף תענית הביאו רש"י ז"ל בשם ירושלמי:
ה"ג בירושלמי וכן הביאו הרשב"ם בפרק יש נוחלין ומצאו עצמן חסרים ט"ו אלף ופרוטרוט:
ופרוטרוט. הן אותן מתי מספר שלא הגיעו לאלף כי על כל פנים לא מתו בשנה ראשונה שלא חטאו עדיין א"כ חמשה עשר אלף מתו לפרוטרוט באותן ארבעים שנה שהרי אם תחשוב לכל הארבעים שנה לכל שנה ושנה חמשה עשר אלף ?הי ששים רבוא. וראיתי בפרק יש נוחלין מביא הרשב"ם ז"ל כל הסוגיא כמ"ש פה והקשו עליה מתוספות טובא והחזקה שבכולם היא מאחר שלא מתו בשנת הארבעים ובשנה ראשונה ושנייה לא מתו ג"כ שהרי בשנה שנייה אחר תשעה באב נגזרה הגזירה נמצא שמתו כולם בשלשים ושבעה שנים וא"כ יגיע לכל שנה ששה עשר אלף ועוד שמונה אלף ישארו שמתו לפרוטרוט ולמה לא קחשיב כאן רק חמשה עשר אלף לשנה ועוד האריכו שם עד דמסיק בשם רבינו תם שלפי דעת מדרש זה ויתר להם הקב"ה אותן ט"ו אלף שהיו בני עשרים בצמצום ביציאת מצרים ושלשים אלפים מתו בפרוטרוט בכל שנה ושנה ומצאתי בתנחומא שמתו בכל שנה ט"ו אלפים וארבעים וחמשה ואולי שמכניס בחשבון איתן שמתו ע"י חטא פרטי ואולי מכוון הוא אם מוציא מהן כל אותן שמתו במגפה פעמים שלש וגם במלחמתן זה עם זה ומוירד העמלקי והכנעני ואנן אהימנותא דידיה ניקום ונסמך ובשוחר טוב מזמור כ"ג גורס וכמה הוא פרוטרוט א' מארבע מאות ושמונים ותשע ולא נתבאר לי היאך לכוין החשבון וה' יאיר עינינו בתורתו:
בחשבון. בחשבון קביעת החדש וכן הביאו הרשב"ם בהדיא ועדיין אינו תשעה באב:
דאתמרא סיהרא. שהיתה הלבנה במילואה וידעו שהיה בחצי חדש:
ה"ג בירושלמי אמרו דומה שהקב"ה:
ועשאוהו יום טוב. אותו יום חמשה עשר על שידעו בבירור שבטלה הגזירה כן פי' רש"י ותוספות במסכת תענית ובפ' יש נוחלין אבל לפי לשון המדרש הזה משמע שעשאוהו יום טוב גם ליום תשעה באב ודוק:
ועוגבי. נהפך לאותו קול של בוכים שנאמר ויבכו העם בלילה ההוא ודרשו רז"ל אמר הקב"ה אתם בכיתם בכייה של חנם כמו שפירש רש"י בפרשת שלח לך:

פסקה לד

פתיחא על ההרים:
בקולרין גרסי':

שלולים. מחוברים כד"א על כל המתים כולן שולל:
חזי כו'. ראה אחד מן שלשה דברים אלו יש בך:
שכל הדין כו'. שכל השנים האלו אתה היית מתנבא על העיר הזאת שהיא תהא חריבה ועתה שהיא נחרבה נפשך רעה ומצטערת עליך הדבר מאד:
דאנא לית כו'. שאני אין אני רוצה לעשות עמך רעה ואתה רוצה לעשות עמך רעה כלומר אין היסורין חשובין עלי כלום:
דמלכא כו'. שהמלך נבוכדנצר פקד וצוה אותי עליך מאד על שלא לעשות עמך רעה ואתה רוצה לעשות רעה לעצמך בשביל שישמע המלך וימיתנו לאותו איש ר"ל לנבוזראדן:
אמר לו. הקב"ה לירמיהו ירמיה אם אתה תשב פה בארץ יהודה אני אלך עמהם לבבל ואם אתה תלך עמהם אני אשב לי פה בארץ יהודה ובילקוט ירמיה הגירסא נשתנת קצת:
ה"ג ואן את אזיל:
אן אנא כו'. אם אני אלך עמהם מה אני יכול להועיל להם אלא ילך מלכם ובורא שלהם עמהם שהוא יכול להועיל להם הרבה מאד וכן עשה ירמיה שחזר לו לארץ יהודה ככתוב שם:
ה"ג והוא אסור בזיקים הוא והוא. כלומר היה לו לכתוב הוא אסור וכתב והוא לרבות הקב"ה ולרמוז ע"ש הגדול משמות של ע"ב שהוא אני והו כן כתבו התוספות בפ' לולב וערבה [דף מ"ה]:
ואני כו'. ריש יחזקאל והוה ליה למימר אני וכתב ואני לרבות שם של הקב"ה שהוא אני והו ג"כ שם א' משמות של ע"ב וכן כתבו שם התוספות:
עד מזרה כו'. בילקוט ירמיה יש שמה שכתוב הדבר אשר היה וגו' הוא היה הדבור הזה מזרה ישראל וגו':
ובחזירתו. כשחזר ירמיה לארץ יהודה:
טליתו גרסי':
הרים נאים. ר"ל אנשים מבני ישראל:
ה"ג והכי מוכח גירסת הילקוט בירמיהו ולא שמעו קול כי לא שמעו לקול דברי תורה ולא לקול דברי נבואה אלא מקנה אלא כו':
ה"ג בירושלמי סוף מסכת תענית לא נראה עוף טס בארץ ישראל:
ה"ג קודם למ' שנה עד שלא גלו ישראל היו כו':
חגבים גרסינן. כולן גלו גרסינן:

שבוטא. בפ' חבית גרסי' חוץ מקולייס האספנין ואולי היא היא ובפ' חבית מפרש מפני דלא שריד שדריה לא מצי סליק פי' שדרתו אינו חזקה:
שעדיין עושה פירות. אע"פ שאין ישראל עליה וה"ג בילקוט שעדיין עושה פירות:
ע"ש כו'. מפני שהם מזבלין אותה וה"ג בירושלמי:
מהפכין בעפרה. וזהו אחר ז' שנים שכלתה גזירת גפרית ומלח וכדמפרש ואזיל:
ה"ג בירושלמי בכתובות פ' הנושא ובסוף מסכת כלאים וכן הוא בילקוט בעפרה אמר ר' יודן ז' שנים כו' עד שבוע א' כותיים שבה כו' עד כל ארצה אמר רב כהנה כו':
מטליות כו'. חתיכות כלומר ערוגות ערוגות:
והגביר ברית. פסוק הוא בדניאל סי' ט' וביומא פ' הוציאו לו יליף בג"ש:
עובדא כו'. מעשה היה באיש א' שהיה עומד וחורש בבקעה של בית ערבא ודחק וכבש ידו על יתד של מחרישה והעלה עפר ושרפה לו את זרועו:
ואוקיד דרעיה גרסי':
אינן לא ממחילות הארץ כו'. מאמר זה בקשתי וחפשתי כחיפוש ירושלים יגעתי ולא מצאתי ונראה שחוזר למעלה על גלות העופות והדגים שגלותם אינו תולה בשממות הארץ וחזרתם אינו תולה במחילות עון הארץ אלא תולה באותה הגזירה הקדומה מלפני' שנא' ומוראכם וגו' ועל כן כשישראל גולים גם המה גולים מקל וחומר שלא יהא כח העבד יפה מכח האדון שמטעם זה לא נשאר בדור המבול אף מאותן שלא השחיתו דרכם כי אם שנים כמו שפירש"י סוף פ' בראשית והכי מוכח גירסת ספר ישן דגרס על לפניהם ובהעלותם יעלו לרגלם ולפיכך לעתיד הכל יעלו לרצון לפני הש"י וכן יהי רצון אמן:
סליקא להו פתיחא דחכימי בעזרת השם יתברך:

פרשה א

פסקה א

ה"ג ואחד ראה אותה בפחזותם. ל' אנשים ריקים ופוחזים:
ה"ג של עולם ובי' הדברות ובמילה כו' עד ובחמשה:
מנין איכה. אל"ף רמז לה' אחד. יו"ד לעשרת הדברות. כ"ף למילה שנתנה לאברהם לעשרים דור. ה"א לחמשה חומשי תורה:
איכה. גימטרי' ל"ו רמז לשלשים ושש כריתות:
בדד. גמטרי' עשרה:
מלתין. משי':
בגדי בדד. מחוץ למחנה:

אפקלטורין. פי' הערוך מיני בגדים חשובים:
הפנסין גרסי':
שהיו הפוכין. שהיו הופכין הכסאות דכתיב דכרסוון רמיו לשון רבים:
אבק רגליו. מכלל שרגליו יחיפים:
פורפירא. לבוש מלכות:
מפרש ליה גרסי':
מבזע. בצע כמו בזע בחילוף זסשר"ץ:
אמרתו. שפת הבגד לשון אמרא בלשון רז"ל:
יושב ודומם. כמו שאחז"ל אבל לא ירבה בדברים כמו שנאמר האנק דום.
פה למיסב כו'. לישא וליתן והיינו מתווכחים עמהם פה אל פה ועכשיו צריכין להביא ראיה עליה מצד טובה ומנהגה וכדמפרש ואזיל:
נאמר דידה. ענינה של עבודת כוכבים ומה שהעיד הקב"ה עליה:
ונאמר דיליה. ענינו של הקב"ה ומה שמעידין עליו:
איכה. אותיות איכה נוטריקון אוי לך:
פתרונו כו'. ישבה משמע שכבר היא יושבת:

פסקה ב

העיר רבתי עם:
פלטיות. רחוב ושוק גדול כד"א סרטיא ופלטיא במס' עירובין:
שווקים ושקקים כו'. כולם מיני רחובות ושוקים הם זה קטן מזה:
שיירא. סוחר אחד היה וע"ש שהיו עמו מאתים גמלים טעונין פלפלים עבר לאותו מקום שנקרא צור ומצא חייט א' שיושב על שער המדינה:
פילי. פי' הערוך פילי ופתח תרע כולן פירושן שער:
א"ל כו'. החייט אמר לו מה אתה טוען א"ל פלפלין אמר ליה אין אתה מוכר לי מעט מעט אמר לו לא אלא אמכרם הכל יחד ואמר לו אין אתה יכול למוכרם כאן אלא בעיר אחרת כיון שהגיע לירושלים מצא חייט אחד שישב על שער העיר אמר לו מה אתה נושא א"ל חתוך חתיכתך כלומר עשה מלאכתך שלא השגיח עליו שסבר שלא יקנה ממנו מצאו חייט אחר וא"ל מה אתה נושא ואם אוכל לקנותו הרי טוב ואם לא אביא אליך איש א' שיקנה ממך הכל ומדי דברו בו שאלו עוד מה אתה מביא הגד נא לי וא"ל פלפלין לקח החייט לאותו תגר ונתן אותו באוצר א' והראה לו בית כור מלא דינרים ואמר לו ראה מטבע זה אם הוא יוצא בארצך קח מהם בחליפי פלפלך:
דרא. פי' דירה כלומר חדר או שורה:

ה"ג מוניטא אי נפיק:

לצפרא כו'. למחרת הלך לו אותו סוחר לטייל בשוק ומצאו אחד מן אוהביו ואמר לו מה אתה נושא כלומר איזה סחורה הבאת למכור ואמר לו פלפלין ואמר לו אין רצונך שתתן לי בק' דינרין שיש לי סעודה ביום זה:

ארסטוון. סעודת שחרית נקראת כן וכן סעודת הערב כדלקמן:

כבר כו'. כבר מכרתים לפלוני א' ור"ל אותו החייט הנזכר והלך אותו איש אצל אותו פלוני שקנה אותן פלפלין וא"ל דרך שאלה יש לך פלפלין של מכירה כלומר למכור תן לי מעט שיש לי סעודת בקר א"ל מה אומר לך כבר מכרתי לחייט א' ומכל מקום אומר אנכי לו שימכור לך הלך עמו אצל אותו חייט ומצא שם בני אדם הרבה שנתקבצו שם לקנות פלפלין:

דיראתא. לאותה דירה או חצר שדר בו אותו חייט:

דאיטם קמייתא נסבין גרסי'. פי' שורה ראשונה שבאו לקנות לקח כל א' וא' אונקא והוא משקל קטן ושורה שנייה לקחו כל אחד וא' חצי אונקא ושורה שלישית לא מצאו ליקח רק לכל א' כ"כ מעט עד שלא הרגישו בו כלל במשקל ע"י מעוטו או ר"ל לא הרגישו כלל שהיה שם פלפלין למכור כלל כי כבר נמכר כולו באותן שתי שורות הראשונות וכן נראה עיקר הרי שהיו עם רב:

בסדקי. שוק שמוכרין שם תבואה ועיין לעיל ריש מגלת רות:

מן כהנים. מן הכהנים וכדמפרש ואזיל:

פר קרב כו'. היה נקרב ע"י כ"ד כהנים וכדשנינן במס' יומא פ' בראשונה:

ה"ג ואיל באחד עשר:

מי שהיה טמא כו'. שעשו פסח בחדש השני:

רמסוהו. מפני הדוחק:

שלום על ישראל. שלא יצרכו לזיקות יבום וחליצה ולא אתו לאינצויי וירושת קרובים דודו או בן דודו כדאיתא בכתובות:

פסקה ג

היתה כאלמנה:

הם לא פלשו. ישראל לא דקדקו אחר מדת הדין לגלות ולפרסם חטאתם בפרהסיא מלשון מבוי מפולש פירוש מגולה וכן מדת הדין לא דקדקה אחריהם לענשם על חטאתם כפי תגמולם וכדמפרש ואזיל:

לחזור אליה גרסי':

לשומרת יבם. הוא טעות סופר וצריך להיות לאלמנה ועיין בפ' החולץ ביבמות ובפרק בתרא דכתובות ואלמנה דינה הכי שמתפרנסת מנכסי יתומים כל זמן שאינה תובעת כתובתה כדאיתא בכתובות פ' הנושא ולכן אמר כאלמנה ולא אלמנה ממש שעדיין סומכת על אביה שבשמים:

מי' השבטים. שגלו תחלה ועדיין לא גלו יהודה ובנימין:

כי לא אלמן גרסינן:

פסקה ד

רבתי בגוים:

רבתי בדעות. שהיו בני ירושלים גדולים בדעה ובינה והשכל לעיני העמים וכדמפרש ואזיל:

רבתי. גדולים כד"א פרו ורבו וישרצו וירבו ובשביל חכמתם היו שרים לבני המדינות וכדמפרש ואזיל:

שרתי במדינות. טעות סופר בכאן והכי גרסינן בדעות רבי הונא כו' ועיין לקמן ובילקוט נשתנית הגירסא קצת:

מציעין לו גרסינן:

קתדרא. כסא מכובד ממוצע בכרים וכסתות:

אזל למדינתא כו'. הלך לו לאחד מן העיירות:

אירע כו'. קרה מקרהו והגיע זמנו למות ורבים הם בתלמוד כך אירע לפלוני וכה"ג:

אייתי כו'. קרא והביא בעל הבית והפקיד בידו:

מדליה. פי' עשרו כדאמר בסוף הענין לכל עותרא ומדלא הדין שפירושו עושר וגדולה ועיין במדרש קהלת בפסוק עת להשליך אבנים (ג' ה') וא"ל אם יבא בני מירושלים ויעשה לך ג' דברי חכמה תן לו מה שיש לי אצלך ואם לא לא תתן לו וקודם צאתו מביתו אמר לבנו כן שאם יארע שימות חוץ מביתו שיצוה כן לבעל הבית ולכן עשה בנו שלשה דברי חכמה קודם שתבע ממנו ירושתו וכדמפרש ואזיל:

ועבדין כו'. תקנה עשו ביניהם בני אנשי אותה עיר שמת שם שלא יהיה אחד מהם מראה לאכסנאי בית חברו אם ישאלנו האכסנאי:

נח נפשיה. מת אותו איש מירושלם ונפטר לבית עולמו לאחר ימים בא בנו כיון שהגיע לשער פתח של אותו עיר ראה לא' שהיה טוען עליו משא עצים וא"ל דרך שאלה תמכור משא העצים וא"ל הן וא"ל קח ממני דמי אוצר שווייהם והולך אותם אצל פלוני והוא היה אותו בעל הבית שמת אביו בביתו לקח ממנו דמי אוצר שווייהם והיה מוליכם

אצל אותו פלוני בעל הבית והיה הולך הוא אותו בעל העצים והאכסנאי הלך אחריו עד שהגיעו לחצירו א"ל בעל העצים לבעל הבית:

אי. לשון צעקה והתחלת דיבור:

תא כו'. בא קח ממני משא העצים א"ל וכי משא עצים אמרתי לך להביא לי א"ל אין באמת שלא אמרת לי אלא אותו איש הבא אחרי שלו הם והוא אמר להביאם לך מיד פתח ביתו ונכנס ונתנו שלום זה לזה:

הא מיליא כו'. הרי דבר א' של חכמה:

א"ל כו'. בעל הבית א"ל מי את א"ל אנכי הוא בנו של אותו האיש שמת אצלך הכניסו ועשה לו סעודה והיה לאותו איש בעל הבית שני בנים זכרים ושתי בנות:

כד כו'. כשהגיע עת וזמן של הסעודה לאכלה הביאו לפניו בסעודה:

חמשה פריגין. פי' הערוך תרנגולים או עופות קטנים:

בתבשילא. בתבשיל אחת היו אלו ה' פריגין כשהתחילו לאכול אמר בעל הבית לאותו אורח קח וחלוק מנות לכל המסובים וא"ל אין זה משלי שאתה בע"ה ועליך לחלק כרצונך א"ל אני רוצה שתקח ותחלוק לקח וחלק ונתן עוף א' בין האיש בעל הבית ואשתו לשניהם יחד נתן עוף אחד ושוב לקח עוד עוף אחד ונתן בין שני האנשים יחד שהם שני בניו ולקח העוף השלישי ונתן בין שתי בנותיו יחד ולקח שני עופות הנשארים ונתנם לפניו ולא אמרו לו דבר לגעור בו הרי זה דבר חכמה השנית וכדמפרש לקמן מה היתה חכמתו לעת ערב הביאו תרנגולת פטומה לסעודה:

ברעותי. ברצוני:

רישא. ראש התרנגולת נתן לפני בעל הבית:

בני מעיה. בני מעים שבתוך התרנגולת:

אטמאתא. הירכיים:

גפיא. הכנפים:

בני מעיה. בערוך ערך חבטא גרס חובטא ומעיא ויש ספרים גורסיתם קרביא ומעיא:

אמר הכדון כו'. בעל הבית א"ל וכי חלוקה זאת חולקים בעירכם חלקת פעם ראשונה ולא אמרתי לך דבר וגם עכשיו אתה עושה כזאת א"ל וכי לא אמרתי לך שאין מלאכה זו מוטלת עלי ואעפ"כ שחלקתו יפה חלקתי:

בפעם ראשונה ה' פריגין אייתת גרסינן:

את כו'. אתה ואשתך עם העוף שנתתי לפניכם הרי בין הכל ג' וכן כולם:

ואנא ותרין כו' גרסי':

נסבית כו'. וכי לקחתי מאומה מחלקכם הרי כל המנות היו משולשין בשוה:

האידנא. עכשיו:

אייתת גרסינן:

רישא דביתא. אתה ראש ובעל הבית:

דמינה כו'. שממנה יוצאין הבנים מן בני מעיה והיא המנה המתייחסת וראויה לה:

עמודיא כו'. עמודי הבית שהם נשארים בבית אע"פ שלוקחים נשים כד"א בבבא בתרא קל מסובין חתן הדר בבית חמיו:

דלמחר יפקון גרסינן. פי' למחר יוצאות ויפרחו מביתך וילכו להם לבעליהם:

ולקחתי לי. גוף העוף הדומה לספינה מכוסה רמז כי בספינה באתי ובספינה אלך לי ועמוד ותן לי מה שלי או עושרי שהפקיד אבי אצלך ואלך מיד נתן לו מה שהיה שלו והלך לו לשלום:

אתי לאתינא כו'. באו למקום שנקרא אתינא ונתקבלו שם אצל איש א' לערב עשה להם סעודה משאכלו ושתו הכין להם ארבע מטות ואחת מן המטות היתה שבורה וסמוכה על המטה האחרת משעמדו להם לילך ולישן אמר בעל הבית שמעתי שבני ירושלים חכמים הם ביותר אלך ואשמע מהם דבר ממה שידברו נכנס וישן בחדר לפנים מחדר שישנו בו המה עמד בלילה אותו אורח שהיה ישן על מטה השבורה ואמר להם לחביריו מה אתם סבורים על מטה אני שוכב אין אני שוכב אלא על הארץ שאנכי תלוי באויר על הארץ:

אנא דמיך גר':

חורן אף בשרא דאכלינן גר'. ופי' אמר להם אף הבשר שאכלנו אמש טעם כלב היה בו:

חמרא כו'. אף היין ששתינו טעם קבר היה לו אמר להם האחר ועל אלו אתם תמהים אף איש שהוא בעל הבית אינו בנו של אותו איש שסבור הוא שהוא אביו ואמו זנתה עם אחר כיון ששמע בעל הבית דברים אלו אמר א' מדברים אלו אמת אותו של מטה שבורה וג' האחרים הם שקר עמד והלך בבקר אצל הטבח וא"ל תן לי מאותו בשר שנתת לי ממנו אמש א"ל אין לי ממנו כלום א"ל אמור לי עסקו וענינו של אותו בשר שהיה לו טעם טוב א"ל כשב א' היה לנו והיה אותו כשב יונק מאמו הכשבה ומתה אמו והיה לנו כלבתא כלבה נקבה והיה הכשב יונק ממנה ובאמש אצטמטמינן פי' הערוך לשון צמצום פי' היה לנו בשר בצמצום ובאת אתה לקנות בשר ולא היה לנו בשר אחר ונתננו לך ממנה:

ה"ג אמר תרין קושטא. פי' אמר שנים מדבריהם כבר הם אמת וב' האחרים הם שקר:

קפילא. חנוני מוכר יין:

ה"ג ברמשא א"ל לית לי א"ל כו':
חד גופנא כו'. גפן א' היה לנו והיה מוצבת נטוע על קבר של אבינו ועצרתי אותו בגת ונתתיו בקופות:
ואין לא כו'. ואם לא תגידי לי אחתוך את ראשך:
ודחלית כו'. יראתי שלא יקחו קרוביו עשרי וגדולתי ויגיע כפי רעה עשיתי בתמיה שהלכתי והייתי מזנה והבאתי אותך לכל עושר וגדולה הזה אמר לה מה אנו רואין לפנינו כאן יבואו בני ירושלם ויעשו אותנו כולנו ממזרים שוב נעשה תקנה ביניינו שלא נקבל באכסנאי אחד מהם:

פסקה ה

אזל גבי תגרא כו'. הלך לו אצל סוחר בעיר אתינס בא ונתקבל להתאכסן בחנות ששם לנים האורחים ומוכרים להם אכילה ושתייה ומצא שם בני אדם התחילו לישב ולשתות יין:
שרון. התחילו. או הוא לשון שיר פי' משוררים:
מדאכל כו'. אחר שאכל ושתה אותו ירושלמי רצה לישן א"ל עשינו תקנה ביניינו שלא נקבל ללון פה אורח עד שיקפוץ קודם ג' קפיצות א"ל לאותו מדבר אליו וכי מה יודע אני היאך קופצין אלא קום אתה ועשה לפני והראני נא ואעשה כן אחריך:
קודמוי גרסי'. קם אחד מהם וקפץ קפיצה ראשונה ונמצא עומד באמצע החנות ושוב קפץ קפיצה אחת ונמצא עומד על פתח פי החנות ושוב קפץ קפיצה שלישית ונמצא עומד חוץ לחנות ועמד מהרה אותו ירושלמי וסגר הדלת לפניהם וא"ל חייכם לשון שבועה מה שהייתם רוצים לעשות לי עשיתי אני לכם וצ"ל שהלכו כולם אחריו לראות עד היכן קפץ שיקפוץ הירושלמי ג"כ שמה ובס"י איתא שבעל החנות א"ל כן ולא היה שם כי אם האכסנאי לבדו וגרס הכל בלשון יחיד ובעל החנות קפץ לחוץ ועוד יש נוסחאות שונות ולפיהן נתיישב יותר מעשה שהיה וכן במאמרם הקודמים והמאוחרים ועל המעיין ליישב:

פסקה ו

אשכח חד ינוקא כו'. מצא תינוק אחד ונתן לו פרוטות:
וא"ל זיל גרסי':
נראה דה"ג ואייתי לן. ור"ל א"ל לך והביא לנו תאנין כו':
א"ל יישר כחך. כלומר יפה אמרת להביא לשנינו ביחד שוה בשוה שאתה תקח חליפי פרוטתך ואנכי אקח שכר רגלי משבא התינוק א"ל האורח קח וחלוק ביניינו לקח התינוק

ונתן לפני עצמו התאנים הרעים והביא התאנים הטובים ונתן אותם לפני האיש האורח אמר האורח יפה אומרים הבריות שבני ירושלים המה חכמים מאד כי בשביל שידע התינוק שלא נתן הפרוטות משלו לקח לו הרעים ונתן לפני הטובים אבל מ"מ לא אחפוץ בזה אלא בא ונעשה גורל בין שנינו:

אין אנא גרסי'. פי' אם אבא אנכי אליך ואקח את אשר לפניך ואם יבא לך מה שיש לפני קחנו לך ועשו ביניהם כן ונפל הגורל שהתינוק לקח אותן שהיו לפניו וענין השחוק היה שהיו כותבין כל אחד שמו על עץ קטן ונתנו בקלפי ואחד מהם שלח ידו ולקח עץ אחד ואם עלה בידו שם חבירו בא לו בגבולו ונטל את אשר לפניו. וחכמת התינוק היה שנתן לפניו הרעים מדרך המוסר ושוב היה קרוב לשכר ורחוק להפסד:

נאוזין. כך נקרא הגורל על שם שנעשה בעצים דקים כדאיתא בפרק כיצד הרגל דמסר ליה גאוזין לפי פי' הערוך:

מאן דאית קמך גרסי':

פסקה ז

מינוקא. כמו ינוקא:

מה דאכול גרסי'. פי' הבא לי דבר מאכל שאוכל ממנו ואותיר ואקח לי לדרך:

לאסטרטא. פי' הערוך כמו סרטיא ופלטיא דעירובין וכן תמצא לקמן בפסוק גדר בעדי:

פסקה ט

ה"ג מדוכא תבירא מטלקא. פי' מדוכה שדוכין בה פלפלין היתה מושלכת לקחה והולכה אצל החייט ואמר ליה תפור לי מדוכה זו הנשברת ולהונו ולקנטרו נתכוון שלא ידע מה להשיבו הוציא הוא אליו מלא קמצו חול וא"ל שזור לי מחול הזה חוטין ואני אתפור לך בהם את המדוכה:

ביעין. ביצים:

וחובצין. גבינות משבא התינוק א"ל הראיני נא איזה גבינה היא מן עז לבנה או איזהו מן עז שחורה:

דעיזא גר':

א"ל איהו. התינוק א"ל אתה איש זקן ובן דעת והראני נא איזה ביצה היא מתרנגולת לבנה או איזו היא מתרנגולת שחורה:

פסקה י

דקיסין. גר'. פי' משא של עצים כמה עשן הוא עושה:

תלתא. שלישי:

קטם. אפר:
ותלתא כו'. ושלישי האש שורפו והא דאמר כולה תנן הרי היא כאלו אין שם עץ כלל שמפני יבשתו לא נשאר שם כלום וכאלו הוא כענן כלה וילך. ובס"י גרס רטיבתא כולה תנן ביבישתא שליש:
מן הין כו'. מהיכן היה לומד כן אותו כהן:

פסקה יא

על לבי ספרא. נכנס לבית הספר ששם התינוקות יושבין לפני רבן ורב שלהן לא היה שם עמהם והיה שואל להם דבר חכמה והיו משיבין אותו ואמרו בא ונעשה בינינו שכל מי ששואל דבר חכמה ומנצח בו את חבירו שאינו יודע להשיב שיקחו לו את בגדיו אמר להן הן אבל אתם תאמרו ראשונה מה ששאל אתכם שאתם בני העיר ואני איש נכרי ובני העיר קודמין אמרו לו לא כן אלא אתה איש זקן ולך נאה להשיב ראשון אמרו דברים אלו מה הם תשעה יוצאין ושמנה נכנסין ושנים מוזגין המשקה ואחד שותה המשקה וכ"ד הם משמשין אותו ולא היה יודע להשיב להם ועמדו ולקחו בגדיו ובא לו אצל רבי יוחנן רב שלהם:
אהא. לשון צעקת חמס כד"א אהה ה' אלהים:
כל הדא כו'. כ"כ רעה גדולה יש ביניכם שכשבא איש אורח אליכם אתם באים ולוקחים את בגדיו א"ל דלמא דבר שאלה אמרו לך ולא יכולת להשיבם א"ל הן:
ה"ג א"ל אין א"ל ומה כו':
ירחא דביטנתא. חדשי ההריון וכן לקמן בטנה תרין:
דילידתא. ירחי ההריון עד הלידה הם תשעה בסתם אשה וח' הנכנסים הם ח' ימי המילה ושנים המוזגים אלו ב' דדי האשה שמניקין את הולד ואחד השותה הוא התינוק הנולד וכ"ד המשמשין אלו כ"ד ירחי היניקה שכך הוא הזמן שהאשה חייבת להניק את בנה כדאיתא במסכת כתובות ויבמות:
לאלתר כו'. מיד הלך לבית הספר והשיב להם כך והם החזירו לו את בגדיו והרגישו שרבי יוחנן רבן א"ל וקראו עליו מקרא הזה לולא וגו':

פסקה יב

עבר ג' שנין. עשה ונתעכב שם ג' שנים ומחצה ללמוד לשון חכמה דוגמת הא דריש פ' בכל מערבין ולקמן במדרש קהלת בפסוק כל הדברים יגעים:
לישן דחוכמתא גרסי':
ולא יליף. לא היה יכול ללמדו:

זבין כו'. קנה עבד שהיה עור בא' מעיניו וכדלקמן ובטעות קנאו ואמר על עצמו דרך תימה לאחר ג' שנים ומחצה שטרחתי ללמוד עניני חכמה לא הועיל לי כלום עד שקניתי עבד עור בא' מעיניו וא"ל המוכר בחייך שהוא חכם הרבה מאד ומביט למרחוק בחכמתו:

מן דנפקין כו'. משיצאו משער העיר א"ל העבד לאדונו נמהר לילך שנגיע מהרה לבני לוייה:

נוד. פי' מהר והמשך עצמך לילך במהירות והכי איתא ריש פ' יש נוחלין:

א"ל כו'. וכי יש לוייה לפנינו א"ל אין יש לפנינו גמל א' עור באחת מעיניה והזקיקה לזכר והיא מעוברת תאומים וטוענת עליה שני נודות א' של יין וא' של חומץ ורחוקה ממנו ד' מילין לכל היותר והגמל המוליכה הוא עובד כוכבים ולא ישראל א"ל האדון אתה קשה עורף ועור בא' מעיניך מניין אתה יודע שהוא סומא בא' מעיניה א"ל שצד א' מן הדרך נאכלת המרעה וצד הב' לא נאכל ובאותו צד שעיניה פתוחה ראתה המרעה ואכלה:

ה"ג רבעית לה וחמית כו'. פי' היתה רובעת בתוך האבק וראיתי רושם מקום שניהם:

מטפייתא. הטיפות שנטפו בתוך האבק של היין הוא מסתפג כלומר נבלע כמו בתוך הספוג ושל חומץ אינו נבלע אלא תוסס ומלחלח:

דאישתין. לשון שתן כלומר שהשתין והטיל מים באמצע הדרך:

בחד זוייא. בזוית אחת:

פרסתיה. מקום דריסתו:

אנקא. היא גמל נקבה ועיין בערוך ערך נקה:

פרגה. פי' החליפה ושינתה את עצמה ?ענינה ומעמדה הראשון והחליף תרגם יונתן ופרג לא נמר לא פרגו בפרשת קדושים ומפרגה בדינריי פי' ומחליפים בדינרין והוא לשון נקיה וכן בלשון אשכנז אומרים על אדם שנשא אשה. (ער האט זיך כאר ענדערט) פי' ממש שינה את עצמו ובספר ישן ל"ג ליה:

ובטנה. פי' מעוברת וכן פי' בערוך. שורו עבר. תרגם יונתן תורין נבטין. וכן תחולל גשם ת"י בטנא מטרא ועיין בב"ר פ' כ"ד ובערוך ערך בטן:

דתביר קדל. נשבר ערפו כלומר קשה עורף וה"ג במקצת ספרים:

פסקה יג

מפלי. לקמן פי' בו המבאר לשון בדיקה וי"ל מלשון פלא שהיה מפלי בהם פלאי חכמתו והערוך פי' בו מלעיג ומקום מוצאו לא אמר וכן פי' התוספות בפרק כל כתבי:

מפליא כו'. היה מקנטר ומלעיג הרבה באנשי ירושלים אמרו אנשי ירושלים מי משלנו ילך ויביאנו אלינו:

ומייתי ליה גרס:
אמר לון כו'. אמר להם א' אני אלך ואביאנו וראשו יהא מגולח. ויגלח את חצי זקנם תרגם וגרע כך פי' הערוך:
אזל כו'. הלך ירושלמי א' למקום אתינס ונתקבל להיות אורח בבית אותו איש המקנטר למחרת היו הולכין שניהם לטייל בשוק והיה נפסק רצועה של סנדל לאותו ירושלמי ואמר לאומן קח לך טרימיס הזה והוא מין מטבע ועשה לי הסנדל הזה ועשאו למחרת יצאו עוד לטייל בשוק:
אפסיק גרסי'. פי' היה נפסק לאותו ירושלמי רצועה מסנדל אחרת:
ה"ג א"ל לאומנא סב כו'. א"ל לאומן קח לך מטבע זה ועשה לי באומנות הסנדל הזה שלי א"ל האיש המקנטר וכי כ"כ יקרים הסנדלים אצלכם בעירכם א"ל הן א"ל בכמה דינרין מוכריך זוג סנדלים א"ל מתשעה כו' וכשהן בזול הם משבעה או משמונה דינרים א"ל אם אבא אני אצלכם בסחורה הזאת נמכרת היא לי או פי' תמכרנה אתה בשבילי א"ל הן רק שלא תבא אל תוך העיר חוץ מדעתי כלומר שתודיעני תחלה:
כמה דעבד כו'. כשעשה מלאכתו וקנה הוא סחורה הסנדלים הלך ועלה לירושלים וישב לו על שער העיר ושלח אחר הירושלמי ובא כיון שבא א"ל עשינו בינינו תקנה שלא יכנס שום בני אדם למכור ממכרו אא"כ ראשו מגולח ונשתחררו פניו:
ה"ג ומה אנא מנזק דאנא גרע ראשי. פי' מה אהיה ניזוק ומה איכפת לי אם אגלח ראשי אם אמכור אני מלאכתי משגלח ראשו לקחו והושיבו באמצע השוק וכשהיה בא בן אדם לקנות סנדלים א"ל אלו הסנדלים הזוג בכמה דינרים כו':
ברם כו'. אבל אין אני פוחת משמנה דינרים וכששמע הלוקח כך היה מכה בסנדל על ראשו על שא"ל כל כך ביוקר והלך ולא קנה ממנו א"ל הסנדלר לאותו הירושלמי וכי כל כך רעה גמלתיך כשהיית בעירי א"ל מכאן ואילך אל תלעג בבני ירושלים:

פסקה יד

חד כותאי עבד כו'. עשה את עצמו פותר חלומות:
ליית אנא אזיל כו'. וכי לא אלך ואראה טפש הלב הזה המלעיג ומטעה הבריות הלך וישב לו אצלו בא איש אחד ואמר לאותו כותי ראיתי בחלומי זית המשקה שמן א"ל הזית הביא אורה לעולם שנאמר והנה עלה זית טרף בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ וכן השמן הרי כפל אור מורה על שתראה אור באור הרבה:
דההוא גברא כו'. ר"ל אותו כותי:

אימיה כו'. החכים ופתה את אמו לזנות וכמ"ש המבאר בפנים. והאדם ידע את חוה ת"י חכים ית חוה ועיין בערוך ערך חכם:

אתא חורן כו'. בא עוד איש אחר ואמר לו ראיתי בחלומי חד כו':

ה"ג עינא בלעת כו'. פי' עיני האחת היתה בולעת חבירו ר"ל העין השני:

תרין בנין כו'. שני בנים יש לו והם בן ובת והבן פתה את הבת ובירושלמי דמסכת מעשרות בפ' הכובש ישנו כל הענין וחלום זה לא ראיתי שם:

ובלעת. ובלעתי:

ואתה נהור. ר"ל ששמו היה נהוראי או כהאי גונא המורה על האור:

ומן הין. מהיכן למד לומר כן:

וספור את הכוכבים. וסיפיה דקרא כן יהיה זרעך הרי שישראל נקראו כוכבים ובירושלמי גרס שנאמר דרך כוכב מיעקב:

ה"ג בירושלמי חמית בחלמי אית לי תלת עיינין:

אפיי. אופה העושה תנורים ושני העינים רמז על ב' עיניו ממש והשלישי רמז על עין התנור וכדלקמן בחלום האזנים כן הוא בירושלמי וזה לשונו תנורין את עבד תרתין עיינך ועיינא דתנורין וענין עין התנור עיין בפ"ח דמסכת כלים:

ה"ג בירושלמי חמית בחלמי אית לי ארבע אודנין:

וכל עמא כו'. וכל העם מקשיבים לקולי ובירושלמי ל"ג ליה:

שמיע סגיא. כלומר שמעך ילך למרחוק:

מגבב כובין כו'. מקושש קוצים וכשהוא נושא אותם כל העם בורחים מלפניו ובירושלמי יש שפתר לו שהיה חמר חמורים וב' אזנים רומזים על ב' אזניו ממש וב' הנותרים הם ב' אזני החמור ובכל אילו היה בקי בהם ובמלאכתם והיה משער שכל א' וא' ראה איש איש ממלאכתו אשר הוא עושה ועליו רעיוניו ומחשבותיו כל היום וגם בלילה לא תזוז ממנו וכמו שהוכיחו חז"ל בפרק הרואה שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו:

מן הכא. כלומר מצד זה:

סלייק לרבו. עולה לגדולה ועושר ויהיו עסקיך רבים לכתוב ולמחוק:

מרדעת. בירושלמי ובערוך יש שהוא מין לבוש שהיה לבוש בו בירושלמי גרס' אסטבא והוא מין מלבוש כמו שפי' בערוך ובערוך גרס קמיץ שחוק פי' בגד בלוי:

מרקעין. טלאים:

חייט. תופר:

ומתבזע. והוא נקרע:

דאנא טעין כו'. שאני נושא קנה וכן הוא בספר ישן ושוב גרס וביה מיסרא וכו' ופי' ובה תולה אגודה של עשב לטוג"א מאלמים אלומים ת"א מאסרין אסרין:
ונפק כוליה בסיס. ויצא כולה לחומץ וילך כל העולם ויביא אותו יין בחביותיו ויכבשו בתוכו חסין לקיום:
לפום קרא. י"ל יתנו אותו בכלים עשויין מדלועין ואולי בו מתקיים יפה חסין הנכבשים ובספר אות אמת כתב שהוא טעות סופר:
מחמץ כו'. מראין ומרמזין עלי באצבעותיהון:
מחמין לך כו'. מראין עליך כל אחד ירמוז לחבירו באצבע להראותך לו:
הב לי כו'. תן לי שכרי:
כבר פתיר. כבר הוא נפתר ואין אני צריך לך ולפתרונך:
אתא זימנא חורן גר'. פי' פעם אחרת:
בלועיהון. בלחייהם:
ה"ג בלועיהון ומקלסין באצבעותיהון כו'. וכן מצאתי בספר ישן שראה זה החלום בפני עצמו פעם ג':
וכד מחמיין כו'. ואשר ראית בפעם א' שהיו מראין עליך באצבעותיהן הוא רמז שהדלף יורד עליהם. ואשר ראית שהיו מנפחין כו' רמז שהחטים יהיו נפוחין מפני המים שירדו עליהם. ואשר ראית שהיו מקלסין כו' רמז שצמחו כבר ולא יהיה לך מהם הנאה של כלום מפני שכבר נתקלקלו ולכן שאל מתחלה שכר שאם היה נותן לו שכרו היה פותרו לטובה שכל החלומות הולכין אחר הפה כענין שאמרו חז"ל בפרק הרואה בעובדא דאביי ורבה עם בר הדיא ועיין שם ובירושלמי יש מראה זו בענין אחר מתייחסת יותר על הפתרון ועיין שם:
הכי גרסינן מנהון כלום אזל ואשכח דהוה כן:

פסקה טו

סבא דיהודאי. זקן וחכם של היהודים ועל ר' ישמעאל אמר כן:
חמית בחלמי כו' לא ראה כלום אלא בא להונות ולקנטר את ר' ישמעאל והכי איתא בירושלמי בהדיא ולכן קללו לבסוף:
שקמין. עצים של שקמה:
דור דתבן. י"ל משא של תבן וכן פירש רש"י סוף פ"ג דשבועות ועיין בערוך ערך אדר:
ותורא כו'. ושור רוכב עליהם:
תיפח רוחיה כו'. הרגיש שבא לנסותו ולהלעיג עליו וע"כ קללו אעפ"כ לא רצה להוציאו ריקם ולהודיע שהבין חידתו וכן הוא בהדיא בירושלמי:

ה"ג בירושלמי ארבעת שיטתא דערסא. ופי' הד' שורות שמן ארבע צדדיו:
חבלין. החבלים הסרוגים מצד זה לצד זה:
משכא כו'. עור של שור השטוח על החבלים ושוכבין עליו:
ולא נחית. ולא ירד ממנה שימות שמה:
בשעת נצבא. י"ל בעת הנטיעה שנוטעין אותם ובירושלמי גרסי' בשעת נצא פי' בשעה שמוציאה נץ שלה:
תקן חרציה כו'. התקין מתניו למכות:
דין חמא כו'. הראשון ראה הזיתים בשעת הנטיעה והוא סימן טוב שתצמח ותעלה נצה:
ודין. וזה האיש ראה אותם בשעת חבטה רמז למכות העתידות לבא עליו:

פסקה טז

חד מתלמידוי כו'. א' מתלמידיו היה יושב לפניו ללמוד תורה והיה ר' יוחנן מסבר ליה תלמודו ולא הבין וא"ל למה אין אתה מבין היום כמו בשאר הימים א"ל שלשה דברים קשים ראיתי. בחלומי בלילה הזאת ואין אני יודע מה הם:
מה הינון. מה הם אותן ג' דברים א"ל ראיתי בחלומי שאמרו לי באדר אתה מת וניסן אין אתה רואה ותזרע ולא תקצור:
בהידורא כו'. באדר דרש כמו בהדר בחילוף אל"ף בה"א:
אתה מיית. אתה מת ובירושלמי גרס' מתרוממות:
נסיונין כו'. שהקב"ה לא יביאנו לידי נסיון:
מה דילידית כו'. בנים שתלד אל תקברם ודוגמת זה עיין במסכת מועד קטן בפ' משקין:
פטיש. מין מלבוש שעל הרגלים כמו בסרבליהון כטשיהון דניאל סימן ג' שפירש הרד"ק בשם תנחומא לבוש שעל הירכים ובערוך גרס פשיט ולא פירש:
דמטי חגא כו'. שיגיע חג הסכות:
ולא הוה ליה כו'. לא יהיה לו כלום והיה מכיר בו שכליו רעים כי איש עני היה והנה חלום טוב הוא שהוא מובטח שיהיה חי לשנה הבאה כי בא מועד ובירושלמי יש שראה רגלו קטינא ופתר לו שלא יהיה לו בשר לאכול במועד ועיין במסכת מעשרות סוף פרק הכובש:
רגל ברגל לשון נופל על לשון:

פסקה יז

חד בר נש כו'. כל זה נתבאר בבראשית רבה פרשה ס"ח:
סליק ליה אבוך גרסי':
מד. לשון מדה ומנין כלומר מנה:

קפודקיא. דרש נוטריקון כפא דוקיא:
עבד כן ואשכחיה האחרון טעות סופר הוא:

פסקה יח

חדא אתתא כו'. כל זה נתבאר בבראשית רבה פרשה פ"ט:
דלמא דאתון כו'. שמא אתם חכמים ובקיאים לפתור חלום שראיתי כמו שבקי רבכם אמרו לה אמור לנו מה שאתה חפץ ואנחנו נפתור לך:
ה"ג ההיא אתתא דשריתא כו'. ובירושלמי גרסי' תניתא וכן גירס' הערוך ועיין בב"ר פ' פ"ט:
נראה דה"ג ההיא אתתא מאי אתת למישאל וע"ל בב"ר פ' פ"ט. ובירושלמי סוף פ' הכובש ובעקידה פ' מקץ ותמצא גירסות שונות:
אחר פתרונו. כפתרון הפותר כן יהיה:
יש שותה כו'. תלמיד חכם טוב לו ועם הארץ רע לו והכי מסיים בו בירושלמי:

פסקה יט

מעשה ברבי יהושע כו'. בגמרא דכיצד מעברין משמע שהלך בדרך חדש בתוך שדה זרוע ולכן אמר לו לסטים כמוך כבשוה:
ה"ג ואמר לו בני וכי זו הדרך:
וזו רחוקה וקרובה. כלומר רחוקה בכמות המדה אבל קרוב הוא להגיע אל העיר במהרה מפני שאין שם גנות ופרדסים המעכבין אותו:
אלו בעיתא כו'. אלו היתה רוצה אמי שתדע מה בתוכה לא היתה אומרת לי שאכסנו:
מימיה כו'. כלומר מתוקין או מרים ומה טבעם:
כמעשה רבקה. שאמרה שתה אדוני וגם לגמליך אשאב:
כמעשה אליעזר. שנתן לה צמידים ונזמים:
ואין מניחין כו'. פרש"י כשהשמש מערה מן האלפס לקערה אין מנהג להניח כלום באלפס לצרכו אבל כל א' וא' מניח פאה בקערה ומחזירה לשמש והוא מאכל שמש וצריך לומר שהיא עשתה לו מעשה אלפס:
לא מיעטת כו'. שהרי אכלת פת מרובה:
ה"ג למה לא הנחת בשני פעמים הראשונים:

פסקה כ

שרתי במדינות:
היתה למס גרסי':

אתוי דדין כו'. אותיות של תיבה זו הם אותיות של תיבה זו:
למסא דליבא. כלומר לבם נמס מרוב הצרות:
מה לידידי גרסי':
סוגיהון בישין. כללותם רעים כלומר אין טוב בהם אין גם אחד:

פסקה כא

עד תכא כל דעתם לפניך. לפי הענין יש לגרוס כאן מאמר אזכרה כו' עד סופיה מתרצה הכתוב לקמן ואחר כך גרס בכה וכן מצאתי בס"י:

פסקה כב

שהלחם תדיר. שא"א לאדם בלעדו:
אינו אוכל. וע"כ אמר דמעתי היה לחמי:
וכך. מגומגם הוא ובס"י ל"ג ליה:
נותן בה קמח. כגי' הספר כן הביאו הערוך והר"ש ז"ל בפ' כ"ד דמסכת כלאים ובילקוט גרס חמת נותן בה מים ונותנה כו' ועיין בילקוט יחזקאל:
שטיח. שהוא דף או עור ששוטחין אותן לשכב עליו:
קופה של ד' אזנים. זהו כלי גולה שא"ל הקב"ה:
את הכל גרסי'.
וכל אילין כו'. כל הצרות לא נתתים אל לבי לצער עליהם ואימתי נכנסה בלבי באמור כו' שחילול שם שמים ברוך הוא קשה עלי:

פסקה כג

אזכרה: ה"ג מאל"ף עד תי"ו מתנחמין:
וקדוש אשכון גרסי':
שבר. נגינתי דרש לשון שברון כד"א מגינת לב וכן הוא בהדיא בשמות רבה פי"ח:
שבר שהשברתי גרסי'. ועי' בב"ר ובילקוט תלים:
שירין. דרש נגינתי לשון ניגון ושיר:
משתעי אנא כו'. מדבר אני בלבבי ומפשפש אני במעשי ודרש ויחפש ענין חיפוש ופשפוש מעשים:
חס ושלום כו'. הוא דברי הספר בשם הנביא שאמר הלעולמים יזנח בלשון תמיה משמע דודאי לא יזנח לעולם רק חלותי שנות ימין עליון וכדמפרש והולך:
לא שבק כו'. לא עזב לשעבר וגם לא יעזוב לעתיד:
לא לרצות כו'. חוזר לפירוש הפסוק ולא יוסיף לרצות:

לא לרצות. הוא אחרים בשבילו וכדמפרש ואזיל שהיה רגיל לעשות כן ולא לירצות להיות מרוצה ומתפייס מאחרים כמו שנתפייס פעמים רבות על כי משה רבינו ע"ה:
ואמר אפס. פסוק הוא בתרי עשר עמוס ו' ופירשוהו המפרשים אין וכלה מלשון כי אפס כסף נגמר ונשלם ואפס:
שאמר וחנותי וגו'. ועכשיו לא יוסיף לרצות עוד:
ה"ג הא חסילה והא מסכמא. כלומר הרי מסויים ומקויים ומוסכם מה שנא' ע"י ירמיה:
שנאמר על פי ה' יחנו. וזה היה מרוב אהבה שאהב לישראל ודרש חנות מלשון חנייה ואח"כ דרשו מלשון חנון:
אם קפץ כו'. דרש אם כמו אע"ג כד"א לה' הרחמים והסליחות כי מרדנו בו כי מנשה הבכור לדעת קצת המפרשים וכי משמש בארבע לשונות אי דלמא וכו' ואי היינו אם:
רחמיו קרובין. רחמיו מרובין וא"כ למה תאמר ציון עזבני ה' ובילקוט ל"ג ליה:
ה"ג עזבני ה' ואדני שכחני:
חלינו. דרש חלותי לשון תפלה ותשובה מלשון ויחל משה וכדומה לו כלומר תפלתי גרמה לי ע"י שלא התפללתי אליו נשתנית ימין עליון:
נתחללה. דרש חלותי מלשון לא יחל דברו:
ה"ג גלגל חמה חולה ואינו כו':
לשמשיו. של הקב"ה אין להם חולי:
ולפניו כו'. בתמיה אלא מפני חולי שלי שמרוב עונותי נשתנה ימינו כביכול:
ה"ג פעם אחת באו הגייסות אמר להם ימיני חששה לי אבל כו'. וכן הוא בילקוט תלים וכן עיקר:
אמר להם ימיני כו'. וכן היה באמת ולפיכך לא יכול להושיע:
הן לא קצרה וגו' גרסינן. וסיפיה דקרא כ"א עונותיכם היו מבדילים:
ה"ג אם חליין הן אית סבר דכל דחשש סופיה כו'. פי' אם מחמת חולי נשתנית כח הימין עוד יש תקוה שכל החולה בא' מאיבריו סופו יכול להתרפא אבל אם נשתנת שוב אין תקנה וכאן הוא ע"י חולה שנאמר כ"א עונותיכם וגו' אם נשוב לו כבר יש תקוה וימין ה' פשוטה לקבל שבים. שינוי ימין גר':
מאוס מאסתנו. עי' בסוף המגלה:
תפלות. בחנם ועל לא דבר מלשון שוא ותפל:
ביהוד מדינתא. היא ירושלים כרך נחמד של יהודה:
עגל א'. שעשה במדבר שאין לך פקידה שאין בה מפקידת עון העגל:
ב' עגלים. של ירבעם:

ה"ג א"ר זעירא חיצה היה גביה דנכסיניה. ועי' בב"ר פ' נ"ו ובילקוט ישעיה ור' זעירא בא לחלוק ולומר שאין הכתוב מדבר אלא בעקידת יצחק וכדמפרש ואזיל ואולי שאין מקום המאמר פה אלא אגב שנדרש כן בב"ר כתבו ג"כ כאן:

חיצה כו'. ענין חיצוני הוא מן השכל שהאב ישחוט את בנו וכן ויוצא אותו החוצה חוץ להשגת השכל הוא שישלוט הוא על גבי מערכת המזלות:

שלא ישלוט כו'. ויחרבו מן העולם ומצאתי באות אמת דגרס שלא יצדה העולם מהם:

יצדה. פי' יחריב:

כנסת ישראל. ידוע הוא למביני דעת ודייק מדכתיב ותשא כל העדה כינוי לנקבה יחידה והוה ליה למימר וישאו כל העדה כמו שמסיים ויתנו את קולם ויבכו:

ותשא. כתיב בשי"ן לשון כי תשה כו' משאת מאומה לשון הלואה:

חובי גרסי'. פי' הלואה רעה הלויתם לדורות הבאים שבעון אותה בכיה הוקבעה בכיה לדורות בלילה ההוא:

פסקה כד

בלילה: **שאין הקול הולך**. מרחוק אלא בלילה ובערוך ערך רבך הביא גי' שאינה כתובה פה:

מושך עמה קינה. שהשומע גם הוא מקונן ומיילל עמו כדמפרש ואזיל:

תשחורת. לשון שררה כדאמרינן הדבק לשחוור כלומר בן חשוב מאד:

פסקה כה

ודמעתה: **על כהניה**. על לחי דרש על כהניה וכדמפרש ואזיל:

וימצא לחי וגו'. ובה הראה גבורתו ככתוב בספר שופטים:

ונושרות. נראה דצריך להיות ונושכות ובאות אמת הגיה ונקשרות:

פסקה כו

אין לה מנחם:

הוה ליה. אח"כ ועי' בב"ר סוף פרשת נח:

פסקה כז

זה מיכאל כו'. שלא עמדה לעזרתם או כמו שאמרו לקמן בפסוק הרס בעברתו שהחליף הקדוש ברוך הוא פקידתן ולא יוכלו ישראל להשתמש בהם:

פסקה כח

גלתה: **אומות העולם כו'**. הלא מצינו שגם הם גולים ככתוב בס' ישעיה וירמיה ויחזקאל ולא מצינו כתוב אצלם לשון גלות ולמה כתיב אצל גלות יהודה לשון גלות:

שאוכלים מפתם. של אותן אומות שגלו שם:
באסקפטיות. פירש הערוך שקרפיט"י והוא לשון יון מנעול עשוי מבגד כמדת מנעול של עור ולובשין אותו על הרגל תחת המנעלים ורצה לומר שהם לובשים מלבושים כמותם:
כאן הוא אומר גלתה. לשון נקבה:
ולהלן. במלכים ב' סימן י"ז:
כיון שגלו כו'. והתם אמר הכתוב שהקב"ה הגלה אותם:
ה"ג לכך נאמר גלתה יהודה מעוני כו':
טבל של מעשר עני. חטין שלא פירש מהם מעשר עני:
חייב מיתה. י"ל הטעם משום שנאמר אל תגזול דל וגו' וקבע את קובעיהם נפש:
א"ר אחא כו'. גם זה אין כאן מקומו אלא אגב שמביא פסוק קול ענות מביאו פה ובילקוט ל"ג ליה:

פסקה כט

ומרוב עבודה:
לא היתה חוזרת. לארץ ישראל:
לא מצאה מנוח. לפיכך חזרה אל תוך התיבה:
ובמצרניו. בין מצר וגבולי השדות כמו שפירש"י במגילה זו:
דעקא. צרות דרש המצרים לשון צער ומיצר:
דהוא גזיז סוגיא דיומא. פירושו עובר וחותך עיקר עיצומו של היום דהיינו מראש שעה ששית עד סוף שעה תשיעית שזה עיצומו של יום ופי' קטב ענין כריתה ישוד לשון שולל ושודד ועי' בבמדבר רבה פי"ב ותמצא כי כן הוא:
ה"ג ור' לוי אומר דהוא גזיז סוגיא דטיהרא מסופיהון כו'. פירוש שהוא עובר וחותך מהלך של צהרים דהיינו מסוף שעה רביעית עד ראש שעה תשיעית וכל זה תמצא מבואר בפ' נשא ע"פ מדרש שוחר טוב:
חמתיה. ראה אותו קטב מרירי:
עכן בית. נחש בית הוא שאינו מזיק כדאיתא בב"ר פ' נ"ג לפיכך לא היה מתייירא ממנו. אכן בפרשת נשא פי"ב גר' ולא נפל אמרו אעפ"כ מת וטעות הסופר נגלה לעין:
בהדא כנישתא כו'. בבית הכנסת ממקום קסרין ראה איש אחד נושא בידו מקל של עץ והלך להכות חבירו ראה ר' אבהו מזיק אחד עומד מאחורי אותו איש ובידו מקל של ברזל עמד רבי אבהו ותפשו והפציר בו שלא יכנו וא"ל מה אתה רוצה להרוג את חבירך וא"ל וכי בזה שהוא עץ קטן יכול אדם להרוג חבירו א"ל מזיק אחד עומד ובידו מקל

של ברזל אתה תכנו בזה שבידך והוא יכנו באותו שבידו וימות ובפ' נשא ישנו קצת בסגנון אחר:

ה"ג קטל חבריה א"ל הא מזיקא קאים טעין קטיתא דפרזלא את מחי ליה כו'.

הוה מפקיר כו'. היה מצוה למלמדים עם התינוקות מקרא ומשניות שלא ירימו אפילו רצועה להכות בו התינוקות באלו ימים שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב:

ה"ג טעונין ערקא על מיניקיא:

ערקא. פי' רצועה כדאמר ערקתא דמסאנא:

דיהוון מפטרין כו'. שיפטרו התינוקות ולא ילמדו עמהם באותן ד' שעות שבהן קטב מרירי שולט פן יבואו להכותן:

פסקה ל

דרכי: תפקידן. פקידת עונתו בזוגו כמו שנא' ופקדת נוך כדמפרש ואזיל:

כופרית. בערוך גרס קרטית וע"ש:

ה"ג אפי' ארזים מבקשין כו'. ועיין מזה בערוך ערך נס:

לכאן. לא"י:

היו שמחים כו'. על שבקשו תפקידן להיות מורכבין מארזים שבא"י וכה"ג איתא בב"ר פרשה מ"א ובבמדבר רבה פ"ג:

ה"ג בערוך מבלי בורגנין מבלי בוליטין. ופי' בורגנין בני אדם הדרים בבתים קטנים כעיים על הדרכים ובוליטין חכמי עצה הדרים בעיירות ובכרכים:

אלא מבלי כו'. אלו ישראל שהיו רגילים לעלות לרגל ואליהם היתה תאות הדרכים:

כדונג. כשעוה כלומר לבם בקרבם המס ימס ודרש נוגות לשון דונג:

כנוגות. כלומר כדונג ובערוך ערך כליון גרס אלו הבליונין שהיו נאים כבתולות ונעשו נוגות עכ"ל ולא פירשו:

עד שהגו. המסו וגילו כד"א הגו סיגים מכסף וכמו והגה את מכתן שפירושו העיר וגילה ועיין לקמן סוף פסוק כי לא יזנח:

פסקה לא

היו צריה:

מה טעם. מה טעמיה של רבי הלל ומנא יליף ליה:

לא היתה. שום מדינה נחשבת לכלום:

קסרין. שם מקום והיא עיר ואם של בני אדום:

מטריפולין גרסינן. ופי' הערוך נוטריקון מטרי בלשון יון אם ופולין עיר כלומר אמן של עיירות:

תנופילין. גם הוא נוטריקון תנו כמו תניין פי' שנים ופולין פי' שררה כלומר שררה כפולה ומכופלת כן פרש"י בפ' החליל על דיו פוליטון כאלו כתוב דיופילון ועיין שם:

דערביא כו'. מיני ארצות הם:

הכי גרסינן והיו עמו ארבעה דוכסין ודוק וכן הוא לקמן:

פנגר שמיה. לקמן סיפר מה עלתה בו ולפיכך אמר כאן מה שמו ומי הוא:

בוליטין. חכמי ומנהיגי העיר ועשיריה:

בן בטיח. ריש בריוני היה כדאיתא בפ' הניזקין:

ואוקד כו'. ושרף כל האוצרות כדי שיהיו מוכרחים לצאת מן העיר ולערוך עמהם מלחמה:

ווי. אוי למעשה הרע הזה:

חביבך. דודך דוד אהרן ת"י חביבא דאהרן:

שלח. בן בטיח והביאו לרבי יוחנן:

א"ל למה גרסי':

אלא וה גרסי'. והוא לשון שמחה ועיין ריש מגילת אסתר:

א"ל וה כו'. כלומר אם אמרת וה שהוא לשון שמחה אשאלך למה אמרתיה ועל מה שמחת א"ל על ששרפת האוצרות אמרתי שכל זמן שהאוצרות קיימין לא ימסרו עצמן למלחמה:

גשמיהון. גופיהון כלומר את עצמן:

בין ווי לוה כו'. כלומר מבין דקדוק משמעות לשון בין ווי לוה ניצל ר' יוחנן וקרא עליו ר' יוחנן על עצמו:

ששולקין תבן כו'. מפני הרעב:

כל סמא כו'. כלומר כל עיקר וסם ושורש הדבר וסופו אין כאן הצלה רק שאצא מן העיר לפייס האויב:

אפקוני כו'. הוציאוני מחוץ לעיר ואע"ג שלמעלה אמר שכעס על ר' יוחנן ובקש להמיתו זהו בפני שאר הבריונים אבל הוא בעצמו נהג בו כבוד ומורא:

עבדינן כו'. עשינו בינינו שלא יצא שום אדם לחוץ אלא מי שמת א"ל הוציאו אותי כדמות מת שנושאין במטה ויחשבו הבריונים שאני מת:

מהלך קומי. הלך לפניו כאלו הולך לפני מטתו:

מן דמטין. כשהגיעו לפתח שער העיר כן הוא בגיטין פ' הניזקין:

בעו כו'. רצו לדקור בו בחרב לראות אם חי היא אם לא:

שיהיו אומרין. יאמרו השונאים שמבחוץ רבן דקרו ונהיה לשמצה בקמינו:

מן דנפקין כו'. משיצאו חוץ לשער נתנוהו במערה אחת שהיתה למת וכך היה מנהגם שלעולם היו מכינים מערות לקבור בהם המתים לכשימותו כדאיתא במס' ב"ב:
אן הוא כו'. אנה ואיה הוא המלך הלכו ואמרו לאספסינוס יהודי א' רוצה לשאול בשלומך א"ל יבא משבא א"ל וביבא כו'. כך היו שואלין בשלום המלך ובערוך ערך דומיני גרס ביבי דומינ"י אמפ"רטור ופירש אומר חיים אל האדון ועיין ערך אמפרטור וערך דמנו:
א"ל שאילא. שלום של מלך שאלת בי ואני אין אני מלך ומעתה ישמע המלך זאת וימית אותי על שאני מחזיק עצמי כמלך א"ל אם אינך מלך עדיין סופך אתה נעשה מלך שאין הבית חרב אלא ע"י המלך:
נסבוהו כו'. לקחוהו לר' יוחנן ונתנוהו לפנים מן שבעה חדרים שהיו ז' חדרים זה לפנים מזה ונתנוהו בשביעי הפנימי שהיה שם חשך מאד והיו שואלין אותו כמה שעות בלילה והגיד להם וכן כמה שעות ביום ואמר להם:
מפשוטיה. כלומר מעצמו ברוב חכמתו ובבקיאותו בטבעי העתים או סוד ה' ליריאיו כדאיתא בפ"ק דמסכת סוטה גבי בן עזאי לענין שיעור ביאה ועיין לעיל בסדר נשא פ"ט:
מפשוטיה. מחזרת תלמודו ולשון זה רגיל בספר זה כדלקמן פשוט עליה מאה פרקין ושמעתי עוד פי' שונים והשומע ישמע:
לבתר כו'. לאחר ג' ימים אלו הלך אספסיינוס ורחץ את עצמו תחת גפן אחד או בהדא גופנא פי' בנהר ששמו גפנא משרחץ ועלה והיה נועל מנעל אחד בא לו בשורה ובשר אותו שמת נירון והמליכוהו בני רומי עליהם ורצה לנעיל המנעל האחר ולא נכנס רגלו במנעלו שלח והביא את ר' יוחנן וא"ל האין אתה יכול לומר לי כל הימים העוברים לבשתי ב' המנעלים והיו רגלי נכנסים בהם ועתה אחד נכנס והאחד אינו יכול ליכנס א"ל בשורה טובה נתבשרת כו':
מה נעביד כו'. מה נעשה שיכנס גם רגל זה א"ל היש פה בן אדם שאתה שונא לו או שפשע כנגדך יעבור לפניך ובשרך ישפל:
ה"ג דסנאית ליה או דחב לך יעברוניה כו':
שחי. שפל כד"א שחי ונעבורה וכד"א במקום ששח חטהו ועי' ערוך ערך שח:
מושלין כו'. כלומר לתפוס ריב"ז לומר שהוא וסיעתו היה להם לשבור חומות העיר ולבא אל המלך להביאו אל העיר והשיב להם שכך הוא יותר טוב להניח החומה אולי יתפייסו גם הבריונים ובפרק הנזקין מבואר כך בהדיא ועיין שם:
פנגר. הוא היה הדוכוס של הערביים:

הורגין כו'. ובעיני המלך היה נראה יותר טוב דברי ריב"ז ולפי' הרשהו לשאול שאלה כדלקמן:

כל מגירייא כו'. כל השכנים העושים רעה לשכנים הם עושים והערביים שוכנים סביב לא"י:

עד דלית כו'. כלומר לא די לך שאין אתה מלמד עלינו סניגוריא פי' מליצה טובה אלא שאתה מלמד עלינו דבר קטרוג א"ל לטובתכם אני רוצה ומתכוין שכל זמן שבית זה ר"ל ב"ה קיים המלכיות מתגרין בכם:

לעקל כו'. כך היה למשל בפיהם פי' הלב יודע אם כוונתך לקשור ולתקן או לקלקל וכן הוא (פ"ק) [פ"ג דף כ"ו] דסנהדרין וע"ש:

שאל לי כו'. שאל ממני שאלה ואני עושה אותה א"ל אני חפץ ממך שתניח העיר הזאת ותלך לך ממנה א"ל כו' כלומר וכי בשביל זאת המליכוני שאניח אותם והלא לא המליכוני אלא כדי שאכבש אותה אלא שאל ממני שאלה אחרת ואני אעשה א"ל אני חפץ שתניח שער המערבי שהיא הולכת ללוד וכל מי שיוצא ממנה עד ד' שעות על היום יהיה נשאר להצלה משכבשה א"ל אם יש לך מי שהוא אוהבך או בן אדם שהוא קרוב לך שלח לו והבא אותו טרם שיכנסו החיילים ושוב אין בידי לעכבם:

ה"ג דרחים אי בר נש.

לאפוקי. להוציא:

אזלין כו'. הלכו ר"א ור' יהושע ומצאוהו בפתח שער העיר כיון שבא רבי צדוק קם מלפניו רבי יוחנן:

מן קדם כו'. וכי מלפני זקן זה המאוס אתה עומד:

צותרא. לפי הענין פי' מאוס:

אי הוה חד כו'. אם היה בעיר עוד א' כמותו והיו אתך עם בכפלים כמו שיש עמך עכשיו לא היית יכול לכבוש העיר א"ל מה כחו וגבורת צדקתו:

ה"ג דאכיל חד גמזוז כו'. מפי' הערוך נראה שהוא מין פרי דומה לתאנה ואכל פרי זה ולא יותר והיה חוזר ולומד על אותה אכילה מאה דרשות:

פירקין. זמן שיעור הלימוד שלומדין בבית המדרש נקרא פרק והוא ידוע:

חשיך. כחוש ועיין ערוך ערך חשך:

מן חייליהון כו'. מכח הצומות והתעניות:

ואייתי אסוותא גרסי':

שלח. משמע אספסיאנוס שלח והביא רופאים שלו לרפאות את רבי צדוק וכן פרש"י בפ' הניזקין:

והוו מוכלין גרסי'. פי' היו מאכילין אותו מעט מעט כו' עד שחזר גופו עליו:
א"ל אלעזר בנו של ר' צדוק אמר לאביו תן להם לרופאים שכרן בעוה"ז שלא יהיה להם זכות עמך בעולם הבא וכן פי' בספר יוחסין:
חושבנא כו'. בערוך ערך כרסט משמע חשבון ומשקל באצבע ועיין שם:
מן דכבשה כו'. משכבש אספסיאנוס ירושלים היה מחלק ארבעה צדדי העיר לארבעה דוכסין שעמו ועלה שער המערבי בגורלו של פנגר:
אינון כו'. שלשה דוכסין האחרים החריבו כל א' חלק שלו ופנגר לא החריב את שלו:
לא אחריב דידיה גרס':
שלח אספסיאנוס והביא לפנגר כו'. וא"ל בשביל שבח של המלכות עשיתי כו' שאלו החרבתיו לא היה יודע שום בריה מה החרבת ושמא יאמרו עיר קטנה היתה ועתה יראו הבריות החוזק הגדול ויאמרו ראה כחו של אספסינוס מה החריב כמה עיר חזקה החריב וזהו שבחך:
ה"ג אמרין חייליה כו'. ובאות אמת הגיה חזו חייליה:
דייך כו'. די לך כי תשובה נכונה אמרת:
ה"ג מן בגין כו'. פי' בשביל שעברת על צוויי שלי יעלה אותו איש לראש העלייה ויפיל את עצמו אם יחיה יחיה ואס ימות ימות:
עלה והפיל את עצמו ומת ההוא גברא גרסי':
ופגעה בו כו'. שא"ל הלב יודע כו' שלולא זאת היה ראוי לינצל על שלא החריב שער המערבי:
קלוונין גרסי' ופירושו גזירה:
הכי גר' ההוא גברא לרישיה:
סליק וטרף גרסינן:

פסקה לב

כי ה' הוגה כו':
על מגן. על חנם:
משכרות. כהונה ולוייה:
מיד. אחר שכתוב עולליה גו' כתיב ויצא מבת וגו' וכדמפרש ואזיל:

פסקה לג

מן בת כתיב. והקרי מבת:
ה"ג דכתיב עוז והדר והסנהדרין הוד עוזם ותוקפם של ישראל וכן בשיר השירים כנה אותם כמגדל דוד:

מיד ויצא מבת. מן בת וכדלעיל ועי"ל דדריש מפני שיצא כל הדרה אלו התינוקות יצאה ג"כ מנה יפה זו היא השכינה:

כאילים. דרש ביה אילות וחוזק כד"א ואת אילי הארץ לקח:

ואני עושה כו'. שילכו בשבי כאילים בשעת שרב:

בגבורה של מעלה. וכן הוא במקום אחר בהדיא ועיין בויקרא רבה פ' כ"ג ובדברי ר' יהודה בר סימון צריך לסיים של מעלן דכתיב צור ילדך תשי וכן הוא בספר עבודת הקדש פ"ג מחלק העבודה:

והולכים גם הם. וענינו כשעושין רצון המקום מוסיפין כח בגבורה גם המה ובהיפוך מתישין גם כח עצמן ועיין בילקוט תהלים מזמור כ"ו:

ה"ג היה אדם אומר כו':

הקריני. למדני מקרא:

השניני. למדני משנה:

מלא. דכתיב רודף מלא וי"ו:

גואל כתיב ג"כ מלא וי"ו:

פסקה לד

זכרה בימי כו'. דרש ימי חסר ב' השימוש וכפי' הראב"ע כמו ששת ימים עשה ה' וגו' שהוא כמו בששת:

נפל תורא כו'. כשנופל השור רבים שוחטים קמים עליו אף כאן משנפל ביד צר אין עוזר לה:

דהכא. בבבל כן משמע בפ' במה מדליקין בגמרא דעל שלש עבירות דאמר רבא הכא והוא היה בבבל:

נפל כו'. כשנופל השור מיד משחיזין הסכין וזריזין לשוחטו:

כד תספון כלה מדכרא גרסי'. וחוזר למעלה לראש הענין ופי' כשמכין הכלה לאחר חופתה היא זוכרת ימי חופתה שהיו הכל מהללין ומשבחין אותה וכן הבן כשהולך יחף בערום ובחוסר כל הוא זוכר השלוה והטובה שהיה לו בבית אביו וקודם זה לא הרגיש בטובתו כן ירושלים בימי עניה היא זכרה המחמדים והטובות שהיה לה מקודם:

תספון. לפי הענין הוא לשון הכאה ויסורין ועיין ערוך ערך ספת ופיוט אקדמות מילין ארום בגיניה ספית פירשו בו כי בשבילו לקית:

שלוותא גרסי':

מתוכה. מתוך העיר ככתוב למעלה בפסוק היו צריה:

פסקה לה

חטא. שחוטאין אינן כלום. חטאתם אין עושה בהם רושם עיין לעיל ריש פסוק גלתה יהודה:

פסקה לו

טומאתה. ערלים היו. בשוליה דרש על בגדי כהונה כד"א ועשית על שולי המעיל:

תפתה. פיתוי של עבודת כוכבים ככתוב בספר מלכים סימן כ"ג או ר"ל מעשים המביאים האדם לגיהנם הנקרא תפתה:

ה"ג ר' יוסי אומר חליתא דבר הינום. תרגום של תופת בן הינום תופת די בחילת דבר הינום ועל שם שהיה בעמק למטה מירושלים תרגומו כן:

חילתא. הוא תרגום של עמק:

קנקלים. חדרים:

בידו. ביד הצלם:

ה"ג וכירה היתה נתונה כו'. פירוש שהטס היתה נתונה ע"ג הכירה וכדלקמן בסמוך:

אחד. חדר א':

ונותנין אותו. אותו הבן היו נותנין לתוך אותו טס:

וכל כך למה. היו מקלסין כך לפניו כדי שלא ישמעו האבות צעקת בניהם הציעקים ויחזרו בהם ועיין בערוך ערך גיא שהביא הגירסא באופן אחר וכן בילקוט ירמיה סימן רע"ז:

נהמת בניהם גרסי':

היה כומרא כו'. היה כומר של עבודת כוכבים מולך בא לבן אדם ואמר לו באתי אליך בשביל שאמר לי צלם פלוני מכל בניך שיש לך אין אתה רוצה להקריב אחד מהם:

חד בדהב כו'. האחד עושה מלאכה בזהב ואחד בכסף ואחד רועה הבקרים ובתוך כדי דבור א"ל המתן שיש לי בן אחד קטן והוא בבית המדרש כשיבא אני אתן אותו לך:

רעיע. לשון רוע כלומר רשע רע מכל בניך שיש לך כו':

ה"ג דאית לך לית את כו':

לורטיא. נראה שהוא רומח והמבאר כתב על הגליון שהוא כסא והערוך גרס ברנט ופי' בו קומקו' שמחממין בו חמין וה"ג בילקוט יחזקאל סימן שנ"ו וגורס שוב מכל כלים שיש לך כו':

ועשתה לו חמין. שברה אותו לורט?א ושרפו באש להחם לו חמין:

ה"ג ליך לעשות חמין:

את בניך וגו' גרסי'. וסיפיה דקרא אשר ילדת לי:

נחתה כו'. הורידה לנסיון נסה אותה אולי תחזור בה ובאות אמת הגי' לפיכך ותרד:

פסקה לז

כד דמך. כשמת:

לגמילות חסדא. לגמול עמו חסדים טובים בקבורתו:

וסליק כו'. ועלה עמהם:

והוה תמן כו'. והיה שם זקן אחד ורצה לכנוס ולפתוח לדרוש עליו דברי תורה ולא הניחוהו הבריות:

קדם כו'. לפני אלו אריות בתורה כלו' אבירים וגדולים בתורה אתה תפתח את פיך בתמיה:

שבקוניה כו'. הניחו לאותו איש זקן שישתבח במקומו כלומר כיון שבמקומו הוא קודם. נכנס ופתח כו':

להפליא כו'. הרי שכתוב שלש פלאות ובחורבן המקדש לא כתוב רק שנים פלאים תרתי משמע ובתוכחות לא כתב רק פלא א':

יהוי דין כו'. כלומר פיו של זה האיש יהא מבורך שיפה אמר:

אילו לא כו'. אלו לא הנחתם אותו לדרוש מניין היינו שומעין מרגליותיו:

ורוח הקודש כו'. חוזר למעלה על נחתה לה לנסיונן אלא שהפסיק בדרשות הזקן:

וכאן אף אלהים עלה בהם וגו' גר'. סיפיה דקרא ויהרוג במשמניהם (רזון):

וכאן נהרגו גרסי':

או עוף וגו' גרסי'. וסיפיה ושפך את דמו וכסהו:

וכאן שפכו גרסי':

ים אמר ליבשה כו'. שנבראו מן העפר ויבשה אמר כו':

שהרי בתוך הים מתו:

שאינה מעמידה גרסינן:

פסקה לח

ידו פרש:

אוניתו. שטר מכירתו:

דברים טובים הטיב אברם גר'. ובב"ר פרשה מ"א הגירסא יותר ברורה ועיין שם:

וילך אתו לוט. וזהו טובה שלקחו עמו הוא היה הולך בטוח בדבר ה':

וגם ללוט וגו'. משמע מי גרם לו הליכתו עם אברם וכמו שפרש"י שם:

ערי הככר וגו'. ויזכור אלהים את אברם וישלח את לוט מתוך ההפכה:

לפרוע להם. לבני אברהם בבראשית רבה גרס לנו:

אלא שעשו כו'. כלומר לא זו שלא עשו עמנו טובה אלא כו':
וישלח כו'. כל אלו היו עמון ומואב בני לוט:
ה"ג לעיל בב"ר בני עמון וגו' ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהן מן העמונים על יהושפט דברי הימים ב' סימן כ':
ידו פרש צר וגו'. ויהיו ג"כ ארבעה פסוקים:
חטייא כו'. חטא שלהם ששכרו את בלעם לקלל:
ה"ג מה יעץ בלק וגו'. כי לא קדמו וגו' ישראל בלחם ובמים וישכור עליו את בלעם לקללו (נחמיה י"ג:ב'). וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם (יהושע כ"ד:ט') וכנגדן עמדו כו'. ודוק ותשכח כי נכון הוא וכן מצאתי בס"י וברוך האל שכוונתי דעת הגדולים וקצהו תראה בילקוט בפ' שופטים:

פסקה לט

כל עמה: לבני יהודה. כלומר לבני שבט המלכות ובס' ישן גרס לת"ח עאכ"ו:
משלשלין. הורידו מעל החומה לבני חיל האויב:
שיתן ולא לקח גר':
מי שלוקח כו'. כמו שעשו האויבים שלקחו קופה של זהב ולא נתנו כלום:
עאכ"ו. שהעבירה היא בידן:
עובדא כו'. מעשה היה בב' נשים זונות בעיר אשקלון שהיו מריבות זו עם זו ואמרה א' לחברתה כשהיו מריבות זו עם זו עוד אינך הולכת מכאן שמראה פניך כמראה פני יהודית לאחר ימים נתרצו זו עם זו אמרה לה על הכל שדברת כנגדי יהא מחול ופטור לך חוץ על מה שאמרת לי מראה פניך דומין לפנים של יהודית זה לא יהא מחול ולא פטור לך:
לכך נאמר כו'. דרש זוללה לשון מאוס ומזולזל:

פסקה מ

לא אליכם:
לא ייתי כו'. לא יבא עליכם מה שבא עלי לא יגיע עליכם מה שהגיע עלי:
תמן תנינן. במס' עדיות פ"ב:
אם יש כו'. שכל אילו דין עונש שלהם י"ב חדש וכאן כל א' שלש שנים ומחצה:
וקטף עוללתי. וכרת עוללות שלי ודרש עולל לי מלשון כרמך לא תעולל:
יום א' כו'. דכתיב ביום חרון אפו משמע יום א':
פשרו. היה מצנן אפו מחמימתו לשון מים פושרין:

פסקה מא

ממרום: **ו' שנים כו'**. מאמר זה נתבאר בויק"ר פ' כ"ו:

עמומות גרסי':

להונך. פי' בערוך בערך הן בנחת ולאט:

שיש בהם גר':

רפשים כו'. כמה דריסות דרסתי ובויקרא רבה משמע דגרס כמה רשתות פרשתי:

ב' המאורות. דכתיב בהם מעשה אלהים את שני המאורות הגדולים וזהו דרך צדקה שתלה שני מאורות גדולים במרום להאיר על הארץ לבריותיו ועוד צדקה עושה במרומיו במה שכובש כו':

באותה שעה. שכבש האויב את ירושלם:

הא כל עמא כו'. הרי כל העם טוחנין חטין:

אתה היית כו'. בתמיה:

אריא כו'. ארי הרוג הרגת קמח נטחן טחנת עיר שרופה שרפת:

ה"ג בערוך מהו וירדנה נסחא כד"א כו'. ופי' הסירה והעתיקה:

רדיא. חרישה לא תחרוש תרגום לא תרדי:

רופש. זהו טורנוסרופוס ורופש הוא שמו טורנוס פירוש אדון ומושל:

ראה שמדת הדין כו'. וירדנה דרש נוטריקון וירא מדת הדין:

ספסלין. כסאות שיושבין עליהם:

מונחי. מונחים:

פרש. כמו פרס ובבליים היינו פרסיים:

לרגלי. כד"א מה נאוו על ההרים רגלי מבשר:

סוס פרסי. כלומר סוס ורוכבו המלך עם חילו:

בא"י. במדרש חזית סוף פסוק אם חומה כו' גורס בקברי א"י:

לצדו.לרקות ולחורבה תהו ובהו ת"א צדיא וריקניא:

לגרדום. לכריתה וקטיעא כד"א גרדימין דציצי' וכן הדוה בנדתה היא פרושה וקטועה מבעלה וכעין שאמרו גמולא דא מבעלה או הוא לשון גרידא שבתלמוד כלומר יחיד ובודד כנדה היושבת יחידה מבעלה:

פסקה מב

נשקד: **שקודה**. שקודה פי' מחובר ונקשר וטעונה ומכופל כמו שפירש הרד"ק ור"ל סבור הייתי יהיו עונותי מכופרים בחורבן הבית ושפלותי אבל לא כן הוא אלא צרה נגשת

כדלקמן או ר"ל שקודה. כמו שקוטה כלומר בטוח ובשלוה הייתי מעונותי שאמרתי כבר נמחלו לי וסיום מאמר זה לקמן בסמוך:

הייתי גר':

אנולוגין. בערוך ערך אנלג משמע פי' כסאי והדומי או תיק הספר והענין במה שנטרד גדולתי מלמעלה אמרתי שדי בזה למחילת עונותי אבל ישתרגו כמו שמסיים לקמן בסמוך ואולי שצ"ל שאלוגין שלי נקרא מלמעלה פי' במה ששלח אש ממרום והגלני בין האומות ובכל מקום אלוגין הוא פסק דין וכן מצאתי בספר ישן:

שקד. לשון הקפדה וזירוז כדאמרינן בריש כתובות משום שקדו:

אין ענבים וגו'. פסוק הוא בירמיה ח':

מעונותי. מצאתי גירסא מן המלכיות והיא ישרה בעיני:

סריגות. כמו מטה מסורגת כלומר מכופל ומושלך שתי וערב כמה פעמים:

סריגיות. לשון סרוגין:

וכן מן כו'. כמו וכה"א:

אלא עלו. קרי ביה עולו עול של מלכות שמים:

פסקה מג

ה"ג ר' הונא אמר ויהי האדם לנפש חיה עשאו כו'. ועי' בב"ר פי"ד ובקהלת (ב' י"ז) בפ' ושנאתי את החיים:

ה"ג בב"ר היא דעתיה דר' חנינא דאר"ח:

ה"ג לא אוכל קום בידי לא אוכל כו'. כלו' בידי קרי ביה בידי בקמץ כלומר נתן אותי בידי עצמו כמ"ש שהוא לעצמו הוא עבד מכודן כחיה זו שאין מי שיתן לה לאכול:

מכודן. משועבד ועיין לעיל בפ' מצורע וכך פי' הערוך:

ה"ג אי לא לעי ביממא בלילא לא אוכל קום ועיין בקהלת ובבראשית רבה הגירסא נשתנה והיא גרסת רש"י ז"ל ועיין שם ביאור המאמר משלם:

פסקה מד

סלה עבדי סאתי כו'. עשו קומות האיברים עקום וכפוף כראש שיבולת הזאת: סאתי ראש שיבולת כד"א בסוטה ומעטרה ליה כסאתא לשיבולתא וראשי עוקצי שיבולת דומה לשיני מסרק וזהו סלה ל' סלסלה וכדמסיק בערבי קורין למסרק סלסלה:

בבר גמזא. שם מדינה:

קריין לסאתא סרקי. וסרקי היינו סלסלה ובאות אמת כתב שכל זה הוא טעות סופר ומה שנראה לי כתבתי:

שסילוקן גרסי':

פסקה מה

על אלה:

בקלון. בבית זונות למשכב זכור:

אמרו לנשים כו'. גדולי ירושלים אמרו לנשים מישראל שהיו עמהם בספינות מבקשות אתם ורצונכם לכך שיושיבו אתכם בקובה של זונות ובפ' הניזקין תמצא הענין קצת באופן אחר:

א"ל לאו גרסינן:

ומה שדרכן כו'. כלומר מה אלו הנשים שדרכן כו':

מבין שיני. מבשן דרש נוטריקון מבין שיני:

שחיק עצמות. ימחו וישחקו עצמותיו וימח שמו וזכרו:

חמתא. לקיטין. שמות מקומות:

דיהוד. שבארץ יהודה:

ה"ג דיהוד אמר דערק כו'. מי שיברח מהכא יהא נצוד מהכא כו':

מפיק כו'.הוציא כרוזים שהכריזו אנה ואיה שיש יהודי טמון יבא שהמלך רוצה ליתן לו דבר מה שישאל ממנו והיו אותן כרוזים משמיעים קולם ומרמאין את היהודים:

מילא. דבר מה ויותר נראה פירושו לשון הבטחה כלומר המלך יבטיחנו שיחיה אותי וכן הוא בב"ר פ' צ"א במעשה דר' שמעון בן שטח הב ליה מילא שפירושו הבטחה ואמונה כדמוכח התם ועיין במדרש ילקוט בפסוק ושנאתי את החיים:

שאיל כו'. מצאתי פירושו שהכרוז היה חוזר ואומר להם באו ובקשו מאת המלך שלא תלקחו מכאן רק תשבו בארץ הזאת:

אלין דבחיין כו'. אותן בני בינה מישראל שהבינו שהוא רמאות לא יצאו ממחבואיהם ואותן שלא הבינו נכנסו כו' והוא מגומגם ונראה דהכי גרסינן ואילו מכריזין אייתון צלו שלא תינסבין דבחיין אלו דאתבוננו כו'. ופירושו ואילו היו מכריזים לאמר באו כלכם ואל תתייראו שלא תלקחו מכאן כל מי שהוא בחיין אלו שהבינו כו':

קרן כו'. כלומר חתיכה מן הגלוסקא העשויה משנים ושלשה קרנות:

אבקש כו'. כלו' ראה שאף אם אבקש א' מהם שלא אמצא שכולם תהרגם עד א':

מיד הקיפם גרסי':

אלין כו'. אותן שהיו חבושין וטמונים במחבואיהם מהם היו אוכלין בשר הנהרגים כל יום היה יוצא א' מהם והיה מביא להם והיו אוכלים יום א' אמרו ילך איש א' ממנו ויראה אם ימצא מאומה יביא ונאכל משיצא אותו איש לחפש אוכל היה מוצא את אביו שנהרג

ולקחו וטמן אותו בעפר והניח סימן עליו וחוזר אל המערה שהיו נחבאים שמה ואמר להם לא מצאתי כלום אמרו ילך איש אחר:

בר נש חורן גרסי':

אי משכה כו'. אם ימצא מאומה ויביא ואנחנו אוכלים משיצא אותו איש הלך אחר הריח שהריח שהיה שם מת טמון וחפש ומצא לאותו הנהרג והביאו ואכלוהו משאכלוהו אמרו לו מהיכן הבאת הנהרג הזה אמר להם מן זוית פלוני. ואמר לו אותו איש שהלך בראשונה ומה סימן היה מונח עליו א"ל סימן פלוני השיב אותו שהוא בנו ואמר אוי לאותו איש שאכל מבשר אביו:

יאכלו בנים גרסי'. וסיפיה דקרא ובנים יאכלו אבותם:

טרכינוס כו'. נתבאר ריש מגילת אסתר והיא בירושלמי דפ' החליל:

השמיעו. לזנות:

עביד בארעאי כו'. עשה בתחתונים כדרך שעשית בעליונים:

פסקה מו

מעשה בשני:

סרדיוט. פי' הערוך נוטריקון שר על ההדיוטים:

ונתן לה הזכר. באתננה:

לבתר יומין כו'. לאחר ימים הביאה אותה זונה אותו הנער לאותו החנוני וא"ל באתי אליך בשביל שיש לי נער א' הדומה לאותה הנערה שיש לך אין אתה חפץ שיקח זה את זו והולדות שיבואו מהם יהיו לאמצע כלומר נחלוק בין שנינו אמר לה הן מיד לקחו אותם ונתנו אותם בבית אחד והתחילה אותה נערה לבכות. וא"ל הנער ומה אתה בוכה. א"ל ולא אבכה שבת כ"ג תלך ותנשא לעבד א"ל בת של מי את א"ל בת של צדוק הכהן אני א"ל והיכן הייתם דרים א"ל בשוק העליון א"ל ומה סימן היה בחצר שלכם א"ל סימן פלוני א"ל וכי הוה לך אח או אחות א"ל היה לי אח א':

הוה ליה כו'. והיה לו יבלת אחת על כתפו וכשהיה בא מבית המדרש הייתי מגלה אותה יבלת והייתי מנשקת לו עליה א"ל אם תראה אותו תוכל להכירו א"ל הן והיה הנער מגלה את עצמו והכירו זה את זה:

ה"ג וחכים דין לדין והוו כו' והיו מחבקין ומנשקין זה לזה עד שיצאה נשמתן ורוח הקדש כו':

פסקה מז

מעשה במרים. וראה אותו גרסי':

טפטיות. קרמים המצוירים:

יתיחפו. שלא תלך יחפה על הארץ כלומר שלא תרגיש בלחלוחית האדמה ואעפ"כ הרגישה:

ה"ג אין פוסקין יין לאשה ר' חייא בר אבא אמר לשם זנות כד"א זנות ויין ותירוש יקח לב ר' יחזקיה ור' אבהו בשם ר' יוחנן אמרו לתבשיליה ועוד דתנן כו'. עד מזונותיה ואמר ריב"ל מאי מוסיף יין שהיין מרבה את החלב אמר ר"א כו' ופירוש והא תניא אין פוסקין כו' ורבי חייא נתן טעם משום זנות והיאך פסקו לה יין. והשיב רבי יחזקיה לתבשיליה פסקו ולא לשתייה ועוד תנן היתה מניקה כו' שמוסיפין על מזונותיה ואמר ריב"ל שמוסיפין לה יין ואולי שהיא היתה מניקה. וכל זה הגהתי על פי הירושלמי דס"פ אע"פ:

פסקה מח

מעשה במרים:

וקללה אותם. שהיה מעט בעיניה ועי' בתוספות בס"פ אע"פ [צ"ל בפ' מציאת האשה דף ס"ו]:

אל תקרי. גם זה בפ' הנ"ל:

פסקה מט

מעשה במרים:

זבנין לה כו'. היו קונין לה חלוק א' והלכה היא לכבסו במים בא גל ושטפה והיו קונין לה חלוק אחר והלכה לכבסו במים ובא גל ושטפה ולקחה רצו עוד לקנות לה חלוק אחרת אמרה להם הניחו לו להקב"ה שיגבה חובת עונותי ממני ומאחר שרצונו כך הוא שלא יהיה לי חלוק גם אני לא אקשה כנגדו ואקבל דינו באהבה:

פסקה נ

מעשה במרים:

לגיו כו'. לפנים מן שבעה חדרים:

ואני כו'. כלומר אחי חכם וגדול ממני ולא השתחוה וצריך אני ללמוד ממנו וגם אני איני משתחוה ומצאתי בס"י שהקיסר א"ל אחיך כבר השתחוה לצלם וגם אתה השתחוה וע"ז אמר ח"ו אחי לא השתחוה וגם אני איני משתחוה ובס"י נשתנו תשובות הפסוקים לשבחן:

ושבעו חיים כו'. ולפיכך לא הקפידו הן על נפשם:

חבל. לשון קללה תחשב לו:

מתיירא כו'. שחרפה היא לך שאין אתה יכול להכריחני לעבודת כוכבים:

אללי. לשון אוי ואבוי:
תזוח. לשון גאות וגאוה:
בניתי גרסי':
נשתטית. נעשית שוטה חסרת דעת ופליג אתלמודא דידן בפ' הניזקין (נ"ז) דהתם איתא שבדעת שלימה עשתה זאת:

פסקה נא

מעשה בדואג:
ונותנת כו'. בפ' אמר להם הממונה פי' רש"י שמה שנתוסף עליו מדי יום יום היתה נותנת משקלו זהב והתם מוכח שצ"ל שמת אביו והניחו בן קטן כו' ודואג היה הנמדד והנשחט:
זכריה בן יהוידע גרסי':
ולא היה לו דעת. הרי שהדעת נסתלקה:
ראשו בכותל גרסי':
אלא גרס כו'. כמ"ש חז"ל שנעצו לונביות של ברזל בעיניו ולא נסמה עד ששחטו בניו לעיניו:
יאבד לב וגו'. סיפיה דעניינא רוח מלא מאלה יבא וכאן כתוב אלה:
משמרות. אנשי המעמד שהיו עומדים על משמרתם מדי יום יום וכדאיתא בפ' בתרא דתענית:
על עצירת גשמים וגלות. י"ל שהוא בדבר א' לפי שע"י עצירת הגשמים הגלות באה כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו' ואבדתם מהרה. ובירושלמי פרק בתרא דתענית גרס גשמים וגובאי והם ודאי דבר א' ששניהם גורמים בצורת וכן כאן שלא יפילו המעוברות ושלא ימותו בני המניקות דבר א' הוא:
כי לה' עין אדם. פסוק הוא בזכריה ט':
כשם מלכה. צ"ל מלך המשיח וכדמסיק ואזיל שנאמר שמו אשר יקראו ה' צדקנו:
שמה. ודרשו חז"ל בפ' הספינה אל תקרי ה' שמה אלא ה' שמה. על פי הירושלמי דפרק היה קורא נראה להגיה כך ומתחתיו יצמח ר' יודן בשם ר' איבו אמר מנחם שמו שנאמר כי רחק ממני מנחם א"ר חנינא ולא פליגי חושבנא דדין כחושבנא דדין הוא מנחם הוא צמח הדא מסייע להדא דר' יודן בשם ר' איבו:
עובדא הוה כו'. מעשה היה באיש א' שהיה חורש צעקה פרתו עבר לפניו ערבי א' א"ל מה אתה כלומר יהודי או ארמי א"ל יהודי אני א"ל התר שורך והתר צמדך דרך אבל ותוגה א"ל למה א"ל שבהמ"ק של היהודים חרב א"ל מניין אתה יודע א"ל מצעקת קול הפרה ואותו יהודי היה כ"כ רחוק מירושלים שלא ידע בדבר בעוד שהיה מתעסק ומדבר

עמו היתה הפרה צועקת פעם אחרת א"ל חזור וקשור שורך וקשור צמדך שבשעה זו נולד מושיעיהם וגואלן של ישראל:

ואבוי כו'. ואביו מה שמו:

והיכן שריין. היכן המה דרים באיזה מקום:

בבירת ערבא. שם מקום בבית לחם יהודה:

זבן כו'. מכר אותו איש שוריו ומכר צמדו וקנה לבדין שמלפפין בו התינוקות כשהם קטנים כדי לבא למקום אם התינוק ולידע טיבו ומהותו:

עלל לקרתא כו'. נכנס לעיר ויצא לעיר אחרת כו'. כלומר הלך הלוך ונסוע מעיר לעיר וממדינה למדינה עד שהגיע לשם למקום בירת ערבא. באו כל בנות העיר לקנות ממנו לבדין לתינוקותיהם ואותה אשה אמו של אותו תינוק לא קנתה ממנו:

אמר לה גרסי':

למה כו'. למה אין את קונה לבדין:

דחשיה קשייה כו'. י"ל השגחתו כמו כל לשון חששה שבתלמוד כלומר סימניו והוראות מזלו הוא קשה ואולי צ"ל רחשיה ל' רחש לבי כלומר שיפוריו ועניינו קשים. ובס"י גרס נחשיה:

דעל רגלוי כו'. לרגליו אגב לידתו שבא להולד נחרב בהמ"ק:

רחיצין כו'. בטוחין אנו באדון העולם כמו שעל ידו נחרב כך על ידו יבנה במהרה:

את הוי כו'. פי' הערוך בא במהרה וקח לך מאילו לבדין לתינוק ולאחר ימים אני אבא לביתך ואקח פרעון מחיר דמי שוויו לקחה ממנו והלכה לאחר ימים אמר אותו איש אלך ואראה אותו תינוק מהו עושה בא אצלה ואמר לה אותו תינוק מהו עושה אמרה לו וכי לא אמרתי לך שמנהגו ומזלו של אותו תינוק הוא רע אפי' משעה שבא לעולם בא ניחושו עמו שהרי באותה שעה חרב בהמ"ק שמן אותה שעה שהלכת ממני באו רוחות וסערה נשאוהו והלכו להם:

א"ל כו'. ולפיכך לקחו האלהים כך יש לומר גירסת הספר אבל בירושלמי פרק שני דברכות הגירסא נשתנת קצת באופן אחר:

למה לי ללמוד מאותו ערבי. שביום שנחרב הבית בו ביום נולד המשיח:

שלה כתיב.בלא וי"ו קרי ביה שלה הלמ"ד קמוצה וכל אחד ואחד דרש כשמו לסימן וכן בפרק חלק:

נהרא כתיב.בלא וי"ו קרי ביה נהירא:

אי מחייא כו'.אם הוא מאותן שהם חיים עדנה או מאותן שמתו כבר:

אפתא דקרא. כליפין של דילועין ועיין בערוך ערך אפתא כל כמה שהחיצון גדל הפנימי נתמעט:

כהדא חזירתא. כל כמה שבניה גדלים היא מקטנת וצריך לומר כשהיא מינקת וה"ג בהדיא בספר ישן:

פסקה נב

פרשה ציון: ה"ג בב"ר פ"ה ופכ"ח למלך שבנה פלטרין והושיב ועיין שם פירושו אמנם כאן הביאו לומר שיהיו המים מזומנים לבכייתו על חורבן הבית שנאמר מי יתן ראשי מים או מי יתן ויהיה כמו בראשית הבריאה שהיה העולם כולו מים במים וכן מצאתי בילקוט וכדמסיק לבסוף:

וצנית. הוא כמו ציניית דבבל ופ' אין עומדין ופרש"י דקלים ובערוך מוכיח שהוא דקל קטן ועי' ערך צני. ונראה שפירושו סל כמו צנא מלא קרא ור"ל שהיה לו מקלו ותרמילו שממנו היתה לו פרנסתו בצמצום:

וסיגל. ואסף ואצר:

מי יתן כו'. ששם היתה שכונתו בראשית בריאת העולם שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים:

תלויה. הראש תולה לשמש ואין צל עליה:

ואילנות מסככות. במדרש תהלים יש שהיו עושין כמין סוכה והיו הולכים תחתיהם:

מפומעוס. נראה דהיינו פמייס:

אספסיאני כו'. שמות של קסריים:

היו אומרים גרסי':

ובדרכים היו אומרים כו'. כן הוא בירושלמי פרק בתרא דמסכת בכורים אמנם המיימוני כתב שבדרכים היו אומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וכשבאו בשערי ירושלים עומדות היו רגלינו כו' וכן כתב הסמ"ג:

דמומה כו'. בשתיקה אני עולה בשתיקה אני יורד ודרש אדדם כמו אדומם:

בכיה כו'. בבכיה אני עולה בבכיה אני יורדת:

געגע. פי' הערוך אמת המים שהולך וגועה והומה ודרש חוגג כמו הוגג לשון געגע ובשוחר טוב גרס וזה לשונו חוגג לשון יוני הוא חוגים של מים כשם שאין לחוגים של מים שיעור כך לא היה שיעור לישראל כשעולים לרגל לכך המון חוגג:

ה"ג טמשא סלקין וכו'. פי' טמון ומכוסה:

והוה אמר כו'. הבן אמר חטאתי והסכלתי עשו:

מייסר לירושלים והות אמרה גרסי':

כל מקום שנאמר כו'. עיין לעיל פסוק אין לה מנחם:
חלמיש לנוה כו'. בחלמיש שהיו יושבים צוררי ישראל ובנוה שהיה סמוך לה היו יושבים יהודים והיו מצירים אותם וכן כולם כדאיתא בפרק עשרה יוחסין ועיין בויקרא רבה פרשה כ"ג ובמדרש חזית בפסוק כשושנה בין החוחים:

פסקה נג

צדיק הוא ה':
היה משלח. יאשיהו המלך שלח שני תלמידי חכמים לבער עבודת כוכבים מבתיהם של ישראל והיו נכנסים ולא מוצאים כלום שצורת עבודת כוכבים היתה חקוקה באחורי הדלת והדלת היתה חלוקה לשנים וכשהיו פותחים הדלת היו מכסים בחצי הדלת צורת עבודת כוכבים החקוקה עליה או על צדה השנית ומצאתי בספר ישן היתה חקוקה חציה על חצי הדלת האחת וחציה השנית על חצי הדלת השנית:
ועד דנפקון כו'. משיצאו התלמידים אמרו להם סגרו הדלת אחריכם ומשסגרו הם הדלת היתה נראית העבודת כוכבים לאותן שבפנים והיו אומרים על אותן תלמידים משבאו ותקנו כלומר שכיסו וקלקלו פני העבודת כוכבים כן חזרו וקלקלוהו שהרי בסגירתן חזרה לקדמותה:
ה"ג הוון חמון יתיה אמרו עליהון מן דאתא ותיקן כו'. והמותר הוא כפל הנראה לעינים ובס"י לא גרסי' ליה:
מצית כו'. שמע והטה אוזן לשמוע מהו אומר כו':
ופום סרסורו. דייק מדכתיב פיהו והוה ליה למימר פיו והסרסור יש לומר הוא ירמיה שלא שמע לדברי נבואתו וע"ד האמת הסרסור הוא ידוע למביני דעת וזהו פי ה' ולכן כתיב בראשונה צדיק הוא ה' ואח"כ פיהו:

פסקה נד

קראתי למאהבי:
מדחים כתיב. שהיו מדחים אותם ממקומם וכן רמוני פירוש השליכו אותי כמו רמה בים:
זה חורבן כו'. שיזכרו אותו תמיד כענין שנאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי:
ראו באלו דרכים כו'. בינו בדרכים הרעים שהלכתם בם ושובו לאחוריכם כזה שטעה בדרך וחזר על עקב באותו דרך עצמו עד שובו אל אם הדרך:

פסקה נה

ראה ה':

מורות. כד"א ישפוך לארץ מרירתי:

גושין. לשון גוש עפר בני המעיים נאגדים ונאספים צבורין צבורין ויהיו חמרמרו מלשון הממעיט אסף עשרה חמרים:

פסקה נו

שמעו: **מיד מה כתיב**. ולכן כתיב שמעו כי נאנחה ומתאבל אני ובאו להלחם בי:

ה"ג ארחות וגו' כי אתה עשית משל כו'. ושוב מפרש והולך מהו כי אתה עשית:

אל תשיחי. אל תדברי עמם:

[ה"ג בספר ישן לימים כעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין וחזרה על כל שכינותיה ולא קבלו אותה וחזרה לפלטין א"ל המלך אקשית אפיך א"ל כו']:

אילולי גרסי'. ופירושו אלו הייתי משאלת להם ושואלת מהם כלים והיתה מלאכתי נמצאת בידם ומלאכתם בידי לא היו אוהבים אותי בתמיה:

אקשיתון כו'. העזתם פניכם כלפי האומות שהרי כולכם שונאים אתכם:

אלולי הוינן כו'. אילו היינו משאילין להם ולוקחים מהם כלום:

והוית ברתיה גר'. פי' והיתה בתו אצלי בביתי ובתי אצלו על ידי חיתונין לא היו מקבלין אותי:

לא הוו מקבלים לי גרסינן. כן נראה לפרש גירסת הספר והטוב להגיה הוינן מתנסבין להון כו'. עד מינן והוית ברתיה כו' וזה מתיישב יותר לפי הלשון וכן מצאתי בספר ישן:

ולא כמוני בהרוחה. שנאמר בדד ינחנו כפי מדרש חז"ל וכמו שפירש רש"י שם:

פסקה נז

תבוא: **קטוף עוללתיהן**. ועולל דרש לשון עוללות כדלעיל בפסוק לא אליכם:

דכתיב עיני גרסי':

ומתנחמין באש גרסי':

דכתיב נחמו גרסי':

אייתי וכו'. הבא עליהם מה שהבאת עלי והיה מדקדק אחריהם כמו שדקדקת אחרי:

פרשה ב

פסקה א

מבהלת. בלהות פירושו בהיפוך אותיות בהלות כן פירשו המפרשים:

בלהות אתנך. בנבואת יחזקאל סימן כ"ו על צור:

לחליו. חולי עגולה מכותרת העמוד שמתגלגלת בפלטין עד שהגיעה לצרור והצרור סמכה כך היתה החמה נסמך בהם:
ה"ג סמכה חמתך תרדוף ברוח:
תרדוף ברוח כו'. סיומא של מקרא ההפך עלי איוב סי' ל':
מרדפן ברוח גרסי':
יעיב. ל' עב וענן:
תאמר בניחותא. ובספר ישן ל"ג ליה:
בכהן ונביא. פירש"י בספר ישעיה וה"ג בס"י ישראל היו גולים ועמהם כהן ונביא אותם שיצאו ממצרים בשעה שכבשו את הארץ היה עמהם כהן ונביא וזהו כגוים אשר ה' מאביד גו':
בשופר ותרועה. גבי יריחו כתיב ויריעו העם ויתקעו בשופרות:
כך אלו. דכתיב בירמיה סי' ד' עד מתי אראה נס אשמע קול שופר וה"ג בילקוט בפ' עקב:
דיניא כו'. רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכויא בבליא שושנכיא דהיא עלמיא ושאר אומיא ושאר עבר נהרא וכענת הרי י"ד:
תאמר אף אלו גרס':
אף אלו י"ד. י"ב שבטי תם ואפרים ומנשה הרי י"ד וכמו שהשיב ר"מ לאותו עובד כוכבים בב"ר פ"ע:
דכתיב. מביא עוד ראיה שיאבדו המה כענין שנאבדו הגוים:
כדאימרי. כמו האמורי וכן משמע בפרש"י בישעיהו:
אלו בנפילת חומה. דכתיב טבעו בארץ שעריה:
בעבים ובכפים. פסוק הוא בירמיה סי' ד' ויש לתמוה שהרי נבואה זו נאמרה ג"כ חזות קשה על גלות ישראל ובילקוט פרשה עקב ובספר ישן לא גרס להההוא חלוקה כלל ואולי צריך לומר דכתיב כאן כעב טל בחום קציר אף אלו בעבים דכתיב בעבים ובכפים הדא הוא דכתיב איכה יעיב ופירושו דכתיב כאן גבי מפלת גוג ומגוג לעתיד בישעיה סימן י"ח כעב טל וגו' אף אלו ישראל כן דכתיב בעבים ובכפים וכאן כתיב איכה יעיב:
איכה יעיב:

פסקה ב

כייב. ל' כאב וצער:
שיים. ל' שממה וחורבן כעבים הללו:

לא הוות כו'. לא היתה ירידתו כמו עלייתו שעלייתו היתה מעט מעט בראשונה על הברכיים כו' עד על כתיפו וירידתו כולה בפעם אחת:
ומחותיתיה כולא חדא גרסינן:
כלום אתם מקניטין. ענין הכעס הוא שהיו בוטחים בזה שאיקונין של אבינו הוא חקוק בכסא וע"ז היו מתגאים וחוטאים כן מצאתי בספר ישן נושן:
הא לכון כו'. הרי היא לכם מושלך ונתונה לפניכם:
משמים ארץ וגו' גר'. ותפארת ישראל היא איקונין של יעקב כידוע לחכמי האמת:

פסקה ג

ולא זכר הדום. דרש הדום כמו הדם:
פשרו. עיין לעיל בפסוק לא אליכם:
ה"ג בספר ישן ובילקוט יחזקאל עון אפרים ורעת שומרון אמר הקב"ה באתי לרפאות לישראל מחטאו של עגל ונגלה רעות שומרון:
כתיב והנה ששה גרסי':
אשר מפנה צפונה גרסינן:
חמש גזירות. כדלקמן זקן בחור וגו':
ה"ג בעיר אחריו והכו אל תחוס וגו':ה"ג אמר ר' יוחנן למלאך קשה שביניהם אמר זה גבריאל וכן הוא בפרק במה בהמה ולפיכך חשיב ליה בפני עצמו דוגמת מה שאמרו בפרק אלו טריפות אדונקי שבהן חמשה ובילקוט יחזקאל גרס למלאך רחמים ומסייע ליה הא דאמר לקמן שהוא כהן גדול שמיכאל הוא כהן גדול של מעלה:
קסנטור. בערוך גרסי' קייסטור ופי' סופר:
ספקלטור. רב טבחים ההורג החייבים מיתה:
החרימם כו'. הרי שהקב"ה מעניש ע"י טבח כמד"א רב הטבחים כתרגומו רב דקטולייי':
ה"ג בד קדש ילבש ואיש כלי מפצו בידו מאני כו':
מאני סיתורייתא גר'. לשון סתירה ונתיצה:
גלותא. גלות ממש:
מאניה זייניה. כלי זיין:
מנופצות. מנותצים וכתיב הכא כלי מפצו מפיץ ומפזר וכתיב הכא מפצו:
עד מקום מחיצתו גרסי'. פי' במקום שהיה עומד המזבח בעוד שבית המקדש קיים כי בימים ההם כבר נחרב הבית והאי דכתיב נחשת מפרש בגמרא בפ' במה בהמה שהפורענות התחילה מן הלוים המשוררים בכלים של נחשת:
ה"ג דכתיב ביה ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר:

פסלו ועשאו גר':
אלו. לשון חוזק כד"א ואת אילי הארץ:
שקיימו את התורה כו'. פירש"י בפרק במה בהמה התי"ו סימן להם שקיימו את התורה מראש ועד סוף:
חתוכין כו'. חתוך ושבירה וכן פי' הערוך:
ה"ג ורב אמר על שנתונה בכל צד. פירוש תי"ו יש בה סימן תחיה לצדיקים וסימן תמות לרשעים כדאיתא בפ' במה בהמה:
תיהי כו'. ומלת תי"ו דרש לשון חרדה ותוהא ועיין בערוך כלומר יש להחריד ולתהות על כל התועבות הנעשות בקרבה ועיין בילקוט ושם תמצא נוסחא אחרת לגמרי:
תמה זכות כו'. התי"ו רמז תמה הזכות:
של קציץ. ריש גלותא והכי איתא בהדיא בפרק במה בהמה:
אין אתה מוכיחן גרסי':
הלואי כו'. מי יתן ונהיה בכלל הצדיקים הנאנחים ומצטערים על כל התועבות ונרשמו לחיים והמה למות כי ראוים המה לכך והכי מוכח בילקוט תהלים מזמור י"ב:
א"ל וכי לא מהן התחילה הפורעניות. על שלא הוכיחו אותן וכדמפרש ואזיל:
ה"ג אמר באזני א"ר אלעזר לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה כו'. ואגב אורחיה כתב הספר דברי ר"א אבל ראייתו של ר' הושעיא היא כדמסיים ואזיל וממקדשי תחלו כו' והיאך זה כלומר מהיאך יהיה זה שצוה להתחיל מן המוקדשים והלא עליהם כתוב תי"ו של תחיה דכתיב ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו:
ממקדשי. דרש בפרק במה בהמה אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי:
באותה שעה. שצוה הקב"ה שלאי גשו בהצדיקים:
איזה מהן. איזה מן הצדיקים מסר נפשו עליך להוכיחן ואף אם ימיתהו:
אמר אין בהם כדי שטר גרסי'. כלומר לא נתמלא סאתם לגבות מהם שטר עונותיהם אלא מבהמ"ק תחלו וכדמפרש ר' איבו ואזיל:
יחרב בהמ"ק. וזהו וממקדשי תחלו ולא בצדיקים:
הוא והם יש בהם גרסי'. ופי' בהמ"ק והצדיקים שניהם יחד יש בהם כדי גביית השטר וזהו וממקדשי וי"ו מוסף על הנזכרים ראשונה ומאמר זה נתיישב יותר לגירסת הילקוט ועיין שם:
ואין שארית כו'. כדאמרינן בעלמא אין העולם מתקיים אלא במי שעושה עצמו שיריים:
ולא חמל וגו'. נאות יעקב אלו הצדיקים הנאים והמשובחים שבבית יעקב:

פסקה ד

בלע: הכי גרסי' ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות והכי גרסינן בפירוש רש"י בישעיהו ובילקוט וכן הוא בירושלמי ריש פרק שני דייני גזירות:

מלתי כתיב. חסר אל"ף גימטריא שלו ארבע מאות ושמונים:

ר' יוחנן הוה דרש גרסי':

שתין אפין. ששים מעשים שנעשו בישראל אשר עליהם נאמר בלע ה' כן הוא בירושלמי סוף מסכת תענית:

ה"ג בירושלמי ור' הוה דרש עשרים וד' אפין. ופריך ולא דר' יוחנן יתיר כו'. וכי הוא היה יודע יותר ענין החורבן משהיה יודע רבי שהיה לפניו הרבה ומשני ר' ע"י שהיה סמוך לחורבן היה קשה עליו ובוכה והיה צריך להתנחם ולפסוק אבל ר' יוחנן לא היה קשה עליו כל כך מפני שהיה אחר החורבן הרבה וגם יש לפרשו בניחותא וק"ל:

כוזב. ר"ל בן כוזיבא:

כד הוה כו'. כשראה לאותו בן כוזיבא:

ועדיין. משיח אינו בא:

קול אדריאנוס כו'. ר"ל מ"ש הקול קול יעקב פירושו קול צעקה וצוקה שגרס אדרייאנוס וכן הוא בהדיא בפרק הניזקין ובירושלמי פ' בתרא דתענית וכך צריך להגיה פה:

שמונים אלף תוקעי גרסי':

מקוטעי אצבע. כל אחד ואחד היה קוטע בעצמו אצבעו מחוזק לב ואמיץ כח:

יבדקו. אם הם גבורים ואמיצי לב:

איסטרטיא. חבורה ודוגמתו בב"ר פ' כ"ז:

מכאן כו'. כלומר מאלו ומאלו:

לא תסעוד כו'. כלפי מעלה אמרו לא תסייע אותנו ולא תסייע לאויבינו להשחית ולהחליש אותנו:

ה"ג לא תסעוד ולא תסכיף. וכן הוא בירושלמי ובערוך ופירש הערוך ענין השחתה ונראה שהוא מלשון סקבא דשתא רגלא בפ' עשרה יוחסין ובפרק חלק בין סקבי דרומי שפירושם ענין חבורות והשחתה ועיין סוף פסוק היה כאויב:

ולא תצא וגו'. אין אנו צריכין שתצא בצבאותינו ועיין עוד בפרק הניזקין שהרי דוד נמי אמר הכי:

וע"ז. על פלאי גבורותיו של בן כוזיבא היה אומר ר' עקיבא שהוא מלך המשיח כדלעיל:

ולבסוף נתן. אדריאנוס את דעתו לחזור לארצו:

מתגעגע. מתאפר ומתפלש בעפר ועל ר"א אמר כן על שהיה מתפלש בשק ואפר ותפיל':

דאנא כו'. שאני עושה לך שתכבוש אותה יום הזה מיד נכנס בשער העיר ומצא את ר"א שהיה עומד ומתפלל:

בבוביא. פירושו שער ומלת בבא ידוע:

עבד גרמיה גרסינן. פי' עשה את עצמו כאלו לוחש באזנו של ר"א והלכו הרואים ואמרו לבן כוזיבא דודך ר"א רוצה להשלים ולמסור העיר לאדריאנוס:

לאדריאנוס גרסינן:

שלח בן כוזיבא והביא לאותו כותי:

מוטב כו'. מוטב שימית אותו איש את עצמו ולא יתגלה סודות המלך כיון שבין כך ובין כך יומת. ובירושלמי יש שאמר לו שלחש לו להשלים העיר ביד האויב וגירסת הספר לא כן היא:

לאשלמא. למסור ולהשלים אותה ביד האויב וכן הוא בירושלמי:

ה"ג כיון דחסל ר"א כו'. פי' כיון שסיים ר"א תפילתו שלח בן כוזיבא אחריו ואמר לו כו':

דאנא בצלותי גר'. פי' שאני בתפלתי עמדתי:

בעיטא גרסי'. ופירושו דריסה ברגל:

אמרה לו. הבת קול רמזה לו בפסוק זה:

מיד גרמו גר':

ואייתיאו כו'. והביאו ראשו כו':

גנותאי כו'. פי' מל' גונדא שפירושו חיל. ובירושלמי גרס כותי ובילקוט האזינו גרס גינאי:

אייתי לי. לך והבא לי גופו וכן הוא בילקוט האזינו והלך והביאו ומצא נחש כרוך על צוארו אמר אם לא שאלוהיו המית לזה מי היה יכול לו:

ארבעה מילין. ארבע מיל היה מהלך הדם ניכר בתוך מי הים:

רחוקה מן הים גרסי':

כמן טבריא. כמו שיש מן טבריא כו':

והקיפו גדר. בירו' יש שהגדר היה גבוה מלא קומת איש עם פישוט ידיו למעלה:

הכי גרסי' בירושלמי ר' הונא אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה:

עשתה. עכבה שלא נחרבה:

הדליקו נרות. משום שמחה:

הבוליוטין. העשירים וחכמי עצה היו יושבים באמצע ירושלים וכשהיה עולה אחד מהם מאנשי ביתר להתפלל בירושלים ואמרו לו אנשי ירושלים שמעתי עליך שרצונך ליעשות

חכמי עצה ועירוני בירושלים וכדי לכנוס עמו בדברים אמר כן שוב אמרו לו ולא תרצה ליעשות שר וחשוב ועיין בערוך ערך ארכין:

ה"ג מן בגין דשמענא כו' עד איסיא את בעי כו'. ופירוש שוב אמר הלא שמעתי עליך שיש לך נחלות שדה התרצה אתה למוכרה לי ואמר לו אין בדעתי כלומר איני רוצה למוכרה וה"ג בירושלמי בתשובות שאלות הראשונות והיה הירושלמי כותב שטר מכיר' בשמו של אותו איש מביתר ובירושלמי יש שחביריו כתבוהו וחתמוהו לו:

ומשלח אונותיה גרסי'. פי' משלח שטר מכירה זו לעיר ביתר לבן ביתו של אותו איש הממונה על כל אשר לו והיה אומר לו אם יבא אדוניך פלוני אל תניחנו לבא עוד בנחלתו שכבר מכרה לי:

ביתיה גרסי':

והוה אמר כו'. מי יתן ונשבר רגלי ולא עליתי לאותה זוית ולירושלים קרא כן דרך בזיון מרוב צערו ושוב קלל גם הבית כדמפרש ואזיל:

צדיאה כו'. כלומר יהיה רצון שיחרב הדרך שלא יעלו בו עוד באלו הרים ודרך בזיון קורא לירושלם הר חרב ודוגמתו בב"ר פ' ל"ב עבר בהדין פלטאנוס לפי פי' הערוך וכן במדרש חזית בפסוק כמגדל דוד ולפי פי' רש"י בב"ר פ' ל"ב פירושו כמו פלטין המלך שקורין פאלי"ש:

קיצא דההוא ביתא. יקרב קיצו של ב"ה ועיין לקמן בפסוק צדו צעדינו:

אף אינון כו'. אף הם בני ביתר לא הרבית להם טובה ובירו' גרס לא נפקת להון טבאת פירוש לא יצא להם לטובה:

שלש מאות מוחי כו'. כך הוא בירושלמי ולפי גירסת הספר דלקמן צריך להיות מאה קופות של קצוצי כו' אבל בירושלמי גרס שלש קופות של שלשה שלשה סאין ויש אומרים תשע של שלש סאין:

וכשאתה כו'. בירושלמי לא גרס ליה כלל:

במכתבין. קולמוסין ועטי סופר:

כרכו כו'. כל ספריהם היו עשויים בגלילה כעין ספר תורה שלנו:

לנפשי וגו' גר':

ולא היו שבקין כו'. לא היו מניחים הרומיים לעבור שם שהיו הורגים אותם אמרו כל סם ושורש הדבר נצא לחוץ ונהרוג כלם עד שנקח כתר המלך ונשב אותו על ראש שמעון והוא היה ראש שלהם ובירושלמי וכן בילקוט פ' האזינו הגירסא באופן אחר וע"ש:

דהא כו'. שהרי הרומיים באים ונצא לקראתם ובירושלמי ובילקוט אינו:

מן דנפקון כו'. משיצאו פגע בהם זקן א' ואמר להם הבורא ית' יהא בעזרכם מן צרה וצוקה וקינה:
אליון. ענין צרה וקינה כדאמרינן בערכין איליא בעלמא הוא דנפל בפומייהו ופירש"י קינה:
ה"ג בירושלמי ובילקוט אמרו ליה לא נסעוד ולא נסכיף. ופירושו תמצא לעיל דף ס"ז ע"א:
פיטומייהו. גופיהם ויש לומר שנקרא כן על שם גדלו שנתפטם גדול ורחב או הוא מלשון שורש כמה דאת אמר פיטומן דאתרוג שפירושו העוקץ או ראש העליון בין כך ובין כך הוא עיקרו ושרשו:
ה"ג בירושלמי שני ארזים היו בהר המשחה ותחת אחד מהם כו':
לקנים. קני נדות שתי יונים קרוי קן:
ה"ג בירושלמי טור שמעון והוא שם מקום וכן הביאו הרוקח בהלכות שבת בערוך גרס רבינו שמעון והוא טעות סופר:
ה"ג בירושלמי ובערוך ערך גרב שלש מאות גרבין דמרקוע לקיטיא בכל ערובא דשבא ולמה כו'. ופי' הערוך הוה מפיק שלש מאות כפיפות של פיתותי לחם היה מוציא לעניים בכל ערב שבת. מרקוע. לשון טלאים וחתיכות ועיין לעיל:
ריבה. נערה והיא היתה זונה ואמר כן לפי שיש אומרים בירושלמי שמשום זנות נחרבו:
לר' אלעזר בן חרסום היו האלף גרסי'. פי' אלף מהם היו לר' אלעזר בן חרסום:
ה"ג בירושלמי הטימס שלהם עולה לירושלם בעגלה. ויש לומר שהוא מלשון טימי שפירושו אוצר ודמים. ור"ל המס שהיו מעלים לירושלים היה הרבה מאד והיו צריכין להעלותו בעגלה ולפי פי' הערוך ערך טמש לא ידענא מאי אידון ביה:
מוציאות כפליים כו'. כך האנשים היו בהם:
אכסנייא. לא היו מקבלים אורחים:
ה"ג דהוו מרבין בניהון כאילין כו'. פירוש היו מגדלין בניהם ומפרנסים אותם בשחליים:
הוה אתית כו'. היתה באה לשם והיתה יולדת זכר. ואשה שבתוך העיר כשהיתה רוצה לילד נקבה היתה יוצאת חוץ לעיר:
ה"ג וכדו כד את נצעהון כו'. פי' ועתה כשאתה נועץ על מקומם ששים רבוא קנים לא יכולה לשאת ולהחזיק אותם ובירושלמי גר' בהדיא לא נשייא:
נצעהון ה"ג בירושלמי ונראה שהוא כמו נעצהון ועיין בירושלמי עוד:
אורגי פרוכות. בירושלמי גרס פלגס ונראה שגם כן הוא גירסת הערוך שגרס פילגין ועיין שם ופי' פידולי"ן בלע"ז:

ה"ג בירושלמי חוץ מאחים בלא אחיות חוץ מאחיות בלא אחים:
והללו את השם. בירושלמי לא גרס ליה אבל לעיל בפתיחא וזכור את בוראך ולקמן בפסוק מחטאת גרס ליה וצריך לומר דשבת ויום כפורים חשיב ליה כחדא כי שבת שבתון הוא:
רתיח. תוסס ומנענע כדבר הרותח:
לא אידום. לא נדמה לו:
ולא אמרי כו'. הכי גרסינן ג"כ בפסוק מחטאת ובמדרש קהלת בפסוק מקום המשפט ופירוש אפי' בהגזמה ובהפחדה זאת לא אמרו לו כי חשבו כי יאמין להם מאחר שעמדו בדבריהם על כל ההגזמה והפחדה הזאת ועכשיו שעל כל זאת אמר להם אינו כן כמו שאמרתם ולא האמין להם אמרו לו מה נעלים ממך נביא כהן היה והיה מוכיח אותנו לשם שמים ואמר לנו קבלו דברי ולא קבלנו ממנו אלא עמדנו עליו והמתנוהו ובפ' הניזקין ובפ' חלק צ"ו איתא שמיד שהגזים עליהם היו אומרים לו האמת:
א"ל. נבוזראדן כלפי אותו דם של זכריה:
כך כתיב בו כו'. כלומר פירושו של פסוק זה הוא כך שיאבדו כ"כ כמה נפשות על נפש אחת:
מיד נתמלא כו'. בירושלמי גרס ליה קודם והרהר ולקמן בפסוק מחטאת גרס כמו כאן:
ה"ג בירושלמי ובילקוט ישעיה שמונים אלפים פרחי כהונה בקעו כו':
בקעו כו'. הלכו בחיקה בקרב כל המחנה כדאמרינן בשלשה גבורי דוד ויבקעו במחנה פלשתים:
נשתה קדמיי. נשתה קודם שנאכל אמרו להם אכלו מקודם ואח"כ תשתו משאכלו לקחו כל א' וא' נוד ונתנו לתוך פיו והיה הרוח נכנס בכריסו וכריסו נבקעת:
מי נתון כו'. כלומר מי יתן הערביים שילינו ביער שהוא הלבנון אלא מפני שהוא הדרך שיבאו שם בגולה ישראל שהן בני דודיהון והערביים הקדימו ולנים ביער דרך העברת השיירות והיו מקדמין אותם במיני מלוחים כן הוא בפי' רש"י בספר ישעיה ובילקוט ואגב זה דרש ארחת דודנים וכי כן הוא דרך בני דודים לעשות כן לבני דודיהן וכי כן עשה הקב"ה שהוא אביהם של ישראל לאביכם ישמעאל כו' עד ואתם לא קיימתם להביא מים לקראת הצמאים ושוב דרש פסוק כי מפני חרב וגו':
ה"ג וכי מטיבותהון אתיין כו'. פי' וכי מפני טובתם באו אצלכם והלא לא באו אצלכם אלא מתוך צרה צרורה ולפי' היה לכם לרחם עליהם:

ה"ג בירושלמי וילקוט שמטותיהן כראוי כד"א והשביעית תשמטנה ונטשתה ומפני קשת דרוכה ע"י שלא היו שומרים שבת כראוי כמד"א בימים כו':

מגיבתון.מעיר גבת:

בית שמש וגו'. סיפיה דקרא שבעים איש נ' אלף איש ואיתא בפ' אלו נאמרין ר' אבהו ור"א חד אמר חמשים אלף וכל אחד שקול כשבעים איש מסנהדרין וחד אמר שבעים היו וכל א' שקול כחמשים אלף:

וכדון. ועתה אחר החורבן אפילו מאה קנים אינן יכולין לעמוד בה כי קטן הוא מהכיל. והטעם ככתוב למעלה שקפצה א"י:

משמרתה כו'.של בית שמש וענין המשמרות עיין בפרק בשלשה פרקים במסכת תענית:

פולמסאות. חיילות כד"א במסכת סוטה בפולמוס של אספסייאנוס כו':

של תדמור גרסי':

והוא שם מקום כמו שנאמר ויבן את תדמור במדבר. ונזכר במסכת שבת פרק במה מדליקין עד דכליא רגלא דתרמודאי:

קשתין. רובה קשת ובירושלמי גורס קשטים והוא ג"כ לשון מורה חצים כד"א גבי קטב מרירי קשט כחץ:

ה"ג בחורבן ראשון העמידה פ' אלף ובשני העמידה מ' אלף ועיין בילקוט סוף פ' וירא ושם ברבה ובערוך ערך קשת:

הם כראשון גר'. פירוש בחורבן אחרון העמידה כמו שהעמידה בראשון ואתיא כרבי יוחנן דאמר בירושלמי שבשניהם העמידה שמונים אלף:

פסקה ה

הרס: **ראויה כו'**. ה"ג לא היתה ראויה להכבש פחות מארבעים יום:

אנא מקיף כו'. בהשבעת שמות שרי מעלה אקיף סביב לירושלים חומות מים והאחד אמר כו':

בדידי כו'. במלאכים שלי אתם מתגאין וסומכין עליהן ולא תחזרו בתשובה ברקנ"ט בפרשת כי תצא הביא מאמר זה וגרס בדידי אתם מתגאים והוא נכון יותר:

דעל מיא גרסינן. פירוש השר הממונה על המים היה הקב"ה ממנה אותו על אש:

התחילו מזכירין גרסי'. פירוש היו משביעים אותם לאמר אתה שר פלוני בא ועשה לי דבר פלוני והוא א"ל אינו בכחי ורשותי שמורם ומופרש אנכי ממלאכה זו וברקנ"ט גרסינן כבר מורם אנא מיניה:

ה"ג אלו שרים של מעלה:

פסקה ו

גדע: **עשר קרנות**. בכל אחד מאלו כתיב קרן כדמפרש ואזיל:

לידידי. זה אברהם כמו שדרשו על מה לידידי בביתי:

ברווח גר'. פירוש ואני שורה ברווח בלי צער:

גילה אותם. שימינו היא עמם בצרה כביכול:

ליתן דין. דרך שאלה אמר לו כן:

ותנוח. בלא דין וחשבון:

הכי גרסינן בס"י והנחה לעולם. כלומר וכי לא אעמוד לתחיית המתים:

הימים או הימין. עיין מזה בספר הזוהר בפרשת בראשית בפסוק ויבא קין מפרי האדמה.

ונרמז ג"כ בריש פרשת מקץ:

גאלתי את בני כו'. כשאגאל את בני כבר נגאל ימיני:

פסקה ח

דרך: **הם לא פלשו בו'**. נתבאר לעיל בפסוק היתה כאלמנה:

פסקה ט

היה: **לדפני אנטוכיא**. פי' הערוך שפם הרבלה תרגום דפני:

סכופים כו'. פי' הערוך ענין אנינות וסיגוף ושברון ודוגמתו לעיל בפסוק בלע ה' וגר' סכופים וסכיפים:

פסקה י

ויחמוס: **שנחמס**. נשחת ונרפס המעין שממנה משקין אותו:

ויגרש את האדם וגו' גרסי'. וסופיה דקרא לשמור את הגן:

שכו כתיב. בערוך ערך סך ובס"י גרס אמר רבי אבהו שכו כתיב כיון שגלו ישראל שככה חמתו של הקב"ה:

פסקה יא

זנח. **טרון**. מושלך:

תחת ערפיהם. הניחו ראשם על היד כדי שיוכלו להסתכל היטב כלפי מעלה:

גליאסין. פירוש הערוך רומח והענין שעשו מסגר מן רומחיהן בב"ה וראשי הרומחים על הארץ והחוד כלפי מעלה להכעיס את עצמן וגירסת הערוך בערוך גלגס ועושין רושם במסמרות הגוגלסים בקרקע בית המקדש:

מסגר. לשון הסגיר קדרש וקל להבין:

מכח אותו גרסינן:

נפלה נפלה כו'. וסבירא ליה שנפלה מאותו קול כדמפרש לקמן בשם ר' ינאי דכתיב מקול נתפשה בבל:

המלכות הזו. המלכות הד' דכתיב קול נתנו כו' וכתיב אצלה קול שאון כדמפרש ריב"ל לקמן וגירסת הילקוט מוכח כמו שפירשתי וע"ש:

אף היא כו'. פי' מלכות הד' ושוב גרס מקול מפלתה רעשה הארץ:

קול שאון כו'. בישעיה סימן ס"ו:

ה"ג ולמה שקולו של עשו מקטרג וטעות הסופר נגלה לעין. ובס"י גרס של היכל:

קול שאון כו'. פי' קול שאון תעלה מעיר מפני הקול שהיה עולה מהיכל ה' שנא' קול נתנו בבית ה' וגו' ובש"ר סוף פ"ט משמע דהכי פי' בשביל קול שאון שתעלה מעיר ירושלים ומהיכל ה' קול ה' משלם גמול כו':

פסקה יב

חשב: לא מן הכרוז. י"ל לא מצינו שאמר בפי' שבדעתו להשחיתו רק מצינו שחשב כן מדכתיב כי על אפי וגו' ירמיה סימן ל"ב. ובספר אות אמת הגיה לא מן כדון אלא מן עלמא הה"ד ופירושו לא מעתה עלתה בדעתו להשחית אלא מימי קדם חשב ה' להשחית:

על אפי וגו' גרסי':

חוטמו. אפו דורש לשון חוטם:

שורא ובר שורא. חומה גדולה וחומה קטנה זו לפנים מזו:

פסקה יג

טבעו. חלקו כבוד כו'. כד"א פ"ב דשבת שהשערים נשאו ראשם כדי שיכנס הארון ועיין שוב במדרש תהלים ובסדר נשא רבה פי"ד:

לא שלט בהם כו'. אלא טבעו כו':

הה"ד שאו שערים וגו'. הרי הכבוד אמור וכתיב מקרא זה טבעו הרי שכרן שלא שלט בהן יד האויב:

גם. לרבות אף נביאי אמת:

פסקה יד

ישבו: ה"ג כשגלו יכניהו מינהו כו':

הבאים ירושלם אל צדקיהו גרסינן:

והוה עליל כו'. היה נכנס ויוצא להיכל המלך בלי שאלת רשות כמנהג שאר השרים:

יום אחד נכנס אצלו ומצאו שתלש בשר מארנבת בעודנו חי א"ל השבעה לי שאין אתה מגנה אותי לגלות דבר זה ועיין כל זה במס' נדרים פ"ט:

יתבין כו'. יושבין ומשחקין ומספרין בגנותו של נבוכדנצר לפני צדקיהו כן פי' הערוך:
מפרתין. מגנה ומהתל כך פי' הערוך:
ואמרין כו'. ואמרו לו לא נאה המלוכה לנבוכדנצר אלא לך כו' ואף הוא היה מגנה אותו ואמר אני ראיתי שהיה תולש בשר מארנבת בעודנו חי ואכל אותו מיד שלחו ואמרו לנבוכדנצר אותו יהודי שהיה יוצא ונכנס אצלך בלי רשות אמר לנו אני ראיתיו כו':
חמיתיה גרסי':
בדפני כו'. פי' הערוך שפם הרבלה:
קתדראות. כסאות חשובות להושיבם עליהם:
זקני. אלו סנהדרין בכל מקום כמו שדרשו חז"ל בפרק קמא דקידושין:

פסקה טו

כלו: סיקוסי'. לשון מדה ושיעור ועי' בויק"ר פי"ב וכן פי' הערוך שיעורים וגבולים לטובה וכדמפרש ואזיל שיש דמעות לטובה ויותר מאותו גבול רעים הם:
סם. שנותנים בעין כעין קלורי' ובערוך גרס שום וכן במסכת שבת פרק שואל:
ה"ג בית הכסא ושל תשחורת קשה מכולם מעשה באשה. ועיין ערוך ערך חסית:
תשחורת. פי' הערוך נאה וחשוב כד"א הדבק לשחוור:
אסייא. רופא:
כחולי כו'. כחול העינים מן כחול שלי ואתה מתרפא ובספר ישן יש שא"ל שתקח עצם מעצמיו ותטחן אותו עד אשר דק ותכחול העין ממנו ועשתה כן ולא הועיל לה לקיים מה שנא' כלו בדמעות עיני:
מנשמה. מתרפא בלשון ירושלמי וכן פי' הערוך:
דנחת כו'. שהוריד כבדי ונתקע ממקומו מן הבכי שבכיתי עליו ולא הועיל לי כלום:

פסקה טז

לאמותם. גלוסקין. דגן היינו גלוסקין שדגן לאו בר אכילה הוא:
קונטיטון. יין קונדיטון מבושם בדבש ובשמים:
חמר עתיק. יין ישן:
שירא. צמיד:
קדש. נזם:
וסק לשוקא. ועלה לשוק אולי תמצא מאומה לקנות לנו לאכול והיה עולה לשוק וראה ולא מצא כלום והיה מפרפר ומת:
ה"ג והיא אמרה לברה חמי כו'. פי' והיא אמרה לבנה צא וראה מה אביך עושה ועלה לשוק וראה את אביו שמת והיה גם הוא מפרפר ומת עליו:

היינו בעלה כו'. בהתעטפם לשון רבים לזכרים ונתעטפו ומתו זה על זה:
ברא זעירא כו'. בנה הקטן רצה לינק ולא מצא חלב:

פסקה יז

מה אעידך. כל נביאי גרסי':
ה"ג השכם ושלוח השכם בבקר ושלוח בערב:
צווחין כו'. קורין לביזה עדיתא וכן ת"א:
ויעודין כו'. דרש אעידך לשון בית וועד:
שנים. שני בית עולמים:
קישוטין. אעידך דרש מלשון תכשיט ועדי ועיין בשמות רבה פרשה נ"א ובמדרש חזית בפסוק מצאוני השומרים:
זוני. פי' הערוך אזורות:
לאיזה אומה דמיתי. לאיזה אומה עשיתי נסים כמו שעשיתי לכם עד שתהיו דומים זה לזה:
לכשאשוה לך. שאהיה שוה לך שאשב לי לבדי שנאמר ונשגב ה' לבדו וכתיב הכא איכה ישבה בדד. ונאמר ה' בדד ינחנו:
המצויינים. מסומנים:
ובתגלחת. שנאסרו בהקפת הראש ובהשחתת הזקן:
שברו של ים. עיין בשמות רבה פרשה ט"ו:
שירה על הים. ופירוש הכתוב אותו שהגדלת על הים הוא ירפא שברך או קרי ביה שברך בשיבולת לשון תקוה ואחרית טוב:
זה אלי כו'. יותר היה נראה להגיה מי כמוכה באלים וזהו מי ירפא לך. וכן מצאתי בספר ישן:
ה"ג ריב"ל אמר מי ירפא לך כו'. פי' אם תשמע לקול הנביאים אז תתרפא או י"ל נביאיך ירפאו לך כמו שנאמר נחמו נחמו עמי וכן מצאתי בהדיא בס"י ומלת ירפא לך נמשך למלת נביאיך הכתוב אחריו:

פסקה יח

נביאיך: **על אפוי**. בערוך ערך חף גרס חפיו. ופי' שהנביאים היו מעלימים ומכסים כסוי על כסוי חטאה שהיו המה מכסים עליהם:
מאסיין. פי' ענין כסוי כמו מיאמוס דלעיל בפתיחא ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר ולגי' הספר פי' ג"כ היו מניחים על פניהם כסוי כאלו אינם רואים רוע מעללם:

ומדוחם כתיב גרסי'. וכדלעיל בפסוק קראתי למאהבי. פירוש הנביאים היו מדיחים אותם תוך הגולה בנבואת שקר שהיו מתנבאים להם לטובה:

פסקה יט

ספקו: בן יוחאי גרסי':

הכי גרסינן ומחשב שם שלא יחשוב בירושלים ויצטער. והכי מוכח בהדיא סוף פרשת פקודי ועיין שם:

ויצטער. אם לא יעלה לו החשבון כפי רצונו:

הכי גרסינן ורבי נתן אומר פרקמטוטא סליק כו'. ועיין סוף פרשת פקודי:

עמריה. מלאכתו כמו לא תתעמר בו. ובספר ישן גרס סרק עמרא סליק כו' פירוש אומן הסורק ומתקן הצמר:

הכי גרסינן דמך ולא זבן. פירוש לן וישן שם ולא מכר מלאכתו אמר זו היא העיר שאתם אומרים עליה שהיא משוש לכל הארץ בתמיה:

פסקה כ

קרן גרסי'. פי' הקדים והשכים בבקר ומכר את שלו אמר טוב ואמת אמרתם שהיא משוש לכל הארץ:

פסקה כא

עשה ה':

משעה שאמר כו'. כלומר מאחר שאמר כך שמא תאמר שכן עשה ח"ו וטוב להגיה שמא בך עשה:

אלא עשה ה' גרסי'. וסיפיה דקרא בצע אמרתו אמירתו בצע והפשיר הפשרה נקרא ביצוע כמו שדרשו חז"ל בפ"ק דסנהדרין על פסוק בוצע ברך:

בזע. קרע:

פורפרין. לבוש מלכותו ועיין לעיל בפסוק ראשון:

אחרים. אבל הוא אינו בשמחה ועל זה נאמר צעק לבם על שהרים קרן הצרים:

פסקה כב

קומי: הכי גרסינן בירושלמי פ"ק דברכות ארבע משמרות בלילה וארבע משמרות כו'. ועיין שוב שם הגירסא קצת באופן אחר:

וארבע משמרות כו'. פי' יום ולילה נחלקים לשמנה חלקים ועיין לקמן:

כדי לאומרו גרסינן. פירוש שיעור שיאמר אדם מלת רגע:

וששת אלפים כו'. בפ"ק דברכות גרס שמונת אלפים ושמונה מאות ושמנים ושמנה.

טעמיה דרבי. דאמר לעיל ארבע אשמורות יש בלילה נמצא שבחצי הלילה הוא ראש אשמורה שלישית וסוף אשמורה שנייה:

הא ניחא. דכתיב חצות לילה וגו':

הכי גרסי' טעמיה דרבי נתן ראש אשמורת התיכונה (שופטים סימן ז'):

ורבי נתן מה מקיים כו'. הא בחצות הלילה לאו ראש אשמורה היא:

ואיך עבידא. היאך נעשה זה והא כיצד שפעמים היה מקדים ופעמים היה מאחר ובירושלמי גרס הא כיצד:

ה"ג בילקוט תהלים וכן מוכח בירושלמי עד תשעה שעות וישן עד ראש אשמורה התיכונה ועמד ועסק בתורה:

ובשעה כו'. והטעם כשנהג עצמו כמנהג המלכים באכילה היה ממעט בשינה ב' שעות שלא להמשיך כולי האי בתענוגים וכשסעד סעודת עצמו היה ישן שיעור שינה הראוי לכל אדם שיעור ב' אשמורות דהיינו שמונה שעות והקדמונים ז"ל נתנו בו סימן ישנתי א"ז ינוח לי א"ז גמטריא שמונה:

איתער כו'. התעורר כבודי מפני כבוד בוראי שכבודי אינו כלום לפני כבוד בוראי ברוך הוא לפיכך אני מעורר השחר והשחר אל יעוררני שיאיר היום ויעירני משנתי:

והיה עומד. דוד היה עומד והיה מנגן זמירות ותשבחות לאל ית':

ה"ג בירושל' ויהי כנגן במנגן אין כתיב כו'. פי' במנגן משמע הוא היה מנגן בכלי המנגן וזהו הכנור המנגן משמע הכנור עצמו היה מנגן:

הכי גרסינן מה מקיים רבי קרייה דרבי נתן:

ה"ג אמר רב הונא סופו של שנייה וראשה של שלישית שמתווכות הלילה:

שמתווכות. שממצעין ומחלקין הלילה באמצע:

ה"ג אלו נאמר תיכונות יאות הות. פי' תיכונות לשון רבים מורה על שני אשמורות תיכונה כינוי ליחידה ומשני האשמורות הראשונה לא היתה נחשבת כלום לענין מלחמות גדעון שעדיין לא הגיע הזמן שבאשמור' הראשונה היו השונאים עדיין נעורים שלא נשתקעו בשינה ובירושלמי גרסי' דעד כדון ברייתה עיירון. וקצת מאמר זה תמצא במדרש רות ריש פ' ו':

פסקה כג

ראה: והיתה ממדדת כו'. ומה שנוסף עליו היתה נותנת משקל זהב ועיין לעיל דף ס"ד ע"א שדואג היה הנמדד והנשחט וצריך לומר שמת אביו והניחו בן קטן:

פסקה כד

שכבו: ה"ג ילכדו זקן עם מלא ימים לפיכך שכבו לארץ חוצות. ור"ל לפי חטאתם היה עונשם וה"ג בהדיא בספר ישן:

פסקה כה

תקרא: ה"ג מגו ביתאי. פי' אותו הדר בתוך ביתי קראת עלי למלחמה כדמפרש רבי מרינוס ואזיל:

קוסי פוריפיראן שלי גרסי'. והערוך גרס קוסי טרפיזי שלי ופירש בו אוכלי שלחני. טרפיזי הוא שלחן. קוסי לשון אכילה כמו הכוסס חטים והכס פלפלין ובלשון יון קוסי נשיכה וגירסת הספר פרפיראן פי' ג"כ מאכל מל' פרפרות:

זה דאתי עלי. הרי זה בא עלי למלחמה:

כנגד כו'. כלומר אפילו הבנים שהיו עתידים וראוים לצאת מהם היה החטא מאבדן שלא ימצאו לעולם:

ורביתי. וי"ג קמוצה והרי"ש פתוחה והוא לשון עבר כמו טפחתי אבל ורביתי הוא בשו"א המורה על העתיד לצאת מהם:

פרשה ג

פסקה א

אני. ה"ג ד"א שלישים אני הגבר דהוא מתלתא:

דיליפנא יסורין כו'. אני הוא שכבר הורגלתי לקבל באהבה היסורין על קדושת שמך ומה שהנאה והטוב בעיניך גם הוא הנאה לי ואקבלנו ברצון אע"פ שבעיני נראה שלא היה לך להביא אותי לידי מדה זו ועל כל פשעים תכסה אהבה במה שקבלתי עלי תורתך ואלהותך יותר מכל העמים וכדמפרש ואזיל כך יש ליישב גירסת הספר ולפי המשל שמביא:

והכי מוכח גירסת הילקוט. אנא היא דיליפא כל מה דאת בעי איתי עלי. כלומר אני הוא שצריכה לקבל ממך כל מה שתביא עלי קבלתי אלהותך ותורתך ואחר כל זה ראיתי עני:

אקשית אפך. הקשת והעזת פניך:

נעשה ונשמע. בילקוט מוסיף עוד ומסיים ואחר כל השבח הזה אני הגבר ראה עני:

איוב. בערך היסורין שקבלתי ועיין עוד בילקוט:

כיון שראה אותי כו'. דרש ראה קמץ כולו לשון עבר:

גברני. עשה אותי גבור לעמוד בכל היסורין:

בעולם הזה גרסינן:

מתייאש כו'. שהניחם ביד היסורים כמי שמתייאש מדבר מה וכן הוא לקמן סוף פסוק ויגרס ובילקוט הגירסא נשתנה קצת:

פסקה ב

בלה: **עיצומי**. חזקי וגבורתי:

נראה דגרסי' שהיו כבני העצומים ור"ל כבני הענקים:

ד' חשובים במתים. בפ"ח דמסכת נדרים:

פסקה ג

גדר: **ערביא קסטרא כו'**. מיני ארצות הם וישראל סגורים הם בתוכם לא יוכלו לצאת ועיין בערוך ערך קסטרא:

ארנוניות כו'. מיני מסים מאדם ובהמה ונכסים:

אני מקבל גרסי':

נפרטין. נמנין בפרוטרוט א' א' והקב"ה מדקדק בהן:

בא אחד באחרונה גרסי':

תיסתם. תשבר ותסתר ואולי שצריך להיות תסתר:

חביתו. אותו חבית שחפץ לכבד בו את המלך:

לפי שתמו כו'. קרי ליה שתם לשון תמימות ובספר תניא ל"ג לי' ופי' הוא ז"ל שתם הפריד והפריש כד"א וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן:

גדר דרכי כו'. כל המעשים הללו להורות שבזמן ההצלחה היו ממהרים אורחותם בסיעתא דשמיא ואח"כ נהפך למשחית והנני צריך להוסיף ולגרוע על פי הירושלמי דסוף מס' מעשרות ועל פי הערוך בערך צמד:

ועולות ומתפללות. בירושלם:

ה"ג ויורדות עד שלא יחמיצו:

ה"ג ושבחן בבית מיקדשא ולא כו'. עד לתאינא קדמי מנהון והאי כו':

הווין סלקין כו'. בבקר היו עולות ומשבחות בתפלה בבית המקדש ושבו לאהליהם טרם שהשכים שום אדם לתאנתא ללקוט אותן שנשרו בלילה שצריך להקדים ללוקטן קודם שיזרח השמש עליהם כדאיתא בהאי עובדא דר"ע ותלמידיו במדרש חזית בפסוק דודי ירד לגנו:

ושבחן. בירושלמי גרס ושבתן ומוכח התם מדבר הלמד מעניינא כי כן עיקר ומ"מ גי' הספר אין למוחקו:

ה"ג והאי ספרא דמגדלא הוה מסדרא קנדילי בכל ערובה שובא סליק שבה ונחת כו' ועיין בערוך ערך צמד:

ספרא. פי' שמש בית הכנסת וכן היו קורין את השמש ועיין בב"ר פ' ס"ה ובירושלמי גרס והאי שמש כו':

דמגדלא. שם עיר והוא מגדל צבעים:

מסדר כו'. היה מתקן ומסדר הנרות בבית הכנסת סמוך להכנסת שבת לכבוד שבת ולא היה מדליקן עדיין ועלה לירושלם להתפלל וירד והדליקן קודם הכנסת שבת ועיין בערוך ערך צמד:

ה"ג ומדליק יתהון ואית דאמרי ספרא הוי בכל ערובא שובא הוה סליק ופשט סדריה בבית מיקדשא ונחית שבית בביתא. פירוש מלמד תינוקות היה או חזן הקורא בשבת ועלה לירושלם וחזר הסדר ועשה שבת בביתו ויש לקיים גירסת הספר ולומר שהיה שמש בית הכנסת וחזן הקורא בספר תורה:

ופשט כו'. וחזר על סדריה ועיין סוף פ' כי תשא:

דהוה קאי כו'. היה עומד וחורש וברחה ממנו פרתו יצא הוא לבקשה ואמר לבריות כזאת מה שקרה לו אמרו לו באיזה דרך באת התחיל להראות להם ולא מצא הדרך והיה קורין עליו מקרא זה גדר כו':

אצדי. החריב ובירושלמי גרס הכי פסקת תורתי קמיה הוה פרייה והוא פרי עד דהשתכח יהיב בבבל א"ל אימת נפקת א"ל יומא דין א"ל בהדיית' אתית' א"ל בדא א"ל אתי חמי לן נפיק בעי מחמי לוי ולא חכים בהדיא ע"כ והרואה יראה לעינים שטוב להגיה כך:

פסקה ד

דוב: **תילחי**. פי' הערוך חתיכות ושסע אותו ת"י ותלהי יתיה והוא כמו תילחי תילחי דפ' אלו טריפות שפירושו חתיכות חתיכות ובחילוף אותיות אחה"ע:

שנפשח גרסינן. פי' נסדק ונשבר:

בורמא כו'. הערוך הביאו ולא פירשו:

גברני. חזקני ואמצני להיות נצב ועומד בכולן כדלעיל דף ע' עמוד ב':

פסקה ה

הביא: **בני אופיכיה**. לקמן במגילת אסתר ויהי בימי גרס בני אוכפיא כו' והם שמות של אומות ועיין בערוך ערך אמר האחרון:

ישיחו בי יושבי גרסי'. ועיין מאמר זה לעיל בפתיחא ישיחו בי:

ה"ג ושותים ומשתכרים הן יושבים כו':

אכלו החוחים גרסי':
ה"ג ומכניסין המומוס לטיאטרון:
ה"ג אוכלים בשבת ואין להם ועצים כו':
על מצות כו'. ע"ל בפתיחת השביעני:

פסקה ו

ויגרס: **בכליבא**. בכלוב של עופות והוא כעין תיבה ועיין לעיל בפתיחא בושנו:
תנן כל שהוא גרס':
כל שהוא כו'. כל סעודה שהיא באה בשביל ט"ב כלומר שמפסיק בה מלאכול עוד:
פחית. קטן וגרוע ונתן עליו אפר וכל זה הוא בירושלמי סוף מסכת תענית וגירסת התוספות הוא צבע פיתתיה בקיטמא פי' היה טובל פתו באפר:
אומנות. של הנחתומים:
בחטי מנית. פסוק הוא ביחזקאל סי' כ"ז ופי' שם רש"י והרד"ק ז"ל מנית שם מקום בא"י שחטיה יפים וגסות שנמכרות במנין והביא כן רש"י בשם המדרש וכן הערוך בשם ילמדנו בערך מן ופי' בו כפי' רש"י דלעיל ולפי זה צריך לומר כאן חטים דמנין ודייק מרבנן כמה מינים יש בו אבל גם בקהלת בפסוק כל הדברים יגעים גרס כמו כאן ויש ליישב הגירסא ולומר שהספר סבר כדעת תרגום יונתן שתרגם שם חטים ריחוש ופרש"י ריחוש קביצות מניינים הרבה והיינו דקאמר הכא דלא מנין:
וקמו. ועמדו ופסקו שלא ידעו לחשוב יותר:
פרכוטס. לפי הענין פירושו קפילא אומן המתקן מאכלים:
לא ראינו כו'. אנחנו לא ראינו שום טובה שהיה לו דבר חידוש שיהיו מאה מינים בביצה לבד ור' שמעון אמר אפי' לא שמענו מאחרים והכל דרך קובלנא ואבל שאבותינו אמרו נשיתי טובה ואנחנו לא ראינו ולא שמענו:
ופסק. הפסיק סעודתו מלאכול עוד:
שמע ריש גלותא. שרבי יהודה בא לעיר והלך אליו וא"ל היה משגיח כו' לבקשתי ובא עמי וסעוד אצלי א"ל כבר אכלתי ופסקתי מלאכול. א"ל היה משגיח בי שלא יאמרו הבריות ר' יהודה לא היה מחשיב לריש גלותא ולא השגיח בבקשתו והיה מטריח עליו ביותר עד שהלך עמו וכיון שהלך אמר ריש גלותא לנערו אותו מין תבשיל שתביא פעם אחת לפנינו לא תביא לנו בפעם אחרת כדי שבכל פעם יבא לו טעם חדש דרוחא לבסומי שכיחי משהיו אוכלים הביאו לפניהם שמונים מיני מאכל:

מגירסת הערוך ערך נפש וערך כס ותוספות בפ' בכל מערבין וסמ"ג ותניא בהלכות ט' באב נתבאר דה"ג אייתון קדמיהון שמונים פטיליקין אכל מכל פטיליק חד פת ומכל פתיס חד כס א"ל רבי מן דאכלית ופסקית אייתון קדמך תמנין פטיליקין מחדא פטיליק אכל ר' חדא פתית. ומחדא פטיס אישתי רבי חד כס כו'. ופי' ריש גלותא אמר כן לר' יהודה מאחר שאכלת והפסקת מלאכול אכלת מכל פטיליק כו'. וכדי להשביח את עצמו א"ל כן כלומר האמנם כבדתיך שודאי בפעם ראשונה לא אכלת כל צרכך וא"ל וכי בחנם קורין לגוף האדם נפש מפני שהיא כל מה שנותנין לה היא גדולה ורבה עליהם:

פתית. הוא פת:

פטיס. מין חבית כהאי דאמרינן בפ' שני דביצה הללו בעלי פטסין:

איתקבל כו'. נתארח אצל יוסי רישא הביאו לפניו שמונים מיני מוחין מעופות ותקטן עוד זאת בעיניו ואמר ליה לא יכעוס ר' על מיעוט המאכלים שלא היתה הצידה מספקת היום כלומר לא עלה לי במצודה כדי הסיפוק ולכן היו קורין אותו יוסי רישא על שלא היה מאכלו רק מוחות מעופות:

בשבתא כו'. בשבת מה אתם עושים ומרבים לכבוד שבת א"ל אנו כופלין כו' בשבת עושין שמונה וארבעים תבשילין:

ויהיב כו'. ר' חייא נתן לתלמידיו של רבי יהושע מעות דרכמונים ואמר להם לכו ועשו לו לרבכם רבי יהושע כמנהגו כי אני לא אדע מנהגו:

כד הוה ליה כו'. כשהיה לו היה מתקן מאכלים אלו וכשלא הוה ליה כו':

נראה דה"ג נסיב גילעינין ומני כו' והם גרעינין בתלמוד ירושלמי והסופר ראה גי מן גילעינין וכתב שלשה עשר ומצאתי און לי בספר ישן דגרס גרעינין ופירושו שהיה מונה גרעינין על כל מין תבשיל כפי רוב התבלין והתיקונים הצריכים לו כדי שלא ישכח סדרם:

רחיצת ידים כו'. נראה דהכי גרסינן רחיצת ידים ורגלים בחמין וכן הוא בפרק במה מדליקין וכן הסברא נותנת כי לאחר שהרחיץ כל גופו במרחץ למה לו שוב למים חמים או אולי צריך לומר רחיצת ידים ורגלים במרחץ ופרש"י בפרק במה מדליקין שהנביא היה מתאונן על שנמנע מהם טובה:

חוזר כו'. ופי' הכתוב אמרתי שאבד נצחי אבל תוחלתי מאת ה' שדרכו לשוב ולרחם ועיין לעיל סוף פסוק אני הגבר:

פסקה ז

זכר עניי:

יצאו אלו כו'. תנכה זה נגד זה:
ה"ג מי יתן עמי עמי כמראש כו'. כלומר אע"פ שחוטאין ומלינים עלי הכל אקבל:
אדמתם וגו' גרסי'. וסיפיה דקרא ויטמאו אותה משמע הלואי וישבו על אדמתם אע"פ שיטמאו אותה ובילקוט הגירסא יותר ברורה ועיין שם:
אף כאן כו'. אמר הנביא ידעתי כי זוכר אתה אותי שתשוח עלי נפשי והכי מוכח בילקוט:
שאתה זוכר כו'. ליקח נקמתי מהם אבל מה אעשה ונפשי תשוח ולא אוכל להמתין עליו:
ה"ג עד דשמינא עביד קטין כו'. פי' קודם שהבהמה השמנה נעשית קטן וגרוע רע נפש של הרעה יוצאת ואינה יכולה להמתין לראות ברעתם ודלותה של שמנה והכי מוכח גי' הילקוט וגי' הערוך ערך חשך ועיין עליו אם בעל נפש אתה:
ארגוונות. מיני בגדים של ארגמן:
מתנחמת. על שהיא יושבת בתוחלת ממושכה ויהי בעיני' כימים אחדים:
אלמלא כו'. שבראותי אותה נחמתי על ההמתנה:
ומייחדים כו'. אוחיל דרש לשון תפלה מלשון ויחל משה:

פסקה ח

חסדי ה': **מתייאש כו'**. עיין לעיל סוף פסוק אני הגבר.
מחדשנו כו'. עיין בב"ר פרשה ע"ח:
בבקרן כו'. עיין שם:
ה"ג א"ל אין א"ל ולאן אינון אזלין א"ל מן הן דמתבריאן א"ל ומניין מתבריין כו':
נטר הוינא גרסי':
דוכסין כו'. מיני מושלים הם:
נסיב כו'. אני לוקח הדוכוס אצלי ולעיל בפרשת ואתחנן איתא שכל א' בירר לו אחד להיות עליו למושל ומגן ומושיע.

פסקה ט

טוב ה': **כבישין כו'**. כבוש וכמוס בלבבם דרכי התורה ועיין בויקרא רבה פי"ז:
לשארית נחלתו. למי שעושה עצמו כשירים הכי מפרש לה בפ"ק דמסכת ראש השנה:
מתיאש כו'. עיין לעיל סוף פסוק אני הגבר:

פסקה י

ישב: **הפנסין**. לטערנ"א ועיין מאמר זה בפסוק ראשון:
פשיט קרייה. חוזר על המקרא לדורשה ועיין סוף פרשת כי תשא:
מטי לאילין גרסי'. פי' כשהגיע לאלו הפסוקים היה בוכה ועיין בויקרא רבה פ' כ"ו וסוף מדרש קהלת:

להעלות אותי. ואמרו בפ"ק דחגיגה ששמואל היה מתייירא מיום הדין וזה היה ענין ההתרגזות ולכן היה בוכה ומה אם שמואל היה מתיירא אנו עאכ"ו:
שאין בהם ממש. כלומר אפילו שיחה קטנה שאינה חשובה לכלום ונ"ל זה היה בוכה כמו שאמרו בפ"ק דחגיגה עבד שרבו מגיד לו שיחתו תקנה יש לו בתמיה:
בקשו וגו'. וסיפיה דקרא אולי תסתרו ביום אף ה' כולי האי ואולי:
הכי גרסינן ואהבו טוב וגו':
ואהבו טוב גו'. סיפיה דקרא אולי יחנן ה' אלהי צבאות וגו' כולי האי ואולי:
כי את כו'. יביא במשפט וגו' גרסי'. וסיפיה דקרא על כל נעלם ואמרו בפ"ק דחגיגה עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות תקנה יש לו:
פיהו וגו' גרסינן כולי האי ואולי ועוד כתיב אחריו יתן וגו':

פסקה יא

כי לא יזנח:
לא שביק כו'. לא עזב ולא יעזוב וכן הוא במגילת אסתר בפסוק ישנו עם אחד ועי' לעיל בפסוק בכה תבכה בלילה:
מתייאש כו'. עיין לעיל סוף פסוק אני הגבר:
יכזבו לו וגו' גרסי':
בבבל פעלו כו'. עיין זה משלם במדרש חזית בפסוק זאת קומתך:
ה"ג ויבא לב שבבבל:
והגה. הגיה והאיר וגילה את מכתם ועי"ל מענין מיסמוס ומשמוש כדאיתא בב"ר פרשה א' ופרשה ס"ט ושמתיך ביד מוגיך אילו דממיגין מחתיך ועיין שם:

פסקה יב

לדכא: נראה דה"ג תחת רגליו וגו' זה נבוכדנצר. וכך מצאתי שוב בספר אות אמת בשם נוסחא אחרינא:
יהב בידך גרסי':

פסקה יג

מי זה:
לא יצאת טובה כו'. כלומר הרע והטוב לא יצא מפאת הגזירה והמערכת עד שלא תשקיף ותבחין בפעולת המקבל אם טוב ואם רע הוא וימשוך מזה שהטוב יקבל הרע והרע הטוב אך הוברר ואיגלאי מלתא שהכל נמשך לפי פעולת המקבל אם טובות הנה יקבל הטוב מטוב לכל ברוך הוא ואם רעות הנה ישלם ה' לעושי רעה כרעתו שהרע לנפשו

ואמת פי' זה ועיין ריש פרשת ראה אנכי כי שם תמצא מאמר זה בשם אמרו בשינוי לשון ועיין שם בעקידה:

וחי. י"ל ועוד חי אתה ולא חסר לך כלום במה שחיותך בידי:

ה"ג על חי העולמים. ועיין בערוך ערך מה ובתנחומא בפרשת בהעלותך:

בני תורעמנין. ישראל הם בניו של מתרעמים וכדמפרש ואזיל:

להמליך את בנו גרסי':

גוסא כו'. מיני חוליים הם ועי' בערוך ערך גס:

אף ציון כו'. והקדוש ברוך הוא חשבה לטובה שיצרפו ויתלבנו בכור הגלות ככתוב תם עונך בת ציון ועיין בפ' תם עונך:

פסקה יד

נחפשה: דרש ר' בא בר זבדאי גרסי' וכל זה הוא בירושלמי דמסכת תענית בפ' סדר תענית כיצד:

אפשר כו'. כלומר אם פי' הפסוק שישא הלב אל הכפים היאך אפשר שתשוב אליו אלא נשא פי' נשווה לומר שנשוה הלב לידים לנקותם מכל דבר רע ואח"כ נבא אל אל בשמים וכדמפרש ואזיל:

וחזר עליה גרסי'. ובירושלמי גרס אפשר כן אית בר נש דנסב ליביה ויהב ליה בידיה אלא מהו נשא נשווי לבבינו כו':

מבגין כו'. בשביל כי אדע שיש פה מי שאמר עלי לשון הרע לפני ר' יוחנן לפיכך דונו עצמכם ויתוודה האומר על חטאו ויקבל עונשו אמרו חז"ל היה שם ר' חייא כו' עמדו ויצאו כדי שלא יתבייש האומר בפניהם:

כרנכי. מין ירק יש מהם מרים ויש מהם חמוצים מאד ויש מהן חמוץ מעט כשאור הזה כלומר כן יש עבירות חמורות וחמורה שבחמורות וקלות ובערוך ערך עלת תמצא גירסא אחרת:

בסימא. חומץ:

אין דעובדין כו'. אם יש מעשים רעים אינם רע רק לבעלים העושים אותם ודרש מרינו לשון מרות ואדנות:

כמדותיך גרסינן:

והחרבת כו'. וזהו אתה לא סלחת להאריך להם וליפרע מהם מעט מעט כמשמעות לשון סליחה כמ"ש ויאמר ה' סלחתי כדברך ואולם חי אני וגו' שימותו במעט מעט באופן שלא יחריב בית המקדש אלא החרבת בית מקדשך:

פסקה טו
סכותה: ה"ג בשוחר טוב ובפרשת ואתחנן לעולם פתוחין אמר רב ענן אף שערי תפלה אינן ננעלים לעולם הה"ד כו':
ואין קריאה. במקום הזה אלא תפלה:
שלא תשמע. שלא תהא נשמעת:
מאסייא כו'. כך קורים אותנו האומות מאוסים ופסולים:

פסקה יז
עיני: **מאי טעמא**. כלומר איזהו הם השלשה מקומות:
משוש פראים גר':
עד יערה כו'. הרי רוח הקדש והיה המדבר הרי הגאולה וכן עד ישקיף הרי הגאולה וירא ה' הרי רוח הקדש:
חמש מאות כו'. עיין לעיל בפסוק בלע ה':

פסקה יח
צוד: **זה יוסף כו'**. כל אלו נתנו בבור:

פסקה כ
רבת: **ואית יהודאי כו'**. וכי יש יהודי עובר לפני אדרייאנוס ושואל בשלומו וכי חשוב אתה לשאול בשלום המלך ואמר לעבדיו לכו וקחו את ראשו ממנו:
אחר זמן. עבר יהודי אחר וראה מה שנעשה בראשון ולפיכך לא שאל בשלומו:
ואית יהודי גרסי':
אמר להו גרסי'. ופירוש אמר להם לעבדיו לכו וקחו את ראשו ממנו א"ל בעלי עצה שלו אין אנו יודעים מה אלו המעשים שאתה עושה מי ששאל בשלומך הומת ומי שלא שאל בשלומך הומת גם כן אמר להם ואתם רוצים ליעצני היאך אני אהרוג לשונאי:
מלכה. עצה כמו מלכי ישפר עליך דדניאל:
עוותתי. לשון עוות הדין:

פסקה כא
שמעת: **אנא זמריהון**. אני זמר שלהם שעושים שירים וזמרים עלי ועל גלותי כדלעיל בפתיחא ישיחו בי וגו' שותי שכר ופסוק הביא בכליותי:

פסקה כב
תשיב: **בחיקו של עולם**. באמצע הישוב יושבת ציון כחיק הזה שהוא אמצעי של אדם:
ה"ג בחיקו של עולם כד"א ומחיק כו':

שהיו נוטלים. העמלקים כשבא עמלק ונלחם עם ישראל בצאתם ממצרים שנא' ויזנב בך כל הנחשלים:

ארבע קונדסין גרסי'. פי' עמודים:

כך ממיתין. בתמיה ובמדרש שמואל גרס הכן ממיתין דרש אכן כמו הכן בחילוף אל"ף בה"א כדין אחה"ע:

השרים. דרש סר כמו שר:

ה"ג כלפי מעלה על דא נפרע ממנו:

מלמד כו'. מדכתיב וישסף ואיני יודע אם דרך ארכו או דרך רחבו ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש:

ה"ג וחד אמר עזיזות לבא:

עזיזות כו'. לב אמיץ וחזק כדי שיסבלו היסורים ויתיסרו מאד כמו שכתבו המפרשים בפסוק ואני אקשה את לב פרעה שיקשה לבבו למען יוכל לקבל המכות:

תלי. לשון עייפות ולאות ומלת תאלתך דרש כמו תלאתך:

אלות כו'. דרש תאלתך לשון אלה וקללה תחשב להם:

פסקה כג

ה"ג לפי שבקש לאבד את ישראל שהם עתידין כו':

פרשה ד

פסקה א

איכה יועם: **רבי שמואל כו'**. הרואה יראה שהספר חסר ונראה דה"ג ר' שמואל אמר איך כיסה דהבא כד"א כל סתום לא עממוך והוא מלשון יועם וכן ארזים לא עממוהו והרד"ק בספר שרשים הביא שלשתן בשורש אחד וכן בספר הקונקורדנצייא ושוב גרס ורבנן אמרי איך שינה דהבא. ודייק מדכתיב בתריה ישנא הכתם. או דרשו מלשון רוח עועים ונעוה לב שענינם דעה נשתנה ונחלפה מהנכון אל הפוכו ושוב גרס רבי חמא כו' עד איכה יועם דתני רבי חייא כו'. ובאות אמת הרבה להגיה בשם נוסח אחר והמאמין לא יחוש:

דתני ר' חייא כו'. בפרק כיצד צולין את הפסח:

עוממות. כבויות לגמרי:

ה"ג כיצד מביא מן הלוחשות:

לוחשות. בוערות:

כד הוה כו'. כשהיו החכמים יוצאים לבקש מזונותיהם מפני דוחק השעה היו החכמים האחרים קורים על אלו הנדחים תשתפכנה כו':

לארנטס. לפי הענין הוא כלי של זהב המזהיר ומבהיק:

בקברות. לשון רבים ומיעוט רבים שנים ובפרש"י באיכה יועם מביא מדרש זה ומשמע שלא גרס שתי:

כבר כתיב בני ציון. הרי שהענין מדבר בבני ציון:

פסקה ב

עירוני. בן כפר כן פירש הערוך וכנגד ירושלים היו כולם נחשבים לעיירות:

מן היציאות. מן הוצאות הסעודה לרמז כשם שהשלחן הטפל למה שעליו דמיו יקרים מן הסעודה שעליו כן האשה הנשאת וטפלה לו היא גדולה ויקרה ממנו:

ירודה. שפלה:

ונשנה. ששונין לקרותו עוד פעם שנית שמא שליח טעה בפעם ראשון כהאי עובדא דבר קמצא:

פסקה ג

מעשה: מעשה זה מבואר היטב בפרק הנזקין:

ה"ג והבא לי קמצא רחמיה. פי' שהוא היה אוהבו:

עאל. נכנס בר קמצא וישב כו':

עאל. נכנס בעל הבית:

אריסטייא. בין האורחים המזומנים לאריסטו וסעודת הבקר נקרא כן:

א"ל בעל הבית לבר קמצא הלא אתה שונאי ואתה יושב בתוך ביתי קום וצא לך מן ביתי וא"ל אל תבייש אותי ואני אתן לך דמי סעודתי מה שאני סועד וא"ל אל תהא מיסב כלל. א"ל אל תביישני ואני אשב ואיני אוכל כלום וכדי בזיון בזה כמו שדרשו בפסוק עבדי יאכלו ואתם תרעבו:

דמי כל הדין כו'. דמי כל הסעודה הזאת:

נפיק ליה כו'. בר קמצא יצא לחוץ ואמר בלבו אלו המסובין יושבים בשלוה ומתיאשים מהפורענות שאינם מתייראים משום אדם אני אלך ואלשין עליהם:

איכול קורצהון. כינוי הוא לרכילות וע' בפרש"י בחומש בפסוק לא תלך רכיל ושם ברמב"ן:

בחילופייהו. במקומם:

ה"ג בחילופייהו נזף ביה. פירוש גערו בנזיפה ולא האמין לו הלך אצלו שוב פעם אחרת:

איפרכוס כו'. שלטון עבדך וגם קרבנות ואתה תדע שאיני משקר כשבאו בדרך ישן לו האיפרכוס בלילה:

ועמד הוא. בר קמצא:

בעלי מומין. בפ' הנזקין מבואר יותר ועיין שם:

אוחרנין כו'. הקריב אחרים תחתיהם כדי לקיים מצות המלך אבל לא גלה זה אל השליט מפני שלא היה מאמין לו שזהו מום ועיין בפרק הניזקין:

שלח. אותו איפרכוס:

ההוא כו'. אותו דבר שאמר לך היהודי אמת הוא:

הדא כו'. זהו שהבריות אומרות למשל בפיהם בין כו' כלומר בין טעות שנפל בין קמצא כו' שלא דקדק השליח היטב:

ענוותונותו כו'. שלא רצה לנהוג שררה ולמחו' בבעל הבית:

חסר. חסר אבר:

פסקה ד

מעשה בר' יהושע בן חנניה:

עומד בקלון. על משכב זכור:

לבדקו. אם ימצא בו דבר טוב:

כיון ששמע כו'. שהוא בן תורה וירא ה':

העבודה. לשון שבועה והרבה יש בתלמוד ומעשה זה בתלמוד בהניזקין ובירושלמי בפרק בתרא דהוריות. על פי הירושלמי פ"ד דמסכת דמאי ובפ"ק דמסכת עבודת כוכבים יש להגיה לסעודה אלא א"כ הופך כו'. והנני אציגה לפניך לשון הירושלמי ומתוכו יתבאר הענין וזה לשונו תני לא יסרב אדם בחבירו לאורחו בשעת שהוא יודע שאינו רוצה לא ירבה לו בתקרובות וכו' כדאיתא בפרק גיד הנשה בתלמוד שלנו עד ידע דהוא רחיץ והוא מטרח עליו ובירושלם הוה הפוך פיבליה דשמאלא לימינא תני אין מוליכין לבית האבל בכלי זכוכית צבועה מפני שטועינו טענת חנם עד כאן לשון הירושלמי. וטעם לכולם הוא שאסור לגנוב דעת הבריות וזהו טענת חנם שחבירו מחזיק לו טובה על חנם וכדאיתא בפרק גיד הנשה ועל זה אמר ידע דהוא רחיץ כו' שיודע בחבירו שהוא בטוח ומזומן לסעודה והוא מטריח עליו לאכול עמו הרי גונב דעתו שחבירו מחזיק לו טובה על חנם. ובירושלמי פרק קמא דעבודת כוכבים מצאתי הגירסא באופן אחר ולא ראיתי לכתבו ולכן היו נוהגין בירושלים שכל מי שהזמינו לסעודה היה הופך פיבליה השמאל לימין ומימין לשמאל וזה היה היכר שיכירו הכל וידעו שהוא מזומן לסעודה

ושלא יזמינוהו לסעודה אחרת ומלת פיבליה כך מצאתי בכתיבתו ונקודתו בירושלמי כתיבת יד על קלף ישן מאד ואולי הוא יד אונקלי הכתוב פה ואונקלי פירש הערוך מלבוש וכן פיבליה הוא מלבוש של כבוד כדאיתא בבראשית רבה פרשה ל"ז שם זכה לטלית ויפת לפיוולא ופירוש שם רש"י ז"ל טלית נאה ומצאתי במסכת דרך ארץ פרק ח' וזהו לשונו לא יאמר אדם לחבירו בא ואכול עמי מה שהאכלתני שזהו דרך רבית ובירושלים היו הופכין אפסתתיא למפלא שלהן עד כאן והוא קרוב ללשון פיבליה ומלת אפסתתיא משמע בערוך ערך אפתא שהוא מנעול:

כל זמן שמטפחת כו'. בריש פרק המוכר פירות יש מאמר זה ופרש"י ותקנה טובה היא לאורחים שידעו ששם יאכלו וילכו לשם:

אלא שלשה פסיעות. בפרק המוכר פירות ל"ג ליה גם לא שמעתי מה טיבן:

שלא יהא אחד אוכל כו'. כי יראה אם יש שם מאכל הראוי לו וימתין עד שיביאוהו או לא יכנס כלל:

רבי חייא קרא. יש לומר שנקרא כן על שם שהיה בקי במקרא ורבים הם בספר הזה:

הכי גרסינן בטל יין קרוש והוא יין טוב הבא משניר כדאיתא בפרק קמא דסוכה (י"ב):

שהיתה מתקלפת גרסינן. וע"י שנקלף היה נשאר תמיד בלבנוניתו וע"ש כך נקרא זכוכית לבנה וגם לפי גירסת הספר פירושו לשון קליפה כמו דאקפל אקפולי ריש פרק אלו טריפות דפרש"י לשון קליפה כמו וקפלו האבנים דמסכת סוטה עד כאן לשונו והוא בהיפוך אותיות:

פסקה ה

מעשה באחד:

דאמר לטליא כו'. אמר לנער לך והבא לי מים והיה יושב ומצפה על הנער בראש הגג ובא הנער ואמר ליה לא מצאתי מים:

הכי גרסינן לא אשכחת מיא:

א"ל טרוף כו'. אמר אל הנער השלך הכד לפני על הארץ והשליך הכד לפניו והפיל גם את עצמו מן ראש הגג ונפל על החרסין:

פסקה ו

גם תנין:

ירודאתא. מין נחשים כד"א יארוד ילדה וכן רבים:

ה"ג בערוך ערך ירוד כמין מסוון פריסין על אפיהון כד אינון מניקין בניהון [מן בגין] דלא יהווין חמין בניהון סמקין ואכלין לון. פי' כעין מסוה יש להם על פניהם בשעה שמניקין

את בניהם כדי שלא יראו אותם אדומים ויאכלו אותם ובתנחומא בפרשת בחקותי תמצא ענין אחר כמו שפירש"י במגילה זו:

פסקה ז

דבק: מן החניות גרסי'. מקום היה בהר הבית ששמו חניות כדאיתא בפ' י"ט של מס' ר"ה ושם היה מעין ונמשך ממנה אמת המים:

מציקים. השונאים:

החריבוה ושפכוה גר':

לאמה. לאמת המים שנמשך מן המעין:

ה"ג ולא מצא מים:

לחם וגו' גרסי':

ומי ינחמם. וזהו ופורש אין להם וכדמפרש ואזיל:

על אבל גרסי':

בשורה. לנחם האבלים ודרש ופורש מלשון פרסת רגל:

פסקה ח

האוכלים: **רבי חנינא בר פפא כו'**. נראה שחסר הספר וצ"ל כדלעיל בפסוק לאמותם יאמרו ועיין שם:

תולע וגו' גרסינן. וסיפיה דקרא חבקו אשפתות ועליה קאמר טריפון כו' מושלכים באשפה כד"א בקיקלא דמתא יתיב:

פסקה ט

ויגדל. כל זה בב"ר פרשה כ"ח ובמדרש חזית בפסוק משכני:

חורי. פסוק אחר:

כמו רגע. ואלו לא נשאר מהם פליטה ובנימין ויהודה נשאר מהם פליטה והכי גרס בהדיא בב"ר פרשה כ"ה ובמדרש חזית בפסוק משכני ושוב מפרש והולך ולמה תצא זאת מלפניו ומשני ולא חלו בה ידים:

ה"ג ידים אותן לא פשטו ידיהם במצות ואלו פשטו ידיהם במצות הלא כו'. ופי' הסדומיים לא פשטו ידיהם למצות צדקה וגמילות חסדים כמו שנאמר יד עני ואביון לא החזיקה וגו' ואלו יהודה ובנימין פשטו ידיהם למצות שנא' ידי נשים וגו' וכל כך למה עשו כן לברות למו להברות בו את שכנתה האבלה כדלקמן בפסוק ידי נשים וכדאיתא בפ' חלק ועיין שם בפרש"י:

פסקה י

זכו: **שהיו שותין את השלג**. כדי שיתלבנו כשלג וכן חלב:

דבר קל. ומה רבותייהו שמדמה אותם לדבר קל להשיב אמר רבי פנחס כו'. ובספר אות אמת הגיה איתימא ספיר זה דבר רך הוא כו':

ה"ג והספיר עומד במקומו:

פסקה יא

חשך: **חרתא**. צבע שחור כד"א בפ' הבונה חרתא דאושכפי:

נאגא. לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא צבע שחור:

לא חזר כו'. על שצם כל אותם תעניות שלא יחרב ביהמ"ק בימיו כדלעיל בפסוק היו צריה לראש:

פסקה יב

טובים: **עוכבנין**. מין עשב והוא עכביות שמוזכר בתלמוד בהרבה מקומות:

פסקה יג

ידי נשים:

לפשוט כו'. לעשות בהם משפט כפי מדת הדין:

ה"ג שמת בנה של שכנתה היתה כו'. וה"ג רש"י ז"ל בב"ר פרשה כ"ח וכן הביאו בספר תניא בהלכות הבראת אבל:

מנחמה אותה גרס':

פסקה יד

כלה ה':

הוילאות. וילונות הפרושים לחופה והקנים שהווילונות פרושים עליהם:

פדגוג. אומן של בנו ועיין ריש פרשת בראשית רבה:

איבוב. חליל:

פסקה טו

לא האמינו כו'. נתבאר לעיל בפתיחא זבדי בן לוי:

והיה הקדוש ברוך הוא גרסי':

שורט שריטה גרסינן:

פסקה טז

מחטאת: **שאל כו'**. כל זה נתבאר לעיל בפתיחא זכור את בוראיך ובפסוק בלע ה':

ה"ג והשתא דאמר להו לית הכי אמרו ליה כו':

גחין. הרכין והטה עצמו עליו כזה שלוחש דבר באזני חבירו:

פסקה יח

סורו: שייפין כו'. לשון גבהות וקפיצות כדאמרינן בוקא דאטמ' דשף מדוכתיה בי כנשתא דשף ויתיב בנהרדעא בפ' בני העיר ור"ל שהיו פושטין את עצמן לילך בקומה זקופה וגי' הערוך מוכח כן דגרס שייפין ברומהון וכן הוא לעיל ריש פרשת מצורע:

משקרות גרס':

וטפוף. לשון גובה כדבר הזה הצף למעלה הציף תרגום אונקלס דאטיף:

ה"ג טפה על גביהן והוא לשון גובה וצף כמו טפוף:

קרקוסין. סנדלים גבוהים:

דרקין. נחש ואסור משום עבודת כוכבים ודייק תעכסנה לשון עכס נחש:

בקרונין. במרכבה שלו:

ה"ג נדע דמאן יהא קיימא כו'. פירוש נדע ונראה דברים של מי יקום או שלנו או שלו ר"ל של הקב"ה:

אפרכוס. אסטרטולין. מיני מושלים הם:

ולא קימא דידי כו'. בתמיה וכי שלי לא יתקיים ושלהם יתקיים:

שפחות מכודנות. שפחות משועבדות ושפח דרש לשון שפחה:

ושפע. השפיע והרבה דם נידתן וכדמפרש ואזיל:

כדי לשמור כו'. ושפח דרש עוד בלשון נוטריקון שמור משפחות וכדמפרש הטעם שלפיכך נמאסו בעיניהם כדי לשמור כו'. וכן מצאתי בילקוט בשם פסיקתא ושפח שמר משפחות:

ה"ג סירון סירון. ופירושו סרחון:

בעלי מצות. לשון ריב ומצה ונצו קדריש כד"א שני אנשים עברים נצים. ונעו שהיו נעים ונדים בגלות:

פסקה יט

פני ה': ה"ג מן מאה מאה מן מאתים מאתים דתמן צווחין למאתים מאתן. פירוש הקב"ה החליק להם והשפיע להם טובה וברכה בשפע עד שכל מאה השביחה מאה ומאתים השביחה מאתים ולכן קורין למאתים מאתן נוטריקון מאה נתנה זה כלומר בראשונה היו מאה ועתה נעשו מאתים ודרש חלקם מלשון שפת חלקות ודומה לו:

פסקה כ

עודינו: **כדי לסייען כו'**. שהמצריים והאשוריים יסייעו אותם וכמ"ש מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם וכן הוא לקמן בפסוק מצרים נתנו יד:

ושלחו ישראל אל פרעה. שיבא לעזרתם:

לשלדותיהן. שלדות של מצריים שנטבעו בים סוף ובאיכה פירש"י שהיה מוציא נודות נפוחות כמין שלדות שלדות בני הגוף כולו ועיין בערוך ערך שלד:

ה"ג טיבן של שלדות:

ה"ג עמדו ועמדו והטביע אותם:

פסקה כא

צדו: כל זה נתבאר לעיל בפסוק בלע ה':

ה"ג איסיא את בעי:

עוניתא. שטר מכירה כמו אוניתא וה"ג בירושלמי סוף מסכת תענית:

פסקה כב

קלים: **טרכינוס כו'**. כל זה נתבאר לעיל בפסוק על אלה אני בוכיה:

המעביות. לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא מין חיה ופירוש דלקונו הכריחו אותנו לדלוק על ההרים אחר החיות:

שהציתו כו'. דרש דלקונו מלשון דליקת אש:

דולקיהם. רודפיהם ממש ודייק מדכתיב דלקונו כינוי רבים המדברים בעד עצמן:

פסקה כג

רוח אפינו: ה"ג רבי ורבי ישמעאל:

ופושטין במגילת קינות גרסי'. ופירוש חוזרין עליו והיו דורשין אותו ועיין סוף פרשת כי תשא ובירושלמי בפ' בני העיר ופרק כל כתבי ישנו מאמר זה וכן בויקרא רבה פרשת תזריע ועל פיהם יש להגיה כן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשכה שיירו בה אלפא ביתא אחת אמרו אנו יוצאין וגומרין אותו למחר וכשעלה רבי נכשל באצבעו:

אמר כו'. פירוש דוקא מן המנחה ולמעלה היו פושטין וקורין אבל קודם לזה הזמן אסור משום שמא יקרא בשטרי הדיוטות ולאחר מנחה לא גזרו ואין מותר אלא לשנות בעל פה הכי איתא בהדיא בירושלמי בפ' כל כתבי ובפ' בני העיר ובמסכת סופרים פרק ט"ז. ה"ג בענין הזה רוח אפינו וגו' והגיעך כך כך הייתי אומר עכשיו עאכ"ו כיון שעלה כו'. וכן הוא מוכח בהדיא בירושלמי ופירושו אפילו לא היינו עסוקין בפסוק רוח אפינו אפילו הכי הייתי אומר שהגיעך כן בעון הדור שעליו נאמר נלכד בשחיתותם וכמו שאמרו

בירושלמי בחובתן מטתך כן שאמר רוח אפינו כו' פירוש בשביל חובות ועוונות שלנו הגיעך כן ועכשיו שעסקנו באותו ענין על אחת כמה וכמה שאמרת כן הוא ולא כמו שאמרת שבשביל רשעתך הוא:

ספוג יבש כו'. עיין בפרק רבי אליעזר דמילה. הכי גרסינן לא שספוג מרפא כו'. פירוש דאם לא כן היאך הניחו עליו והרי כל מיני רפואה אסור בשבת משום שחיקת סמנים:

מבית.מתוך הבית היה נוטלו ולא מחוץ שמע מינה שבבית הוא מוכן ואינו אסור משום מוקצה:

אלא מן המנחה כו'. נתבאר לעיל בסמוך:

אבל שונין כו' בעל פה. ה"ג צריך לבדוק ולקרות:

לבדוק. לחפש א"ר פסוק או פרשה:

ה"ג שמואל אמר חרס כל שהוא. ועיין בפרשת תזריע ומותר לטלטלו כדמפרש ואזיל ואינו מרפא:

הכי גר' חבית וחרסית:

השליכן. שכבר בטלו מתורת כלי והרי הוא כאבן:

והבוטח וגו'. סיפיה דקרא של רבים מכאובים:

ה"ג אפילו רשע וחוזר בו הקדוש ברוך הוא מקבלו שנאמר והבוטח בה' חסד יסובבנו:

פסקה כד

שישי: גם עליך וגו'. נראה שהספר חסר ורצונו לומר זו מלכות הרביעית או פרס ומדי:

פסקה כה

תם: איפוכייס. פירש הערוך הנחה כלומר מחילה על כל עונותיהם:

להתלות בית כו'. לדבק ולהתלוות בבית אשר יש להם ללכת שמה בדבר ה' כלומר שמיד שיוצאים מבית זה הם מוכנים ללכת לבית אחר וכדמפרש ואזיל:

ה"ג הה"ד תם עונך בת ציון פקד עונך בת אדום הרי שפקד היסורים מיד בית ישראל לבית אדום:

קומו ונעלה וגו'. כמו שפירשו שם המפרשים שיקח מהם הקב"ה נקמת עמו:

חסלת אלפא ביתא רביעאה:

פנון פנון. פינוהו לגמרי מתחלת היסוד וכדמפרש ואזיל:

פרשה ה

פסקה א

זכור ה':

כביש כו'. הרגיל ולמד את הגדול להיות נכבש ונכנע לפני הקטן כדי שלא יעמוד עליו ויהרגהו וכן היה ראוי שיכניע השם יתברך עשו הגדול לפני יעקב הקטן והקדוש ברוך הוא אינו חס על בניו וזהו ומלך אלקום עמו שאין לישראל תקומה עם האומות ומלך עולם לא קיהה בהם וטוב להגיה על ממונו ומלך אלקום עמו וכן אחר מקדשך דלקמן:

פגרו. ערו פי' פגרו גרסי' שפירושו שברו ובערוך גרס פכרי והיא היא:

ערער תתערער. הוא לשון שבירה כן פירש הרד"ק:

מטון. הגיעו ובילקוט גרס פנין הה"ד ותער כדה וכן בתנחומא פרשת כי תצא:

ה"ג הבט משמים וראה וראייה מקרוב שנאמר וירא כי לא יכול לו:

פסקה ד

מימינו: המציקים. השונאים לשון צר ומצוק:

מימינו. משמע המים שהם שלנו צריכים אנו לקנותם בכסף כו':

פסקה ה

על: אי דאתינא כו'. גירסת הספר יש לפרש אם אבא ואמצא שער א' מיהודי ישאו את ראשו ממנו כלומר שלא ישאר מהם עד אחד דוגמת לא תשאר ממנו פרסה ועל כן היו בורחים מעצמם ומצאתי בספר א"א שכתב בשם נ"א כל מאן דאתון מחמיין שערה ברישיה דיהודאי ארימון רישיה מיניה שמעון כלהון וספרו רישיהון אפיק קלווסין אוחרין ואמר כל דאתון חמיין קדליה מן שערא דיהודאי ארימון רישיה הדא ה"ד על צוארנו כו'. פירוש בתחלה צוה שכל מי שיראה שער בראש יהודי ישאו את ראשו ממנו והלכו כל היהודים וגלחו את ראשם ושוב הוציא כרוז לאמר כל מי שיראה עורף שעליו היו שער יהודי ישאו את ראשו ממנו:

על שבגדנו בצוארנו גרסי'. ר"ל בב"ה או בהקב"ה:

אלההון כו'. אלהיהם של אלו של ישראל מקבל תשובה הוא לכן מיד כשתכבוש אותם לא תניח אותם שיתפללו כדי שלא ישובו לה' ואלהיהם רחם עליהם ואותו איש ירד לארצו בבלה בפנים שחורות כלומר בבושת פנים אלא לא תתפלא על רוב צרתם שיכמרו רחמיך עליהם ליתן להם הנחה כיון שכבש אותם כשהיה עומד אחד מהם היה לוקח אותו ומחתכו אברים אברים להשליכו לפניהם והמה הולכים בעל כרחם שלא בטובתם:

ומפסג גרסי'. פירוש מחתך:

לחילותא. לבני חילו הרודפים אותו הניחו אותם שיניחו שמעתה אין אלהיהם חוזר לרחם עליהם:

די מן גרסינן:

עד לשם. עד שהגענו לשם לא ישבנו:

פסקה ז

אבותינו: **בדידכון קיימין**. האבות הם העומדים ונענשים בשלכם כלומר סובלים עונותיכם כהאי דאמרינן בעלמא כשהבנים חוטאים האבות הם מצטערים בקבר או צ"ל קיימתון בדידכון כלומר בשלכם אתם נענשים ולא בשביל אבותיכם:
אמרו להון. כלומר האבות השיבום אנו עומדים ונענשים בשלנו ולא בשלכם ואתם בעון עצמכם נענשים:

פסקה ט

בנפשנו: **נביא וגו'**. עיין כל זה במדרש חזית בפסוק כמעט שעברתי:

פסקה י

עורנו: **כמריאתא**. ככומר זה של ענבים שהוא חם מאד ודרש נכמרו מלשון כומר:

פסקה יא

נשים: **כיון ששמעו כו'**. כיון שהנשים הפנויות שמעו כן היו באין ואמרו לאיש משלנו אנו אוכלים ומשלנו אנו מתכסין והכנס אותנו לחופה בקידושין כדי שיהא שמך נקרא עלינו שנוכל לומר אשת איש אנחנו:
נשים. לשון רבים ומיעוט רוב שנים:
בתלת כתיב. חסר וי"ו שאינה אלא א' הרי ג' ורחוק בעיני שיהיה בתלת פי' ג' ויהיה פי' לנשים בציון וק"ל:

פסקה יב

שרים: **אפוטרופא כו'**. ממונה מבית המלך היה נכנס לעיר ולקח טובי העיר ותלה אותם ובני אדם הזקנים היו באים והיו מפייסים ולא היה מקבל פיוס מהם:

פסקה יג

בחורים: **והורידן**. לבבל ובערוך ערך בריח גרס והורידן לבבל באותה שעה אמר הקב"ה כבר נשבעתי לבני עמו אנכי בצרה בדין שאהא עמם בכל צרה הה"ד עמו אנכי בצרה כו' עד ברחים כתיב וכשדים באניות רנתם הוון רכבין זמרין קדמיהון ואינון טעונין ומהלכין על ארעא על כרחיהון דלא בטיבותהון ע"כ ועיין עוד בילקוט תהלים מזמור קל"ז:
בריחים. פי' באניות וכתיב ברחים לשון רחיים ורכב:
לשון נקיה. שהיו מכריחין אותם לבא אל נשותיהם כדי שיולידו בנים כמותם:
ויהי טוחן כו'. דרשוהו חכמים ז"ל בפ"ק דסוטה שהביאו הפלשתים נשותיהם לשמשון כדי שיתעברו ממנו כד"א תטחן לאחר אשתי וגו':

חרוזים כו'. תלוין בחרוז בזמורה אחת:

פסקה יד

זקנים: **מזמריהון כו'**. הבחורים נתבטלו מזמירותיהן משבטלו משער הזקנים דהיינו הסנהדרין וכדלקמן והכי איתא בירושלמי דסוטה בהדיא:

פסקה טו

שבת: בראשונה גרסי':

ה"ג בירושלמי דבר נבלה בשיר אבל משבטלוה סנהדרין היו אומרים דברי נבלה בשיר:

פוסקין. מבטלין ומפסיקין:

פסקה טז

נפלה: **דשבשב**. משמע שהוא מקום וצריך עיון בירושלמי סוף סוטה:

והא ניחא כו'. טוב היה לו שראשו יהא מורם ממנו ולא יעשה כזאת שבפולמוס של אספסייאנוס גזרו על עטרות חתנים:

וכן הוות ליה. שמת ר' ירמיה או הורם ראשו ע"י מלכות לכך נאמר נפלה כו' מאחר שנפלה עטרת ראשנו בית קדשנו ותפארתנו אסור כל אדם בעטרה:

פסקה יז

על זה היה:

מביתה. לשון נקייה הוא:

חשכו עינינו. ב"ה והסנהדרין נקראו עינים בשיר השירים:

פסקה יח

על הר ציון:

מפוטליילוס. שם מקום ובמסכת מכות (כד) גרס מפלטיה נ"א מפטילוס:

להוון כו'. יהיו משתחוים לעצביהם:

עוד ישבו זקנים גרסינן:

פסקה יט

אתה ה':

בלא מטרונה. ישראל הם מטרוניתא של הקב"ה שקדשם לו כאשה המתקדשת לחתן ליודעי חן יש בו סוד וה' יאיר עינינו בתורתו:

פסקה כ

למה לנצח:

ואנכי לא אשכחך. וזו היא תשובה על עזיבה ושכיחה דכתיב לפניו ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני ועליו הושב התשכח אשה עולה וגו'. עד ואנכי לא אשכחך:

מאיסה כו'. כל ארבעתן באלו שני פסוקים למה לנצח תשכחנו תעזבנו. כי אם מאוס מאסתנו קצפת וגו':

ולא לנצח אקצוף. אבל על עזיבה ושכיחה לא הושב בפירוש ומצאתי בילקוט ישעיה שעל זאת נתרעמה ציון שנא' ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני ובודאי שחסר הספר פה:

פסקה כא

השיבנו: שלך הוא. בידך הוא ובך תולה לקבל ולהשיב אותנו:

שלכם הוא. הדבר תולה בכם:

פסקה כב

כי אם מאוס:

אר"ש גרסי':

אם מאיסה היא. כלומר אם רחקת אותנו בטענת מיאוס אין תקוה חס ושלום ולכן אמר כי אם מאוס הרי מאסתנו ואין תקוה ואם היא מחמת קצף יש תקוה שכל מי שכועס סוף שיתרצה כשיעברו פני הכעס ולכן לא כפל הקצף שסופו להתרצות לה כמו שנא' ורציתי אתכם נאם ה'. או יש לפרש שדרש מאד לשון שיעור ומדה כמו שדרשו חכמינו זכרונם לברכה בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו מאד מאד כלומר ואם קצף הוא עד מדה ושיעור. אכי"ר: